

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE SURİYELİ OLMAK: BİREYSEL IRKÇILIK
DENEYİMLERİ VE KURUMSAL IRKÇILIK TEHLİKESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HANDE KAPLAN

KOCAELİ 2022

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE SURİYELİ OLMAK: BİREYSEL IRKÇILIK
DENEYİMLERİ VE KURUMSAL IRKÇILIK TEHLİKESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HANDE KAPLAN

Dr. Öğr. Üyesi İtir ALADAĞ GÖRENTAŞ

KOCAELİ 2022

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE SURİYELİ OLMAK: BİREYSEL IRKÇILIK
DENEYİMLERİ VE KURUMSAL IRKÇILIK TEHLİKESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Hande KAPLAN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 11.05.2022/12

KOCAELİ 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
TEŞEKKÜR.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇAĞDAŞ IRKÇILIK ÖĞRETİSİNİN DOĞUŞU VE DÖNÜŞÜMÜ: BİYOLOJİK IRKÇILIKTAN KÜLTÜREL IRKÇILIĞA	4
1.1. IRKÇILIĞIN KAVRAMSAL BOYUTU VE BİYOLOJİK IRKÇILIĞIN KISA BİR TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ.....	5
1.2. ESKİ SÖZCÜKTE SAKLI YENİ ANLAMLAR: KÜLTÜREL IRKÇILIK (YENİ IRKÇILIK).....	17

İKİNCİ BÖLÜM

2. SURİYELİ GÖÇMENLERİN BİREYSEL IRKÇILIK DENEYİMİ	28
2.1. BİREYSEL VE KURUMSAL IRKÇILIK.....	30
2.2. TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLERİN BİREYSEL IRKÇILIK DENEYİMLERİ	34
2.3. TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK BİREYSEL IRKÇILIĞI TETİKLEYİCİ KAYNAKLAR	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLER İÇİN KURUMSAL IRKÇILIK TEHLİKESİ.....	62
3.1. SURİYELİ GÖÇMENLERİN KIRILGAN HUKUKİ STATÜLERİ	66
3.2. ÇALIŞMA YAŞAMI.....	71
3.3. EĞİTİM.....	76
3.4. BARINMA.....	81
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA.....	92

TEŞEKKÜR

Öncelikle, bu çalışmanın hazırlanmasında çok değerli katkıları olan danışman hocam İtir Aladağ Görentaş'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Konuya ilişkin sunduğu çerçeve ve çizdiği yol için hocam Erdem İlter'e çok teşekkür ederim. Son olarak, süreç boyunca destek ve yardımlarını sunan arkadaşım Demet Toktaş'a minnet ve teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Zorunlu göç ile Türkiye'ye gelen Suriyeli göçmenler, kendilerini ötekileştiren tutum ve geniş toplumdan dışlayan pratikler ile karşılaşmaktadır. Bu çalışma, "diğeri"ni oluşturan ve olumsuzlayan ırkçılığın yeni formları ve genişleyen perspektifi içerisinde Suriyeli göçmenlerin "Suriyeli" kimliği ile deneyimlediği ayrımcı pratiklerin yerini sorgulamıştır. Bu bağlamda, çalışmada, öncelikle öznesinin göçmen kimliği olduğu son çalışmalarda kültürel (yeni) ırkçılık olarak tanımlanan olgunun teorik bilgisi referans alınarak "Suriyeli" kimliğinin söylemde ve eylemde sorunsallaştırmış bir kimlik olarak inşa edildiği tespit edilir. Sonrasında ise, Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin söylemde ve eylemde maruz kaldığı ötekileştirme, dışlanma ve ayrımcı pratiklerin, Carmichael ve Hamilton'un bireysel ve kurumsal ırkçılık ayrımını referans alarak bireysel ırkçılık olduğu tanısında bulunur. Suriyeli göçmenler, hukuki statülerinin belirsiz olması, çalışma, barınma, eğitim gibi haklara erişimde çeşitli zorluklar ve sorunlar yaşamaları nedeniyle dezavantajlı ve kırılgan bir yaşamı sürdürmektedirler. Bu açıdan çalışmanın bir diğer odak noktası, bu sorunları kurumsal ırkçılığa yönelik tehlikenin unsurları olarak analiz etmektir. Bu kırılganlığın nesiller arasında sürdürülebilir olma riski ile kurumsallaşabileceğine dikkat çekmektedir. Bu açıdan çalışma, Suriyeli göçmenler için kurumsal ırkçılık olgusunu var olduğu tespiti ile değil tehlike olduğu bulgusu ile değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeliler, Göçmenler, Bireysel Irkçılık, Kurumsal Irkçılık

ABSTRACT

The Syrian migrants arriving in Turkey often experience attitudes that marginalise them and exclude them from the Turkish society. The present study attempts at assessing these attitudes while comparing them with the phenomenon described in recent works as ‘cultural racism’. Here it is shown that the ‘Syrians’ are construed today in Turkey as an essentially problematic group. Secondly, the study describes the phenomena of marginalisation and exclusion, as well as the discriminatory practices to which the Syrian migrants are exposed, as a case of ‘individual racism’ with reference to the distinction proposed by Stokely Carmichael and Charles V. Hamilton between individual and institutional forms of racism. The Syrian migrants’ legal status in Turkey still remains undetermined, they experience difficulties with the access to housing, jobs and education, thus mostly leading a disadvantaged and fragile life. The thesis compares aspects of the migrants’ fragility with the phenomenon qualified by Carmichael and Hamilton as ‘institutional racism’. It is suggested that the persistence of the migrants’ fragile conditions of life is fraught if their causes are not healed, may be transmitted to the generations of the migrants’ children born in Turkey. It may not be ruled out that fragile life may become institutionalised.

Keywords: Syrians, Immigrants, Individual racism, Institutional racism

KISALTMALAR

AAA: Amerikan Antropoloji Derneği

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

GİB: Göç İdaresi Başkanlığı

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

YUKK: Yabancı ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

Bu çalışma, Suriyeli göçmenlerin maruz kaldığı ötekileştirme, dışlama ve ayrımcı pratiklerin ırkçılık kavramı ile olan bağı ve bu olgunun içerisindeki yerini sorgulama ile başlamıştır. Bu sorgulama neticesinde Carmichael ve Hamilton'un bireysel ve kurumsal ırkçılık ayrımı referans alınarak Suriyeli göçmenlere yönelik ötekileştirici, dışlayıcı ve ayrımcı söylem ve eylemler bireysel ırkçılık olarak adlandırılmıştır. Suriyeli göçmenlerin kalıcılık tehlikesi olan yapısal sorunları ise çalışmanın risk boyutunda gördüğü kurumsal ırkçılık kavramı ile analiz edilmiştir.

Suriyeli göçmenlere yönelik eylemde ve söylemdeki tutumlar Türkçe yazında önyargı, ötekileştirme ve dışlama pratikleri ile incelenmiştir¹. Çalışma, gündelik yaşamda söze ve eyleme sirayet etmiş ötekileştirici, ayrıştırıcı ve dışlayıcı tutumları ırkçılığın genişleyen perspektifindeki yerini aramak adına, şu araştırma sorularını sormuştur: Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin ötekileştirilmesi, dışlanması ve ayrımcı pratiklere maruz kalmasının ırkçılık kavramı içindeki yeri nedir? Bu sorudan hareketle çalışmanın öznesi olan Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin, ırkçılığın yeni biçimlerinden olan "öteki"nin inşasında kültürel kodların belirleyici olduğu kültürel (yeni) ırkçılığın öznesi olduğu tespit edilmiştir. Irkçılığın derinliği ve boyutları ise Türkiye'deki Suriyeli göçmenler örneğinde bireysel ve kurumsal (yapısal) ırkçılık ayrımına dayanan teorik zemin ile incelemiştir. Bu çerçevede ise, bireysel ve kurumsal ırkçılık ayrımının Türkiye'deki Suriyeli göçmenler örneğinde nasıl varlık bulduğu sorusu sorulmuştur. Çalışma, bu araştırma sorularının cevaplarını ağırlıklı olarak ikincil kaynaklar kullanarak aramıştır. Bu yönetime ulusal ve uluslararası kuruluşların rapor, araştırma ve kamuoyu yoklamalarının (2019 Suriyeliler Barometresi, İstanbul'daki Suriyeli Göçmenlere Yönelik Tutumlar, Türkiye Raporu, SODEV ve BETAM Araştırmaları gibi) ve Suriyeli göçmenlerin hukuki statüsü ve sosyo-ekonomik haklarını düzenleyen mevzuatların ele aldığı veriler kaynaklık etmiştir. Çalışmanın teorik zemini ise konu hakkındaki bilimsel kitap ve makalelerden yararlanarak hazırlanmıştır. Çalışmada bireysel ırkçılığın

¹Örnek çalışmalar için bkz.: Özdemir, Erol, "Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Algıları, 2017; Polat, Çözmez, Filiz ve Kaya, Eda, "Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye'deki Suriyelilere Yönelik Tutumlar", 2017; Doğan, Fatma ve Ünal, Serdar, "Suriyeli Göçmenlere Yönelik Ayrımcı Dışlayıcı Söylem ve Eylemlerin Meşrulaştırıcı Kaynakları: Mardin İli Örneği, 2021.

söylem ve eylem örnekleri ise birincil kaynak olan haber kaynaklarından sağlanan doğrudan olay aktarımı ile oluşturulmuştur. Bu araştırma yöntemi ile en nihayetinde çalışma açısından, Türkiye'deki Suriyeli göçmenler gündelik yaşamda bireysel ırkçılığı deneyimlerken, kurumsal ırkçılık ise onların hukuki statüler, çalışma, eğitim ve barınma koşulları ile şekillenen yaşam koşullarında olası bir tehdit unsuru olarak görülmüştür.

Suriyeli göçmenlerin geçici barınma merkezleri dışında inşa ettikleri yaşamın kalıcılık emareleri ve geniş toplum üyeleri ile karşılaşmalar sunması sonucunda hâkim kimliğin ekonomik, kültürel ve güvenlik tehdit algılarına dayandırdığı Suriyeli göçmenlere yönelik söylemde ve eylemde bireysel ırkçılığı ortaya çıkarmıştır. Bununla beraber Suriyeli göçmenlerin sorunsallaşmış kimliklerini inşa eden ve zorunlu göç ile yerinden edinilmiş kişilerin belirsizliğin ekosisteminde gelişen yaşam koşulları da ırkçılık paradigmasının yapısal/kurumsal tehlikeleri olarak değerlendirilmiştir. Çalışma, bu çerçeveye aşağıdaki içerik planlaması ile ulaşmayı amaçlamıştır:

Çalışmanın birinci bölümünde, klasik ırkçılığın dönüşüm süreci ele alınarak, ırk kavramına eklenen yeni parametreler ile ırkçılığın konjonktüre göre süregelen devamlılığı üzerinde durulmuştur. ırkçılığın dönüşen formunda, ırkın genetik ve biyolojik görünüme dayandırdığı kategorileşmeler din, dil, etnik köken, cinsiyet gibi yeni öğeler aracılığı ile işlevini korumayı sürdürmektedir. ırkçılığın yeni formu olan kültürel ırkçılık özellikle göçmenler üzerinde toplumsal bir tasarım olarak sorunsallaştırılmış kimlikler inşa etmekte ve bu inşa üzerinde göçmen olanın kültür ve yaşam kategorisini belirlemektedir. Çalışma bu bölümde aslında bir ülkenin vatandaşlık bağıını tanımlayan Suriyeli olanın bir ırk gibi kodlanması ve sorunsallaştırılmasını kültürel ırkçılık perspektifi ile değerlendirmeyi amaç edinmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, Suriyeli göçmenler ve ırkçılık arasındaki ilişkinin derinliği, boyutları, öznelerine ve geleceğine yönelik bir analiz hedefi ile yeni kavramlara ihtiyaç duyulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde birinci bölümde aktarılan teorik bilgiye referans ile yapılan ırkçılık tanımlamasının farklı boyutları olan bireysel ve kurumsal ırkçılık ayırımına gidilmiştir. Çalışma, Suriyeli göçmenlerin bireysel ırkçılık deneyimleri ve kurumsal ırkçılık tehlikesini analiz ederken çeşitli araştırmalar, raporlardan aktarılan veriler ve haber kaynaklarından aktarılan doğrudan söylem ve eylem örneklerinin araştırma araçları olarak kullanmıştır. Bu kaynaklar aracılığı ile Suriyeli göçmenlerin bireysel ırkçılık deneyiminin birey, toplum ve kurum seviyesindeki görünüşleri analiz edilmiştir. Bu bölüm ayrıca bireysel ırkçılığa yol açan motivasyonları da tartışmayı amaçlamıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Suriyeli göçmenlere yönelik kurumsal ırkçılık tehlikesi ele alınmıştır. Suriyeli göçmenler için kurumsal ırkçılık "varlık" boyutu ile değil, "tehlike" boyutu ile değerlendirilmektedir. Ayrıca çalışma bu bölümde bireysel ve kurumsal ırkçılığın birbirini besleyen neden-sonuç ilişkisine değinerek, iki kavram arasında ilişkiyi tartışmaya teşebbüs etmektedir. Suriyeli göçmenlerin statüleri, eğitim, çalışma ve barınma haklarına erişimin ve katılımın taşıdığı sorunlar mevzuatta yer alan düzenlemelerin yorumlarına referans ile incelenmiştir. Bu bağlamda Suriyeli göçmenlerin içinde bulundukları ekosistem kırılganlığı yüksek bir yaşam sunmaktadır. Bu dezavantajlı yaşamın nesiller arasında sürdürülmesi ve sorunların yapılaşması olasılığı ise kurumsal ırkçılığın bir yaşam biçimine dönüşmesine yol açmaktadır. Bu açıdan çalışma açısından tehlike bulgusu önem arz etmektedir. Bu bölümde, Suriyeli göçmenlerin yaşamını dezavantajlı hale getiren ölçütlere yer verilerek kurumsal ırkçılık tehlikesine dikkat çekilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇAĞDAŞ IRKÇILIK ÖĞRETİSİNİN DOĞUŞU VE DÖNÜŞÜMÜ: BİYOLOJİK IRKÇILIKTAN KÜLTÜREL IRKÇILIĞA

Bu bölümde, ırkçılık kavramının kelime kökündeki ırk sözcüğü ile başlayan, kavramın tarihini, kuramlarını ve dönüşümünü ele alan bir incelemenin sonucunda ırkçılığın bugün neyi ifade ettiğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

İrki bir araç haline getiren, kavrama ekonomik, sosyal ve politik bir alan açan çağdaş ırkçılık öğretisinde yer alan sistematik ve bilimsel olduğu varsayılan kuramların farklı olana karşı ötekileştirme ve dışlama pratiğine dönüşmesini Martin Barker *yeni ırkçılık*, Frantz Fanon *kültürel ırkçılık*, Etienne Balibar ise Pierre-Andre Taguieff'in ırk yerine etnisite/kültür kavramını koymasına atıfla *ırksız ırkçılık* olarak kavramsallaştırmıştır (Çoban Keneş, 2013: 29, 30). Bu bağlamda, bu çalışmada Suriyeliler özelinde ele alınan ırkçılık, çeşitli toplumların bir arada yaşamasına engel teşkil edebilecek güce sahip olan yeni ırkçılık, kültürel ırkçılık ve ırksız ırkçılık kavramlarına karşılık gelmektedir. Bu üç kavramın parametreleri birbirine payanda olmakla birlikte birbirinin yerine de geçebilmektedir. İrkçılığın 19. yüzyılda geliştirdiği aşağı ve üstün ırk skalasının aynı tarihsel süreçte gelişen kapitalist üretim tarzının gelişmesine de ön ayak olduğu kabul edilmektedir. Bu noktada, biyolojik ırkçılığın en sarıh örneği, siyahların bulunduğu kötü koşulların, ırk skalasında beyazlardan aşağı olmalarının doğal sonucu olarak, tabiatın bir kanunuymuş gibi sunulmasıdır. Klasik ırkçılık bugün temel öğretisindeki benzerliği görkemli bir şekilde yücelten ve farklılığı sınıflandıran yaklaşımını koruyarak ve ırkın muhtevasını çeşitlendirerek yeni bir misyon ile işlevini sürdürmektedir. Sınıf, ırk, din, dil, etnik köken ve cinsiyete dayalı ayrımcı politikaların en önemli aracı olan bu dönüşen ırkçılık, bütün farklılıkları biyolojik ırkçılığın sanısındaki bir ırk gibi kodlanarak söylem ve eylemler aracılığı ile toplumların bireysel ve kurumsal yapısında varoluş göstermektedir. Bugünkü konjonktür içerisinde Türkiye'deki

Suriyelilerin otokton² sayılan birey ya da topluluktan gördüğü ötekileştirmeyi bireysel ırkçılık olarak adlandıran bu çalışma, bu bölümünde bireysel ve kurumsal özne ayırımına varmadan konunun bağlamındaki ırkçılık ile anlaşılması gerekenin kültürel bir ırkçılık olduğunu ırkçılığın başlangıç ve dönüşüm hikayesine yer vererek açıklamaya çalışacaktır.

1.1. IRKÇILIĞIN KAVRAMSAL BOYUTU VE BİYOLOJİK IRKÇILIĞIN KISA BİR TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Soyun alt bölümlerinden biri ve türün bir bölümü olarak ortaya çıkan ırk kavramı, insan gruplarını farklılaştıran kalıtsal fiziksel yapı özelliklerine dayanmaktadır. Bu tanıma göre, kalıtsal olması şartıyla birtakım fiziksel özellikler belli bir ırkı oluşturabilir. Farklı bölgelerde yaşayan insan topluluklarının sahip olduğu fenotip özellikleri belirleyen ölçütler ise renk (ten rengi, göz rengi, saç rengi), biçim (baş biçimi, göz biçimi, saç biçimi, burun biçimi, dudak biçimi) ve boy (boy, gövde, kıl örtüsü) olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. Koyu renkli, siyah ve kıvrıkcık saçlı bireylerin Afrika kıtasında; çekik gözlü, düz siyah saçlı kişilerin Uzakdoğu'da; ince, uzun boylu, sarı saçlı ve mavi gözlü insanların ise Kuzey Avrupa'da çoğunluk göstermesi, ırk kavramını coğrafi dağılımındaki bu yığılmalarla oluşan gruplarla hemhal kılmaktadır. Irkın içerdiği anatomik, fizyolojik, psikolojik ve patolojik özellikleri sebebiyle etnik kavramı³ ile karıştırılmaması gerektiğine dikkat çeken De Fontette, bu bağlamda Avrupa halkalarının German, Latinler, Slavlar şeklinde yapılan sınıflandırmanın ırksal değil dilbilimsel açıdan önem taşıdığını ifade eder. De Fontette, Marcellin Boule'den yaptığı aktarım ile ırk sözcüğünün yanlış kullanımına şu örnekleri verir: "*Bröten ırkı değil, Bröten halkı*;

² Bu çalışmada, "otokton varsayan" birey ya da toplum ifadesine yer verilmesinin nedeni öznenin yalnızca niceliksel bir çoğunluk olarak değerlendirilmemesinden kaynaklıdır. Yeni ırkçı çoğunluk ya da azınlığın içinde her ideolojiden, her sınıftan, her kimlikten olabilmektedir. Bu açıdan, vurgulanması gereken bir diğer çıkarım kültürel ırkçının öznesinin muğlaklığıdır. Hatice Çoban Keneş, bu bağlamda, yeni ırkçı öznenin, çoğunluk ya da azınlığın içinde, her sınıftan, her ideolojiden ve kimlikten olabileceğini ifade eder (Çoban Keneş'ten akt. Altaş, 2020).

³Etnik sözcüğünün Yunancada ulus karşılığında kullanılan "*ethnos*" kavramından geldiği bilinmektedir. Kavram, ulus devletin bütünlüğünde, farklı olan, "aynı soydan olmayan" olarak var olmuştur. Semra Somersan'ın Max Weber'den yaptığı alıntıya göre, etnisiteyi ırktan ayıran özellik; etnik grupların, ortak tarih, örf ve adet gibi olgulara dayanan bir öznel inanç taşımasıdır. Etnik grupların fiziki karakter özelliklerinin yanında esasında ortak geleneği ve tarihi paylaştığına dair inancının boyutu oldukça önemlidir ve bu inanç özel bir konuma sahiptir. Somersan, bu noktada, etnosentrik yaklaşımın, kendi kültürünü diğer kültürlerden üstün görme düşüncesinin gelişebildiğine dikkat çekerek ve kendi ait olduğu etnisitenin değerleri ile ötekini değerlendirmenin ve sınıflandırmanın yabancı düşmanlığı, ayrımcılık ya da ırkçılığa varabileceğine işaret eder (Somersan, 2004: 21-25).

Fransız ırkı değil, Fransız ulusu; Aryen ırkı değil, Aryen diller; Latin ırkı değil, Latin uygarlığı" (Güvenç, 2015: 54; De Fontette, 1991: 10,11). İrk kavramının Batı dillerindeki etimolojik çözümlemesinde araştırmacılar arasında bir görüş birliği bulunmamakla beraber terimin ilk defa çağdaş anlamıyla on yedinci yüzyılın sonunda kullanıldığına dair bir uzlaşısı vardır (Bernasconi, 2015: 35). Sözcüğün tanımlanmasında tarihin akışı içerisinde sürekli değişimler yaşanmasına rağmen, terime yeni bir isimlendirme verilmemiştir ve yeni anlamların eski kavramla ifadesi sürdürülmüştür. Ünlü biyoloji bilgini Julian Huxley, ırkın kazandığı anlamların çeşitliliğini ve belirsizliğini Batı dillerindeki ırk anlamına gelen *race* sözcüğü üzerinden incelemenin mümkün olduğunu ifade eder ve *The Concise Oxford Dictionary*'e dayanarak *race* sözcüğünün altı farklı maddeden oluşan açıklamasını şu şekilde sunmuştur:

"1) Ortak bir soya bağlı insanların, hayvanların, bitkilerin oluşturduğu grup 2) Ortak ata, soy olarak görülen bir (kişiden) sülaleden, aileden, kabileden ya da ulustan gelenler 3) Ötekilerden farklı bir etnik soy (Kafkasyalı, Moğol ırkı) 4) Yaşayan canlıların herhangi bir büyük bölümü, hayvanların veya bitkilerin cinsi, türü, soyu, çeşidi (insan ırkı, tüylü, dört ayaklılar ırkı) 5) Soy, akrabalık (soylular ırkı, doğulu insanlar ırkı, ender olarak dili farklı insanlar) 6) Bazı ortak özelliklere sahip insanlar sınıfı (şairler sınıfı) olarak açıklanır." (Huxley, 1939: 9, 10).

Bu tanımlar çerçevesinde ırk sözcüğünün ırkın altındaki kategori olan "soy", ırkın üzerindeki kategori olan "tür" (insan türünün alt grupları), ulus, zümre, meslektaş gibi çeşitli anlamlarda kullanıldığı görülmüştür (Şenel, 1984: 21,22).

İrk sözcüğünün Türkçedeki terminolojisini incelediğimizde ise, kelimenin kökeninin Arapça mı Türkçe mi olduğu konusunun muğlak olması ile birlikte *kök* anlamına geldiği bilinmektedir. Türkçenin ırk kavramına verdiği soy anlamını Arapçada *nesep* sözcüğü karşılamaktadır. İrk konseptinin Batı'da bir bilimsel araştırma nesnesi olmasıyla beraber konuya ilişkin özellikle sosyoloji ve siyaset bilim alanındaki çalışmalar Batı dillerinden Türkçeye aktarılmış; bu esnada Türkçe literatürdeki çalışmalar daha çok ırk kelimesi üzerinden Türk milliyetçiliğinin kuramsal savında kendisine yer bulmuştur (Özbek, 2003: 10). 18. yüzyılın sonlarında

Fransız Devrimi'nin neden olduğu değişiklikler silsilesi Osmanlı İmparatorluğu'nu siyasi kanattan giren milliyetçilik ideolojisi ile etkilemiştir. Fransız Devrimi'nin "eşitlik, özgürlük, kardeşlik" ilkeleri İmparatorluğun Hristiyan cemaatleri arasında ulusal bağımsızlığın teminatı olarak görülmüştür. Başta, Sırp ve Rum ayaklanmaları ile başlayan dağılma süreci azınlıkların önce özerlik daha sonra bağımsızlık elde etmeleri ile sonuçlanmıştır (Zürcher, 2002: 47). İmparatorluğun çok uluslu yapısının dağılmaya başlamasını ve yıkılışını engellemek için çeşitli fikir akımları üretilmiştir⁴. Bu fikir akımlarından birisi olan Türkçülüğün kurucuları arasında yer alan Yusuf Akçura, Türk milliyetçiliğini ırk kavramı üzerine bina etmiştir. Akçura'nın Jön Türk mültecilerinin Kahire'deki gazetesi olan *Türk*'te yayımlanan "Türkçülüğün Manifestosu" olarak da bilinen "Üç Tarz-ı Siyaset" başlığını taşıyan makalesi Türkçülük siyasetinin amaçlarının ilk tutarlı ifadesi olarak kabul edilmiştir (Zürcher, 2002: 189). Bu makalede Akçura, ırka dayalı bir Türk ulusu fikrinin oldukça yeni olduğunu vurgularken bu düşüncenin o tarihe kadar ne Osmanlı Devleti'nde ne de diğer Türk devletlerinde dile getirilmediğini ifade eder. Irk ve din bağlarının önemi ile Türk olan unsurların birleşmesini ve Türk olmayan sair Müslim unsurların da Türkleşmesini sağlayacak unsurun Osmanlı Devleti olduğunu öne sürer (Akçura, 1976: 23, 33, 34). Akçura'nın Osmanlıcılığa mukabil Türkleşmeyi bir siyaset olarak yücelttiği makalesinde, Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan Müslüman olup da Türk olmayan kavimlerin Türkleşebileceği savı ırk kavramını, bir grubun taşıdığı fiziksel ve fizyolojik benzerlik ya da kanın saflığını ifade eden soy anlamı ile özdeşleştirmede; ırk kelimesi ile ortak bir kültürel mirasa dayanan etnik bir bütünlüğü ifade eden *budun* kavramını tasvir ettiği varsayılmaktadır (Georgeon, 1996: 43). Georgeon bu açıdan, Akçura'nın Tatar kökenli olmasını da göz önüne alarak, Tatarcadaki *ırug* sözcüğü ile ırk kelimesinin kökenini sorgulamış; ırk, halk, aşiret ve etnik grup anlamına gelen *ırug* kelimesi ile eski bir Türkçe sözcük olan *uruk* kelimesinin birbirine tekabül etmesine dikkat çekmiştir (Georgeon, 1996: 44). Bu bilgiler ışığında Sinan Özbek, Türkçede tedavülde olan bir devlete yurttaşlık bağı ile

⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışının siyasi ve toplumsal bir sorun olmasına binaen yürütülen tartışmaların sonucu olarak, dört düşünce akımı ortaya çıkmıştır. Bunlar: inanç ve dil farklı gözetmeksizin bütün tebaanın eşit haklara sahip yurttaşlar olarak Osmanlı tahtı etrafında birleştirilmesi ülküsüne sahip Osmanlıcılık; İmparatorluğun eski gücünü İslâmi reformlar ve İslâm ümmetinin dayanışması ile kazanacağı düşüncesini benimseyen (Pan) İslâmizm; Türki halklarını Osmanlı bayrağı altında birleştiren, Türk milliyetçiliğine dayanan (Pan) Türkizm ve geleneksel Osmanlı uygarlığının yerini Avrupa'nın yararlı unsurlarının, uygulamalarının, düşüncelerinin alması gerektiğini savunan Batıcılıktır (Zürcher, 2002: 186-187).

bağlı olan kimse manasına gelen *uyruk* kelimesinin *uruk* sözcüğü ile anlam yakınlığını ve fonetik benzerliğini göz önüne alarak "ırk"ın Türkçe kökenli bir kelime olduğu savını daha ikna edici bulduğunu ifade etmektedir (Özbek, 2003: 16, 17).

İrk kelimesinin İngilizce ve Türkçedeki anlamının incelenmesinin ardından,ırkçılık kavramı ve bu kelimeyi bir kavrama dönüştüren çeşitli ırkçı felsefi görüşleri ele almak biyolojik ırkçılığın tanımlanabilmesi için önemlidir. Günümüzde, kültürel farklılıkların nedenini fiziksel farklılığa indirgeyen ırksal açıklamanın ve bazı ırkların üstünlüğünü ve saflığını savunan ırkçılığın, özellikle 20. yüzyılda karşılaştığı bilimsel, felsefi ve moral tepkiler ile bilimsel yetersizlikleri belirtilmiştir (Güvenç, 2015: 52). Bugün bilimsel bir gerçeklik olmadığı kabul edilmiş olan bu öğretileri ırkçılık muhtevasının nüveleri olduğu için incelemek gereklidir.

17. yüzyıldan sonra ortaya atılan ırk öğretileri ile ırklara ilişkin ilk sınıflandırmalar yapılmıştır. İrksal yaklaşımın geliştirilmesinde Charles Linnaeus, George Louis Buffon ve Friedrich Blumenbach olmak üzere üç bilim insanının ismi öne çıkmaktadır. Antropolojik anlamda ilk ırk tanımlamasını yapan kişi Fransız bilgini François Bernier'dir.Buna göre Bernier, 1664 yılında ilk defa ırk kelimesi kullanılarak bir insan tipi tasnifi yapılmıştır. Bu sınıflandırmada, Avrupalılar, Afrikalılar, Doğulular ve Laponlar yer almıştır. Ayrıca, Amerikan Yerlileri ve Hatonlar olmak üzere iki ayrı tip daha olabileceği ihtimali de göz önüne alınmıştır. Bernier'in eserinde belirttiği üzere, daha çok gözlemsel ve rastlantısal yöntemle yapılan ve kesin sınırları olmayan bu sınıflandırmaya (Bernasconi, 2015: 36, 37) mukabil, İsveçli botanikçi Linnaeus'nin1735 yılında yayımlanan *Systeme Naturae* (Doğal Sistem) adlı eserinde yer alan canlılar ve insanlar tasnifi daha bilimsel kabul edilmiştir. Linnaeus; Afrikalı siyah, Amerikalı kızıl, Asyalı kahverengi ve Avrupalı beyaz olmak üzere deri rengine göre dört farklı ırk tasnifi yapmıştır. Linnaeus'nin bilimsel olduğu varsayılan bu kuramı 18. yüzyılda tohumu atılmış bir ırkçılık öğretisine yer vermesi açısından da dikkat çekicidir. Linnaeus'nin, Avrupalıları aktif ve becerikli; Asyalıları sert, kibirli ve cimri; Amerikalıları kabiliyetli fakat tembel

olarak tasvir etmesi, günümüze kadar gelen ırkçı kimlik kalıplarının uzandığı tarihsel arka planı göstermektedir (Şenel, 1984: 6).

İrklara ilişkin sınıflandırmalardan bir diğeri ise, insanların yaşadığı topraklara bağlı olarak ortaya çıkan iklim ve beslenme koşullarını ırk farklılığının nedeni olarak gören Buffon'a aittir. Çevreci ırk kuramları arasında yer alan Buffon'un *L'Histoire Naturelle et des Epoques de la Nature* (Doğa Tarihi ve Doğanın Çağları) adlı yapıtında ele aldığı düşünceleri, Linnaeus'nin ırkları değişmez ve sabit nitelikler olarak görmesine bir alternatif olarak görülmüştür. Buffon, iklim ve beslenmeyi ırksal farklılıkların ana nedeni olarak görmüş ve toprağa bağlı oluşan bu koşullar ile asıl soydan yarı-sürekli bir sapmanın yaşanabileceğini belirterek türlerin değişimi kavramına kapı açmıştır⁵ (Şenel, 1984:8; Bernasconi, 2015: 42, 43).

19. yüzyıla gelindiğinde antropoloji, fizyoloji ve karşılaştırmalı anatomi alanındaki çalışmaları ve ırksal tasnife verdiği önemle öne çıkan isim biyolog Blumenbach'tır. Blumenbach, kafatası ölçümlerine ve deri rengine istinaden insanları, Kafkasyalı beyaz, Moğol sarı, Etiyopyalı siyah, Amerikalı kırmızı ve Mayalı kahverengi olmak üzere beş gruba ayırmıştır (Şenel, 1984: 37). Robert Bernasconi'ye göre ırk kavramının yaratıcılarından biri olan Blumenbach -ki ona göre bir diğeri Immanuel Kant'tır-bütün insan gruplarının insanlığın başlangıcında var olan *Kokazyana* adını verdiği bir ana kökten farklılaştığını iddia eder. Blumenbach, Kokazyana ırkını üstün ve seçkin (*verietas prima*) bir ırk olarak konumlandırmıştır (Bernasconi, 2015: 44; Metin Özbek, 1979: 18). Alleaddin Şenel'e göre, "saf ve üstün ırk" fikrine yol açan bu niteleme ile söz konusu kuram ırkçılık öğretisinin özünü içermektedir (Şenel, 1984: 94).

⁵ Çevreci ırk kuramı ile ilişkilendirilmesi mümkün olan bir diğer öğreti ise, 14. yüzyıl düşünürü ve tarihçisi İbni Haldun'un coğrafi determinizmine dayalıdır. Bu çerçevede, İbni Haldun, iklim çeşitliliğine bağlı olarak farklı fiziksel özelliklere sahip ırkların var olabileceği düşüncesini savunmuştur (Özbek, 1979: 17).

Biyologların yanı sıra sosyologlar ve siyaset bilimciler de ırk kavramı ve insanlar arasında olası eşitsizliğin nedenleri ile ilgilenmiştir. Immanuel Kant, Montesquieu ve John Locke, bu bağlamdaki düşünceleri ile siyahları birçok yönden beyazlardan farklı bir grup olarak ele alarak, bilimsel gerçekliğe aykırı kalıp yargıların üretimine olanak sağlamışlardır (Metin Özbek, 1979: 18, 19). Bernasconi, ırk kavramını icat eden ve kavramı disipline eden kişi olarak Kant'ı işaret etmektedir (Bernasconi, 2015: 44). Irk ayrımını sadece siyalara karşı yapan Kant'ın (Özbek, 1979: 18) ırkın tasnifine yönelik düşünceleri tam anlamıyla ırkçı düşüneyi yapılandırılan unsurlara sahiptir. Kant'ın *Güzel ve Yüce Duygusu Üzerine Düşünceler* adlı yapıtında yer alan "*birisinin baştan aşağı kara olduğu gerçeğinin onun aptal olması için açık bir kanıt*" olduğunu savunan sözleri, sarıh bir ırkçı söylem inşası örneğidir (Bernasconi, 2015: 38). Filozoflara ait ırkçı düşüncelerin bir diğör örneğini ise Montesquieu'nun *İran Mektupları* adlı eserinde rastlanan "*Siyahlar, şeytanı beyaz çizer.*" (Bernasconi, 2015: 99) ve *Kanunların Ruhu* yapıtından geçen "*Erdemli bir varlık olan Tanrı'nın, iyi bir ruhu simsiyah bedene yerleştirebileceğini sanmıyorum.*" ifadelerinde görmek mümkündür (Özbek, 1979: 18). Tüm kötölüklerin sebebini eşitliğin yok olmasına bağlayan (Rousseau, 2003:79); siyasi düşünceler tarihinde girift ve birbiri ile çatışan düşünceler ortaya koyan Jean Jacques Rousseau da ırksal farklılıklar ve kişilik özellikleri arasında bir ilişki kurmuştur. Buna göre Rousseau, insan türü için fiziksel ve siyasi olmak üzere iki farklı eşitsizlik tanımlamıştır. Rousseau, insan grupları arasındaki fiziksel çeşitliliğin; yaş, sağlık, zeka ve ruh özelliklerinin farklı olmasından ötürü kaynaklandığını savunmuştur (Rousseau, 2003: 26, 27). Bu minvalde, Locke'un da ırk ayrımcılığına hizmet eden düşünceleri vardır. Locke'un, ABD'de yazımına katkıda bulunduğu *Carolina Temel Yasası* başlıklı belgede yer alan maddelerden biri şu şekildedir: "*Her özgür Carolinalı, sahibi olduğu zenci köleler üzerinde söz konusu köleler hangi fikre veya dine vb. mensup olursa olsun, mutlak iktidar ve otorite sahibi olacaktır.*" Bu düşünce ile Locke, Afrika toplumunun köleleştirilmesinin meşru zemininin oluşmasına ve köle sahiplerinin köleler üzerindeki hâkimiyetinin sınırları olmayan bir norma dönüşmesine katkı sunmuştur (Bernasconi, 2015: 13, 14). Bu ifadeler, değişmez kabul edilen geleneği, dogmaları, önyargıları bir ayak bağı gören ve akıl ile özgürleşmeyi amaçlayan Aydınlanma Çağı'nın öncülerinin karanlıkta kalan düşünlerinde antagonizma durumu oluşturmaktadır.

Yukarıda değinilen bilim insanları ve düşünürlerin dile getirdiği ırksal ayrımın mantığını oluşturan düşünceler silsilesi, aynı zamanda ırkçılığı bir sözcük olarak şekillendiren yapı taşlarıdır. 1930'larda bir kelime olarak İngilizcede yer alan ırkçılık *Oxford English Dictionary*'de "*belli başlı özelliklerin ve yeteneklerin ırk tarafından belirlendiğini öne süren teori*" olarak tanımlanmıştır (Bernasconi, 2015: 34). Irka dayalı bir ırkçılığı ele alan Paul Robert, *Dictionnaire de la Langue Française*'de ırkçılığı şu şekilde ifade eder: "*Toplumun konumunun ırksal karakterlere bağlı olduğu inancı üzerinde kurulu ve üstün ırkın diğer ırklar ile karışmaktan korunması gerektiği sonucuna ulaşan bir ırklar hiyerarşisi teorisi.*" (De Fontette, 1991: 7). Bu iki tanım çerçevesinde, ırkçılığa bir terim olarak bilimsel zemini açan ve 19. yüzyıl ırkçılık teorisinin babası olarak görülen Joseph-Arthur Gobineau (1816-1882)'e değinmek oldukça önemlidir. Gobineau, insan toplumlarını genetik açıdan değerlendiren ve sınıflandıran evrim tartışmalarının⁶ yoğunlaştığı bir döneme rastlayan 1853 yılında *İnsan Irklarının Eşitliği Üzerine Denemeler* kitabını yayımlamıştır ve bu yapıtında ileri sürdüğü düşünceleri ile ırksal ayrımı farklı bir boyuta taşımıştır (Özbek, 1979: 20). Gobineau, çalışmalarında daha çok milletler ve tarihsel olgular üzerine eğilmektedir ve uygarlıkların nasıl çözüldüğü cevap aradığı konulardan biridir. Gobineau, uyguların çöküşünü irka dayalı bir düzlemde incelemekte ve ırkların melezleşmesini hem uygarlıkları oluşturan bir unsur hem de kalıtsal olan saf ırkın bozulması nedeni ile yıkılışı neden olan reaksiyon olarak

⁶ Batı'da evrime dair iki temel yaklaşım bulunmaktadır: biri Darwin'in kuramını esas alan evrim okulu diğeri ise İncil'i esas alan "yaratılış"tır. Gündüz Vassaf'a göre her iki okul da yeryüzünün en yüksek yaşam biçimi ve yüce varlığı olarak insanı görmektedir; ancak kaynağı bakımından birbirinden ayrılırlar. Yaratılış, bir inanç türü olarak kaynağını dinden alırken, evrim teorisi bilimin alanına girmektedir (Vassaf, 2020: 216, 217). Evrim teorisinin bilimsel alanda var olan bir gelişme olmasıyla ırk öğretilerinin savını desteklediği belirtilir. Nitekim bilimsel alandaki gelişmeler, Gobineau'nin ırk kuramının savını da güçlendirmiştir. Irksal yaklaşıma dair bilimsel bir zemin olarak görülen Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni* (1859) başlıklı denemesinde ele alınan evrim kuramı günümüze kadar etkisini ve sorgulayıcı yanını korumaktadır. Bu kurama göre, genetik benzeşme ve farklılaşma süreçlerinden olan doğal ve ekolojik koşullara uygunluk ve doğal seçilim ile biyolojik bir evrim gerçekleşmiştir. Darwin kuramında, insan ve onun evrimi hakkında sarıh bir ifade de bulunmasa da varlıkların başlangıçta bugünkü özelliklere haiz olarak yaratılmadığı, değişikliklere uğrayarak bugüne ulaştığı değerlendirilmektedir. Darwin'in kuramının ardından Thomas H. Huxley tarafından *İnsanın Doğadaki Yeri* yapıtı yayımlanmıştır ve bu eserinde Huxley, kuyruksuz maymunların biyolojik bakımdan, insana en yakın akrabalar olduğu önermesinde bulunmuştur. Darwin, *İnsan'ın Türeyişi* (1871) eseriyle, insanın ve maymunun ortak bir *ata*'dan geldiği savında Huxley'i desteklemiştir (Güvenç, 2016: 39, 40). Darwin'in ve Huxley'in iddiaları ırk karışımının ırkların özgün yapısını bozduğunun bir bilimsel açılımı olarak görülmüştür. Bununla birlikte, bu dejenerasyon fikri, Sosyal Darwinizmi ortaya çıkarmış ve "Aryan ırk"ın korunmasının iddiasını güçlendirmiştir. Sosyal Darwinizm ile farklı insan ırkları arasında hayatta kalma mücadelesinde daha az zeki ve kabiliyetli olanların yok olacağı ve ırkları sınıflandıran bir ırk skalasının varlığı desteklenmiştir (Miles, 2000: 54).

görmektedir. Uygarlıkların çözülüşünü ırkların genetik eşitsizliğini bağlayan Gobineau'nin kuramına göre, ırkların karışması ile ırklar bozulmaya başlar ve melezleşmenin sonunda çürüme yaşanır (De Fontette, 1991: 49, 50). Claude Levi Strauss, Gobineau'nun ırk teorisindeki yozlaşmanın melezleşme ile başladığını belirterek, söz konusu teoride savunulan "ırklar arası eşitsizliğin" niteliksel değil niceliksel olarak ele alındığına dikkat çeker (Levi Strauss, 2007: 20). Dolayısıyla Gobineau, ileri sürdüğü düşüncelerinde ırkların karışımına düşman olmakla beraber ırklar arasındaki hiyerarşinin de savunucusu olmuştur (Akay, 2021). İrkları siyahlar, beyazlar ve sarılar olmak üzere üç büyük aileye ayırmış ve beyaz ırkın üstünlüğünü savunmuştur. İnsanlık tarihinde kültürel bir yaşam sürebilecek tek güce sahip olan ırkın beyaz ırk olduğunu; siyah ve sarı ırklarda canlılık, enerji ve iradenin olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir: "*Güzellik, zekâ ve güç beyaz ırkın tekelindedir.*" (B. V. Street, The Savage in Literature'den akt. Somersan, 2004: 47; Şenel, 1984: 48).

Gobineau'nin bir diğer savına göre, tarihte kurulmuş on büyük uygarlık vardır. Bunlardan yedisi Eski Dünya'da kurulmuş olan Mısır, Asur, Bizans, Çin, Roma, Hint ve Cermenlerin kurmuş olduğu Kuzey Avrupa iken; diğer üçü ise Amerika kıtasında kurulmuş Aleganyen, Meksika ve Peru'dur. Gobineau, Kuzey Avrupa'nın kurucu Cermenleri; Mısır, Asur, Bizans, Çin, Roma ve Hint uygarlıklarının yaratıcısı olarak Ari (Aryen)⁷ ırka mensup görmüştür (Özbek, 1979: 20). Bu argümanlar çerçevesinde, uygarlıkların yaratıcısı olarak üstün görülen beyaz ve Aryen ırkın, başka ırklarla karışmadığı sürece temiz kalacağı ve karakterini

⁷ "Ari (Aryan)" ırk biyolojik bir ırk değil, özünde Hint-Avrupa dillerini konuşan bir dil topluluğudur. Yaklaşık olarak 1853 yılında Aryan terimini İngiliz terminolojisine kazandıran kişi Alman filolog Friedrich Max Müller'dir. Hindoloji ve karşılaştırmalı din disiplini üzerine yaptığı çalışmaları ile bilinen Müller, geniş bir dil ailesini tanıtmak amacıyla Sanskritçe (Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İran koluna mensup bir dildir.) bir kelime olan Aryan'ı kullanmıştır. Müller'in kullandığı terim, biri dilbilimsel bir diğeri ise coğrafi olmak üzere iki varsayım içermiştir. Bu varsayım şu şekildedir: Dilbilimsel olarak, Hint-Fars alt dil grubu, bağlı olduğu dil ailesindeki herhangi bir dilden daha eskidir. Coğrafi olarak ise, bu dillerin ortak atası, Orta Asya'daki eski uygarlıklardan Ariana'dır. Bu tezlerden ilkinin doğru ikincisinin ise yanlış olduğu anlaşılmıştır. Hatalı olduğu kabul edilen bu varsayım, hem İngiltere'de hem de Almanya'da etnoloji eğitimi almamış birçok milliyetçi tarihçi ve romantik yazarı etkilemiş ve hızla yayılmıştır. Müller'in önermesine en büyük değeri veren ise Fransız diplomatı ve edebiyatçısı Comte de Gobineau olmuştur. Gobineau, bu önermeyi Almanya için hevesle geliştirmiş; siyasi ve ulusal bir propaganda aracına dönüştürmüştür. Müller, bilim insanı olan arkadaşları ile vardığı uzlaş sonucunu, önermesinin hatasını üstlenerek 1888 yılında şu ifadeleri kaleme almıştır: "*Tekrar ve tekrar beyan ediyorum ki Aryan kelimesi ile ne kan, ne kemik, ne saç ne de kafatasını kastettim. Kastettiğim basitçe Aryan dilini konuşanlardır...*" (Huxley, 1936: 20, 21, 24).

koruyabileceği ileri sürülmüştür. Beyaz üstünlüğünü ve doğuştan bazı ırkların aşağı olduğunu savunan kurama sosyologlar ve tarihçilerden gelen destek deilginçtir. Fredich Lange'nin: "*Cermen ırkı, dünyaya hayat verme vazifesini Allah'tan almıştır.*" ve Henrich Dresman'ın: "*Avrupa tarihi, Cermen ırkın Romana-Salt ırkına karşı yaptığı savaşlar silsilesinden ibarettir*" ifadeleri, Ari ırk savına ilişkin örneklerdir (Hikmet, 1936: 27). Gobineau'nin fikirlerinin en önemli destekçisi olan düşünürler ise, Richard Wagner ve Houston Stewart Chamberlain olmuştur. Chamberlain, çalışmalarında ağırlıklı olarak *Cermen* ırkına yer vererek, Kuzey Avrupa'da yaşayan bütün toplumları bu ırk altında toplamış ve Avrupa merkezli bir bakışla, Romalıların, Bizanslıların ve Yahudilerin Avrupa kültürüne hiçbir katkısının olmadığını iddia etmiştir (Metin Özbek, 1979: 24). Wagner ise, eski Töton (*Cermen* ırkçılığının alt ayrımı) kanının sadece Almanlarda bulunduğunu öne sürmüştür. Alman ırkçılığının kitlelere yayılmasını sağlayan siyasal yordamı ise Alfred Rosengberg biçimlendirmiştir (Gossett'ten akt. Şenel, 1984: 51). Gobineau'nun teorisinin etkisi Wagner, Chamberlain, Rosengberg'in savlarını bir zincirin halkaları gibi bir araya getirmiş ve Hiltler Almanyası'na kadar uzanmıştır. Netice olarak, Gobineau'nin öğretisi, beyaz ırkçılık ile Aryan ırkçılığını hem ulusal hem de Avrupa düzeyinde uzlaştırarak devletin ırkçı ilkeler üzerinde kurulduğu Nazi Almanyası ile 20. yüzyılda pratik edilmiştir⁸ (Akay, 2021; Şenel, 1984: 49). İkinci Dünya Savaşı esnasında yaşanan bu toplumsal yıkımın tekerrür etmesini önlemek amacıyla pek çok kurumun yanı sıra Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından çalışmalar yapılmıştır. Bu minvalde, 1950 yılında, Paris'te ırkçılığın bilimsel olarak yanlış fikirlerle geliştiğini düşünen ve bilimsel ırkçılığı çürütme iddiasında olan bilim insanları bir araya gelmiştir. Irk kavramını tanımlamak için bir araya gelen uzmanlar ilk açıklamalarında, ırkın biyolojik gerçeklikten çok bir sosyal

⁸Gobineau'nin teorisi Alman Nazizm'i için ırkçı propagandaların esin kaynağı olmuştur. Adolf Hitler yönetimindeki Nazi Almanyası'nda bir ideolojik araca dönüşen ırk kavramı üzerinden dünya tarihi için felaket olan bir dönem yaşanmıştır. Almanların saf ve üstün ırk olarak yüceltilen Ari (Aryan) ırkından geldiği ve bu saf ırkın korunması gerektiği savı uğruna öteki atfedilen Yahudiler, Romanlar, homoseksüeller, genetik, zihinsel ve fiziksel açıdan hastalıklı ve engelli olanlar yok oluşturmıştır. Almanların bir ırk değil, ulus olduğu argümanını siyasi, ahlaki ve pragmatik açılardan tarih ile yüzleşerek ortaya koyan; bilim ve insanlık dışı olarak kabul görmüş bu öğretinin mağdurları anısına "diz çöküşüyle" sembol olan Willy Brandt, Alman toplumunda birlikte var olmanın politik açılımını gerçekleştirmiştir ve şu cümlesi bu hususu özetlemektedir: "*Naziler Avrupa'yı Almanlaştırmak istiyorlardı. Şimdi ise bütün mesele Almanyayı Avrupalılaştırmaktır.*" (Aydın, 2020). Bugün geline nokta, Fedaral İstatistik Dairesi'nin verilerine göre Almanyada her dörtte kişiden biri göçmen kökenlidir (Deutsche Welle, 2020) Almanyanın 20. yüzyılda "saf ve üstün Almandan" oluşan yanlış kurumsallaşma pratiğinin yerini geline süreçte "göçmen ülkesi" Almanyası gerçekliğinin olması birlikte var olabilme hakikatinin bir yansımasıdır.

mit olduğu ve bu terimden tamamen vazgeçilmesi gerektiğini beyan etmişlerdir. Diğer taraftan bu tespit doğrudan kabul beklentisinin aksine çok hareketli bilimsel ve siyasal tartışmalara sebep olmuş ve konu hakkında fikir birliğinin sağlanamaması üzerine başlangıçtaki iddialı hedefin gerisinde kalınmıştır (Brattain, 2007: 1386, 1387). 1950 ile 1960 yılları arasında dört toplantı gerçekleştiren UNESCO tarafından, ilk üç buluşmanın sonucunda "ırk"ın zekâ, yetenek, karakter ve toplumsal davranışları belirlediği savı reddedilmiştir. 1967 yılında gerçekleşen buluşmada ise, ırkçılık konusu doğrudan ele alınmıştır. 28 Mayıs 1978'de toplanan UNESCO genel konferansı, *İrk ve İrka İlişkin Önyargılar Üzerine* başlıklı yeni bir bildiriye kabul etmiştir. Bu bildiride, insan gruplarının birbirinden farklı olma hakkına sahip olduğu, insan soyunun tek bir biyolojik türden geldiği ve dolayısıyla ırklardan birinin "üstün" diğerinin "aşağı" olmadığı; farklılık ve dayanışmanın birbirini tamamlayan olgular olduğu düşünceleri paylaşılmış, ancak daha somut politikaların üretilmesinden geri durulmuştur (Somersan, 2004: 49; De Fontette, 1991: 17).

İrk kavramının asli bir temeli olmadığını ve kavramı kullanmanın bir önem arz etmediğini ifade eden görüşler aslında İkinci Dünya Savaşı öncesinde de kayda geçmiştir. Bu bağlamda Thomas Huxley (1825-1895), Asley Montagu (1905-1999), Alfred Cort Haddon (1855-1940) ve Jacque Barzun (1907-2012) gibi dönemin etnolog ve fiziki antropologları ırk söylemini reddetmiş ve ırkçılığı bir ideolojinin ürünü olarak ele alan bir yaklaşımı benimsemişlerdir (Somersan, 2004: 49). Bu yazarların değerlendirmelerinde, ırkçılık öğretilerinin aşağı ve üstün ırk skalasını bir tahakküm aracı olarak kullanarak, üstün olarak görülen ırkların, aşağı gördükleri üzerinde çalıştırmaktan sömürmeye kadar doğal bir hak yarattığı tespiti önemlidir⁹. İrkçılık karşıtı okul diye nitelendirebileceğimiz bu grup, Gobineau'nun soylu Cermen ırkçılık öğretisinin burjuva beyaz ırkçılığına hizmet ettiğini ve emperyalizme araç olduğunu savunmaktadır. Aristokrat kökenli ırkçılık öğretisinin işçi sınıfı tarafından oldukça hızlı şekilde benimsenmesi, bu düşüncelerin önyargı gücüne ve sistemin

⁹İrk öğretilerinden doğan ırkların karışması ve farklılaşması korkusuna dayanan ideolojinin (Nazizim) pratiği diğerini (Yahudi, homoseksüel, engelli) yok etme olarak tezahür eder. Yine ırk öğretilerinin sonucu olan aşağı ve üstün ırk taksimi ise, sınıfsal yaklaşımı içeren bir ideoloji ile üstün olanın bir diğer deyişle "aydınlanmış" olanın aşağı olan üzerinde tahakküm kurmasını sağlar (Gürbüz, 2017). Bu teorinin pratiği ise, sömürgeci güçler tarafından uygulanmıştır ve toplumlar arasındaki sosyal, ekonomik ve siyasi eşitsizlikleri meşrulaştıran bir argüman olarak kullanılmıştır.

kurulu olduğu ekonomik rekabet gúcüne bağlanmaktadır. Irk öğretilerinin burjuva ve proletarya arasında yayılmasını sağlayan başarının ise Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) acımasız kapitalist düzene ve Nazizm'i savunan politikacılar, düşünürler, propagandacılara ait olduğu görülür (Şenel, 1984: 17, 49, 50). Emperyalist yayılma politikası ile ırk ilişkisini kuran ve Sosyal Darwinizmin açık bir politikaya dönüştüren düşünürün Heinrich von Treitschke olduğu kabul edilir. Uluslararası ilişkilerde kuvvet politikasından yana olan Treitschke, Almanya'nın gelişmesinin sömürgeler elde etmesine bağlı olduğunu ve bunun için savaşıması gerektiğini savunmuştur. Düşünür yayılmacı politikasının bağlamına ırklar arası ilişkiyi de alır ve ona göre ırkın üstünlüğünü ortaya koymak için her yola başvurmak meşrudur. Bunun için gerekirse tarihsel gerçekliklerden bile sapmak mümkündür¹⁰ (Burns, 1984: 445 480).

Irkçılığı ideolojik açıdan açıklayan bir başka düşünür olan Franz Boas ise; etnik, ulus ve dil kavramlarının ırk ile karıştırıldığını ve bu içermeye konumlanan etkinin ırkçı düşüncenin kültürel farklılıkların biyolojik farklılıktan kaynaklandığı sanısına neden olduğundan söz etmektedir (Boas'tan akt. Şenel, 1984: 76). Benzer fikirler günümüz antropologlarınca da gündeme getirilmiştir. Bu düşünürler, ırklar arasında biyolojik yapı farklılığının bulunmadığı, kültürel farklılıkları ırk farklarıyla açıklamanın mümkün olmadığı çerçevesinde birleşir. Aynı türün (insan türünün) alt grubu olarak var olabilen farklılıkların genetik açıdan akraba olduğunu dolayısıyla ırk sınıflandırmalarının bilimsel temeli olmadığını ifade eder. Uzun zamandır ırksal ayrımın genetik düzeye yansımadığından şüphelenen bilim insanları, yapılan araştırmalar neticesinde, insanları ırk olarak ayıran fenotip özelliklerin, biyolojik anlamının çok az ya da hiç olmadığı saptamasında bulunmuştur. İnsan türünün evrimsel olarak henüz çok genç olduğunu ve dolayısıyla biyolojik gruplara ya da ırklara bölünmesinin kolay olmadığını belirten bilim insanı J. Craig Venter, ırkın bilimsel değil sosyal bir yapı olduğunu ifade etmiştir (Angier, 2000). Irkın sosyal bir olgu olduğu yaklaşımına, Amerikan Antropoloji Derneği (AAA) Yönetim Kurulu

¹⁰Treitschke'nin emperyal devlet idealinin aracı olan saptırılmış gerçekliğine şu düşünceleri örnektir: Beyaz ırk dışında hiçbir ırk uygarlaşma yeteneğine sahip değildir; siyah ırkın odun kesiciliği ve su çekiciliği dışında hiçbir işe kabiliyetleri olmadığından siyah ırkın kaderi sonsuza kadar beyaz insana hizmet etmektir (Burns, 1984: 446).

tarafından 17 Mayıs 1998 tarihinde yayımlanan bildiride de yer verilmiştir. Bu açıklama metnine göre AAA, insan türlerindeki fiziksel çeşitliliğin insanların anlamlandırdığı bir sosyal olgudan öte olmadığı, ABD'de ırk fikrinin 18. yüzyıldaki kolonyal düzene atıf yapan bir sosyal mekanizma olarak anlaşıldığını izah eder. Irk kavramının Antik Yunan'da hiyerarşiye dayanan ve varlıkları sınıflandıran *Büyük Varlık Zinciri* teorisinden esinlenerek sömürge durumundaki insanları sınıflandırmanın bir biçimi olduğu kabul edilir. Açıklamanın devamında şu düşünceler paylaşılır: Özellikle, kölelik savunucuları, 19. yüzyılda, köleliği sürdürmek ve köleleştirilmiş halklara yapılan muameleyi haklı göstermenin aracı olarak ırkı kullanmıştır. Irk üzerinden gelişen ideoloji ile Afrikalılar, Hintliler ve Avrupalılar arasındaki farklılıkların altı çizerek katı bir hiyerarşi kurulmuştur. Bu ırkın aracı olduğu bu sistemde toplumlar arasındaki eşitsizliğin doğal ya da Tanrısal olduğuna dair bir rasyonalite yaratmıştır. Sömürgeci güçler tarafından, insanları bölmenin, yönetmenin, sömürgeleştirmenin stratejisi insanlar arasındaki farklılıkları yansıtan ırka dayandırılmıştır. AAA yayımladığı metnin sonuç bölümünde ise, bilim insanlarının araştırmalarının ırksal yaklaşımın sayısız hataya yol açtığını doğruladığını ve ırk gruplarının arasındaki eşitsizliğin biyolojik mirasın sonucu değil; tarihsel, sosyal, ekonomik ve eğitimsel koşulların ürünü olduğu açıklar (American Anthropological Association, 1998). Eşitsizlik ve ırk arasındaki ilişkiyi Levi Strauss da yorumlar. Levi Strauss'a göre ırk kavramı icat edilmemiş olsaydı da toplumlar arasında eşitsizlik ve ayrımcılık var olacaktır. Levi Strauss, 16. yüzyıl İspanyollarının okyanus ötesine asker, at, zırh ve ateşli silah taşımalarını sağlayan teknolojiye sahip olmalarıyla İspanyolların kendilerini Meksikalılardan ve Perululardan üstün gördüğünü ve bunu izleyen halk tarafından da bu üstünlüğün kabul edileceğini değişmeyen bir gerçek olarak yorumlar (Levi Strauss, 2007: 71, 72).

İrkların varlığına dair sosyal bilimdeki ikilik geçmişten bugüne süregelen bir şekilde yerini korusa da ırk kelimesinin, var olmayan bir şeyi varmış gibi gösterme başarısı da bir tür var olma biçimidir. Bu noktada artık, kelimenin kazanmış olduğu ideolojik bağlam, varlığı ya da yokluğunun önüne geçmiş, sosyolojik bir gerçekliğin tasviri olmuştur. Bu bağlamda Robert Miles, ırk kavramını iki türlü bir anlam

yükleme süreci olarak ele alır. İlki, biyolojik ya da fiziksel özelliklerin, bir şeyi bir sınıflandırmanın içine yerleştirmenin aracı olduğu süreçtir. İkincisi süreçte ise, boy, kilo, saç rengi gibi fenotip özelliklere anlam yüklenerek insanlar arasında olduğu varsayılan farklılığı görünür kılmaktadır. Bunun sonucunda, nüfuslar ırk olarak belirlenen gruplara ayrılır ve fenotip özelliklere atfedilen kültürel niteliklerle, her birey birbirinden farklı, fakat kendi içinde ortak olan bir grubun üyesi olarak kodlanır (Miles, 2000: 101).

Irka anlam yükleme süreci, ırka eklenilen yeni unsurlar ile daha da çeşitlenmektedir. Irka veya yeni unsurlara dayalı olarak ırkçılık, gündelik hayattaki pratiğini ve siyasetteki araçsallığını kavramın var olmadığı çabasına rağmen korumaktadır. Irkçılığın ırkla sınırlı kalmayarak genişleyen yeni içeriğini ve ırka eklenilen yeni unsurların hizmet ettiği ötekiyi tanımlama sürecini çalışmanın ikinci başlığında ele alacağız.

1.2. ESKİ SÖZCÜKTE SAKLI YENİ ANLAMLAR: KÜLTÜREL IRKÇILIK (YENİ IRKÇILIK)

1820-1830'lu yıllardan itibaren insanlığın görünüşleri ve yetenekleri açısından eşitsiz ırklardan oluştuğu düşüncesi bilimsel fikirler ile bezenerek genel bir kabul görmeye başlamıştır. Özellikle, dünyayı ırkçı düşünceden yola çıkarak yorumlayan Gobineau'nun ileri sürdüğü ırklar arası eşitsizlik düşüncesi, uygarlıklar ve insanlar arasında hiyerarşi kurarak sınıf eşitsizliğinin ve ekonomik sömürünün aracına dönüşmüştür. Aynı dönemde Charles Darwin'in insan evrimini ele aldığı teorisi de ırk öğretilerinin bilimsel olanın toplumsal olanı belirlediği kabulünü sosyal alana taşınmasını sağlamıştır (Schnapper, 2005: 11, 75). Irklara atfedilen sözde bilimsel statüde beyaz ırkın genetik üstünlüğü kabul edilirken, diğer ırklara daha düşük bir statü verilmiştir. Böylece, bilimsel kabul edilen bir yaklaşıma istinaden toplum içinde sosyal bölünmeler oluşmuştur. Beyaz Avrupalıların ahlaki ve kültürel üstünlüğü olarak algılanan bu sözde bilimsel statü, merkez ülkeler ve çevre ülkelerdeki siyah ırkın işçi sınıfı olarak kategorize edilmesini meşrulaştırmıştır (Smith, 1989'dan akt. Wren, 2001: 143). Bu meşruiyet daha da biçimlenerek sınıf

eşitsizliğinin ve ekonomik sömürünün aracı haline gelmiştir (Stolcke, 1995'denakt. Wren, 2001: 143). Bu tespitlerle beraber,yirminci yüzyıl boyunca gelişen yeni entelektüel teoriler, sosyalizmin yükselişi, İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen insan hakları yaklaşımı ve insan hakların uluslararası sözleşmeler ile güvence altına alınması; ırk ayrımının varlığını çürütürerek, biyolojik ırkçılığın geçerliliğini kaybetmesini sağlamıştır (Wren, 2001: 143). Bu süreç güncel tarihin bir parçası olmaya devam eden ırk ayrımına dayalı farklı ve eşitsiz muamelenin tarihi ile yüzleşmeyi de beraberinde getirmiştir¹¹.

İrkçılığın ırka dayandırarak inşa ettiği ideolojinin ve propagandanın ortadan kalkması, bir anda daha insani ve eşitlikçi bir yaklaşımın benimsenmesine ve yaygınlaşmasına sebep olmamıştır. Biyolojik ırkçılık eleştirel ve geçersiz kılınmış olsa da merkez ve çevre ülkeler arasındaki refah düzeyi farkının kemikleşmesini,

¹¹ Bugün dünyada süregelen birçok sorunun neden ve sonucunda eşitsiz yaklaşımın unsurları yer almaktadır. İrk ayrımı ile temellendirilen insanlar arası eşitsizliğin meydana getirdiği ve bugün de devam eden siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar, bu toplumları acıları ve kayıpları ile dilini kurmanın zor olduğu yüzleşmeler yapmaya zorlamaktadır. Bir siyasi sorumluluk olarak ortaya çıkan geçmişle yüzleşmelerin en güncel örnekleri şunlardır: 02 Haziran 2021 tarihinde ABD Başkanı Joe Biden, ABD'nin Oklahama eyaletine bağlı Tulsa'da 1921 yılında beyazlar tarafından katledilen yüzlerce siyahi için yapılan anma törenine katılarak, Tulsa'yı ziyaret eden ilk ABD başkanı olmuştur. Biden, katıldığı anma töreninde şu açıklamayı yapmıştır: *"Burada yaşananlar çok uzun yıllar sessizce anlatıldı. Tulsa'da yaşananlar bir çatışma değil, katliamdır; tarihimizin en kötülerinden biridir ama tek değildir.Tüm Amerikan halkını ülkemizdeki ırkçı terörün kökleri üzerine düşünmeye davet ediyorum."* (NTV Haber, 2021). Benzer bir tarih yüzleşmesi Almanya tarafından da yapılmıştır. Elbette ki Nazi rejimi tarafından Yahudi toplumuna karşı işlenen suçlardan yirmi beş yıl sonra o dönemin Almanya başbakanı olan Willy Brandt'ın Varşova Gettosu'ndaki anıtın önünde diz çökerek af dilemesi bu yüzleşme kültürünün doğuşuna öncülük ettiğini söylemek mümkündür. Almanya'nın yüzleşme tarihindeki en güncel adımı ise, Almanya Dışişleri Bakanı Heiko Maas'ın 28 Mayıs 2021 tarihinde yaptığı yazılı açıklamasıdır. Alman İmparatorluğu'nun eski sömürgelerinden olan Namibya'da 1904-1907 yılları arasında sayısı kesin olmamakla beraber binlerce kişiye karşı işlenen suçlar soykırım olarak tanınmıştır. Söz konusu açıklamada Maas şu ifadelerle yer vermiştir: *"Almanya'nın tarihi ve ahlaki sorumluluğunun ışığında, Namibya'dan ve mağdurlarından bizi affetmelerini isteyeceğiz."* Namibya'da ölen yüzlerce kişinin kafataslarının antropologların "Avrupalıların üstünlüğünü kanıtlama araştırmaları" için Almanya'ya gönderilmiş olması ise biyolojik ırkçılığın bilimsel olarak atfedilen çalışmalarının karanlık yüzüdür (BBC Türkçe, 2021b). Bir diğer tarih yüzleşmesi Fransa'ya aittir. Daha önce eski Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand, 12 Ocak 1998 tarihinde *Le Figaro* gazetesine Fransa'nın desteklediği ırkçı rejimin kontrolünde Ruanda'da 800 binden fazla insanın öldüğü soykırıma ilişkin *"O ülkelerde bir soykırım yaşanması o kadar da önemli bir şey değil..."* açıklamasını yapmıştır (AÜ Açık Ders, t.y). Fransa'nın bugünkü Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ise 27 Mayıs 2021 tarihinde Ruanda'ya yaptığı resmi ziyaret ile Fransa'nın Ruanda Soykırımı'nın yaşanmasındaki sorumluluğunu kabul etmiş ve şu ifadeleri dile getirmiştir: *"Bugün buraya sorumluluğumuzu teslim etmeye geldim, sizlerden af diliyoruz."* (Deutsche Welle, 2021). Macron, 2017 yılında ise, Fransa'nın eski sömürgesi olan Cezayir'deki uygulamaları barbarca olarak nitelmiş ve özür dilenmesi gerektiğini ifade etmiş olsa da 20 Ocak 2021'de Cezayir Savaşı'nın sona ermesinin 60. yıl dönümünde, dönemin sömürgeci politikaları nedeniyle resmi özür dilenmeyeceğini açıklamıştır (Euronews, 2021).

çevrenin merkez tarafından sömürülmeye devam edilmesini ve bunu takiben "Kale Avrupası" gibi savunma ve güvenlik odaklı yaklaşımlarla özellikle kısıtlayıcı göç politikalarını haklı çıkarmak için yeni bir yaklaşım hasıl olmuştur. Karen Wren'e göre bu yaklaşıma hizmet edecek olan biyolojik ırkçılığın günümüzdeki ikamesi olan kültürel ırkçılıktır (Wren, 2001: 143). Bu bağlamda, Dominique Schnapper, ırkın dinamik yapısını, gerçek ya da hayali farkların toplumlar için anlamlı kılınması hasebiyle ırkın toplumsal bir inşa olduğunu ve ırkı doğuranın ırkçılık olduğunu ifade ederek vurgular (Schnapper, 2005: 12). Sömürgeciliğin ve kapitalizmin çıkar sağlamak amacıyla ırkı bir rol olarak kullanmasını Immanuel Wallerstein ise şu cümleler ile açıklar: *"Her zaman "zenci" olan birileri vardır. Eğer, ortada hiç siyah yoksa ya da bu rolü oynamak için sayıları yetersiz ise "beyaz zenciler" icat edilebilir."* (Wallerstein, 2000: 46). Bu sosyal inşada; dil, inanç, etnisite, cinsiyet, cinsel yönelim, fenotip özellik, sınıf gibi aidiyetlerin en az biri ya da daha fazlası açısından hâkim çoğunluktan farklılaşan, "bize" benzemeyen öteki, tarihsel süreçte emperyalizm, kapitalizm ve milliyetçilik uğruna ırkçılığın objesi olmaya yazgılı kılınmaktadır. Irkçılığın bu yeni yüzünde, "öteki" biyolojik mirası nedeniyle değil, kültürel veya farklı sosyal nitelikleri sebebiyle aşağılanır ve ayrıştırılır. Bu kültürel özelliklere dayandırılmış farklılığın nesnesi olarak özellikle göçmenler, mülteciler, kısacası hâkim grup dışında kalan sonradan yerleşimci olanlar öne çıkmaktadır (Sumbas, 2009: 268, 269).

Gruplar arasındaki farklılıkları öne sürerken ırk yerine kültürün konulması, kültürün ırk gibi durağan ve kalıtsal algılanmasına yol açmaktadır (Schnapper, 2005: 12). Oysaki kültür, içgüdüsel ve kalıtsal değildir; dinamik yapısı ve sürekliliği ile yaşam içinde oluşan birikimlerdir. Koşullar değiştikçe kazanılan kültürün muhtevası olan alışkanlıklar, gelenekler ve görenekler restorasyon sürecine girmekte ve uyum yoluyla değişimi sağlamaktadır (Güvenç, 2016: 130, 132). Irkçılığın değişen yüzünde, kültürün bu dinamik yapısının perdelenmesi ve onun kalıtsal olarak algılanması, birbirine benzemeyen çeşitli kültürel grupların barışçıl şekilde bir arada yaşamasının mümkün olmadığı savının ileri sürülmesini sağlamaktadır (Somersan, 2004: 43). Levi Strauss, bu sava karşı, kültürel çeşitliliğin korunmasının, kültürlerin izole edilmesine değil; kültür sentezleri yaratabilen ilişkilere bağlı olduğunu

belirtmiştir (Levi Strauss, 2007: 24). Irkçılığın yeni görünümünde kültürden sair ilişki içinde olduğu bir diğer kavram ise etnikite. Bu çerçevede ırk ve etnisite iç içe geçmiş biçimdedir (Sumbas, 2009: 267). Etnik bir topluluğu yaratan, ırk toplumundaki "kan ortaklığı" düşüncesinden ziyade ortak bir siyasal grubu ve kültürün paylaşıldığı inancıdır. İnsanların, aynı siyasal örgütlenme içinde olması, aynı dini, aynı kültürü paylaşmaları, bireyleri benzer kılan unsurlar olmuştur ve insanlar arasında ortak bir atadan geldikleri ve aynı ırka ait oldukları düşüncesini yaratmıştır (Schnapper, 2005: 85). Ötekileri inşa eden "biz" ve "onlar" ayrışmasında etnisite, kültürel kodların benzerliği ile "biz'i" oluştururken (Fenon'dan akt. Sumbas, 2009: 267); ırk kavramı, fiziksel farklılık temelinde "onlar"ı oluşturmaktadır (Sumbas, 2009: 267). Ahu Sumbas, yeni ırkçılık olgusunda "ırk" kavramının gündelik kullanımda etniklik algısının içine yerleştirildiğini belirtirken, etnik tanımlamanın içinde ırk vurgusunun var olabileceği gibi tercih edilmemesinin de mümkün olduğunu belirtmiştir (Sumbas, 2009: 267, 278).

İrkçılığın ırkı da içine alan etnik ve kültürel farklılık zeminine kayması, içeriğin tanımlanması ve isimlendirilmesine yönelik çeşitli görüşleri ortaya çıkarmıştır. Bu görüşlerin bazıları Alman Nazizmi'nin ve İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa sömürgeciliğinin sona ermesi ile ırkçılık ideolojinin de geçerliliğinin kalmadığını savunurken; bazıları da, ırkçılığın "farklı ırkçılıklar" ile sistemin yeni çıkarlarına uygun olarak var olmaya devam ettiğini savunmuştur. Miles, bu iki farklı görüş arasındaki tartışmayı ırkçılığın isimlendirilmesi meselesi olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda, Miles, ırkçılık kavramının kronolojik ve niteliksel bir konsept olan "eski" ve "yeni" ayrımına sıkıştırılması yerine çözümleyici bir açıklamaya olan ihtiyacını vurgulamaktadır (Miles, 1997: 242).

Yeni dünya düzeni içinde var olmaya devam eden ırkçılığı açıklayan düşünceler, çok geniş bir yelpazede değerlendirilmektedir. Irkçılığı kültürel ırkçılık ile uzlaşan geniş bir perspektifte yorumlayan düşünürlerden biri olan Cornelius Castoriadis'e göre ırkçılık, Batı'ya özgü bir buluş olarak başkasından nefret etme fikridir (Castoriadis, 1994: 54). Bu minvalde, Avrupalılar artık biyolojik olarak değil

ama kültürel olarak üstün kılınmıştır¹². Avrupalı olmayanlar ise "geleneksel" ve "geri" olarak konumlandırılmıştır (Wren, 2001: 143). Topluları ayırıştıran bu kültürel bağdaşmazlık ve hiyerarşı, ırkçılığın yeni yüzü olarak görölmüştür. Kültürel ırkçılığın bu perspektifle, topluları yakınlıştıran yönüyle olumlanan küreselleşmeye karşı bakışını değerdendirmek de önemlidir. Küreselleşmenin ekonomik, siyasal ve kültürel açılardan, homojen bir toplum inşa etme hedefinin ulus devletin yapısına olan etkisi, kültürel ırkçılığın savunmasında bir risk olarak değerdendirilmektedir. Küreselleşen dünya içinde toplumların, zaman ve mekan kavramlarının akışkanlığı içinde karşılaşma hızları ve olanaklarının artması, kültürlerin dejenerasyonu fikrine kapı aralamış ve buna karşı kültürel ırkçılık aracılığı ile toplumların kapalı tutulması ve homojenliğinin bozulmaması amaçlanmıştır. Irkçılığın bu perspektifini inşa eden isimlendirmeler ise yalnızca kültürel ırkçılık kavramı ile sınırlı değildir, isimlendirmeler anlamı pekiştirerek, bir birine payanda olmakla birlikte oldukça çeşitlidir. Etnomerkezci bir yaklaşımla diğer kültürlerin hakir görölmesini Frantz Fanon, *kültürel ırkçılık* olarak kavramsallaştırmıştır (Fanon'dan akt. Sumbas, 2009: 269). Diğer taraftan, Martin Barker, Fanon'un kültürel ırkçılık teorisinden etkilenecek *"Yeni Irkçılık"* (1981) isimli kitabıyla *yeni ırkçılık* kavramı kullanan ilk yazar olmuştur (Sumbas, 2009: 279). Pierre A. Taguieff, kültürel ırkçılığın içeriğinde ırkın ikamesinin kültür olduğunu ve biyolojik ırkçılığın mirası olan insanlar arası eşitsizliğin yerini ise "farkçılığın" almasına binaen *farkçı ırkçılık* tanımını kullanmıştır (Taguieff'den akt. Balibar, 2000: 30,31; Taguieff'den akt. Miles, 1997: 242). İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ekonomisinin yeniden yapılanması ve işgücü açığının giderilmesi için gelişmekte olan ölkelerden Avrupa kıtasına yaşanan göçün ırkçılığın dönüşümünü sağlayan dinamik olarak gören Etienne Balibar ise, özellikle Anglosakson ölkelerde gelişen

¹² Sömürgecilik ve ırksal ast-üst ilişkisi sadece ekonomik ve politik açılardan değil, kimlik ve kültür açısından da Avrupa modernleşmesinin sorunlarını giderici bir rol üstlenmiştir. Avrupalı olmayan öteki sahip olduğu bütün kötölük ve negatif ideali ile Avrupa değerdler sisteminden dışlanır ve bir diyalektik yapı içinde iyi değerdlerler ile bezenmiş, uygar Avrupa kimliğini var eder (Hardt ve Negri, 2003: 143, 144). Bu açıdan, kültürel hiyerarşinin ve farklılıkların biyolojik ırkçılığın bir özelliği olduğuna dikkat çekmek önemlidir. Genetik üstünlüğe dayanan bilimsel teoriler çürütölmüş olsa da biyolojik ırkçılığın bir birikimi olarak kalıtsal olarak kodlamış kültürel farklılıklar kültürel ırkçılıkta merkeze alınmıştır ve işlevselliği korunmuştur. Bir başka deyişle, ırkçılığın biyolojik inşasının yıkılması, sosyal inşasını yıkıma uğratmamıştır. Aşağı ırkın yerini, hâkim kimlikten farklılaşan insanlar toplulukları alır ve bu farklılıklar ırkın sanısındaki gibi uzlaşmaz ve değışmez bir yapıda tanımlanmıştır. Bu bağlama göre, tembel, çalışkan, kirli, temiz, disiplinli, kötü koşullarda çalışmaya yazgılı olmak bir kültürel koddur (Özbek, 2003: 121).

göçmen işçi topluluklarının yaşadığı ayrımcı politikayı Taguieff'e atıfla *ırksız ırkçılık* olarak adlandırmıştır (Balibar, 2000: 30).

Balibar'ın da üzerinde durduğu Avrupa giden işçi göçü ve bu göçün sonucunda ortaya çıkan toplumsal yapı ve ilişkiler ırkçılığı dönüştüren yapıyla yeniden düşünmeyi sağlamıştır. Kültürel ırkçılık "farklılık" kavramını merkeze alarak, göçmen işçilerin Avrupa kültürünü bozmasını bir tehdit algısı ile sunmuştur. Bu tehdidi önlemek için ise, biyolojik ırkçılıkta yer alan ırkların saflığı yerine kültürlerin özgünlüklerini korumasını zorunlu kılınmıştır (Vardar, 1995)¹³. Öteki ile ilişki kurmama üzerinden sağlanan bu kültürel korunmanın en önemli pratiği ise dışlamadır. Dışlama pratiğinin ilk adımı kimliğin sorunsallaştırılması ile atılmaktadır. Çalışmanın öznesi olan Suriyeliler açısından içeriği örneklendirmek gerekirse, Suriyeli olmak, ülke vatandaşlığına dayanan bağı ifade eden sabit bir kimlik tanımlayıcısı olma özelliği yerine bir ırk gibi kodlanmıştır ve sorunsallaştırılmıştır. Suriyeli kelimesi, kültürel ve tarihsel bağlamından ve gerçekliğinden koparılmış bir şekilde pejoratif bir anlam taşımaktadır. Göç yolunda ve mülteci olmanın getirdiği yaşam koşulları ile ortaya çıkan perişan ve yoksul insanların enstantaneleri bu pejoratif anlamın simgesi olmuştur. Bu süreçte hâkim kimlik¹⁴ kendisini ötekini dışlayarak var edebilirken, öteki kendisini tanımlama imkânından yoksundur. Suriyeli göçmenler için de bu durum çerçevesinde, değersizleştirilen ve sorunsallaştırılan bir kimlik inşa edilirken Suriyeli olanın kendini tanımlaması sağlanamamıştır. 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'na kadar, Suriye ile tarihsel, kültürel, coğrafi, ekonomik, eğitim, sanatsal, turizm gibi herhangi bir amaçla tanışma hikâyesi olmayanlar için tanımanın aracı artık, haber kaynaklarının aktardığı içerik olmuştur. Konjonktüre bağlı olarak ortaya çıkan bu görüntülerin, toplumsal bir duyarlılık ile karşılanması beklense de bilakis Suriyeli olmanın anlamını güçlendirmiş ve kanıksamayı yaratmıştır. Dolayısıyla, Suriyeli olmak bir trajedi ile özdeşleştirilmiştir. Toplumun ötekisini yaratma sürecini ırkçılık

¹³ Michael Hardt ve Antonio Negri'ye göre, klasik ırkçılık ve sömürgecilik ilişkisi; biyolojik arılık, kültürel arılık ve sınırların korunması olmak üzere üç büyük önemi içerir (Hardt ve Negri, 2003: 144). Bu anlamda, kültürel ırkçılık, biyolojik arılığı içermeyen kültürel arılık ve sınırların korunması gerektiği argümanlarını kullanmayı sürdürmektedir.

¹⁴ Hâkim kimlik aslında çoğunluk ya da ev sahibi topluluk olmaktan ziyade kendini belirli bir alan içerisinde otokton varsayandır.

olarak gören Castoriadis, ötekinin dışlanması, değersizleştirilmesi ile başlayıp sonunda ondan nefrete kadar uzanan bir silsilesi olduğunu belirtmiştir (Castoriadis, 1994: 55).

Kültürel ırkçılığın sorunsallaştırdığı kimlikleri, politika için araca dönüştüren ise, aşırı sağ ideolojilerdir. Aşırı sağ ideolojide sorunlaştırılmış bir kimlik inşası örneği olan "yabancı" kavramı ile ulusal kimlik için bir risk olduğu varsayılan göçmenler işaret edilmektedir. Göçmenler ve ırkçılık ilişkisinde ekonomi politik bakışı vurgulayan Balibar, sona eren sömürgecilik çağı sonrası eski sömürgelerinden Avrupa ülkelerine gelen göçü ırkçılığın dönüşümüne etki eden bir pratik olarak görmektedir (Balibar, 2000: 30). Biyolojik ırkçılık "dış sömürgeciliğin" aracıdır olurken; kültürel ırkçılık, çevre ülkelerden eski kıtaya gelen göçmenler üzerinde "iç sömürgecilik" yoluyla bir sosyoekonomik hegemonyayı kurmanın aracıdır olmuştur. Balibar'a göre göçün kullanılması, kapitalizmin gelişimine hizmet eden bir aşamadır. Balibar, Fransa örneği üzerinden, göçmenlere yönelik yabancı düşmanlığının işçi sınıfının göç olgusuna dayalı işgücü rekabetinden ziyade burjuvanın ve devletin çalışanları bir hiyerarşi içinde sıralama amacına bağlı olduğunu açıklamıştır. Bir sanayileşme modeli olarak geliştiren bu hiyerarşide, Fransızlar nitelikli işlerde yer alırken; nitelsiz kadrolarda göçmen işgücüne bırakılmaktadır (Balibar, 2000: 280). Bu şekilde, farklı kültürden gelen göçmenlerin yeri proletarya olarak belirlenmiştir (Akay, 2021). Bu iç sömürge anlayışına asimile olmayan ise yine kültürel ırkçılığın enstrümanları olan dışlanma ve geri gönderme ile karşılaşmaktadır. Dışlama politikasından aşırı sağ, hem ekonomik hem de siyasal kriz dönemlerini bir çeşit oy toplama potansiyeli olarak faydalanmaktadır (Vardar, 1995). Bu kriz dönemlerinden biri, Avrupa'nın ekonomik yapılanma için ithal ettiği işgücünün 1980'li yıllarda başlayan aile birleşimleri ile bulundukları ülkelerde kalıcı olma durumuna karşı işçileri geri gönderme tartışmaları üzerinde yaşanmıştır. Dışlamayı ve ötekileştirmeyi meşrulaştırma amacıyla olan aşırı sağ politika yeni sağın, kültürel çeşitliliği geleneksel değerlere yönelik bir tehdit olarak algılayan teorisinden beslenmektedir

(Vardar, 1995)¹⁵.Sağ popülizm için Avrupalılık kimliği nostaljik Greko-Romen/Judeo-Hıristiyan referanslar ile sınırlanmış (Vardar, 1995) ve dışsallaştırılmış ötekilerin temsili olan yabancılar, kültür farklılığının gereği ve ulusal kaynakların paylaşılmaması adına Avrupa dışında konumlandırılmıştır (Barker ve Miles'tenakt. Wren, 2001 :144). Yakın bir tarih olan 2015 yılında Avrupa Birliği (AB) ülkelerine yönelik bir düzensiz göç akının yaşanması aşırı sağ söylemlerin kuvvetlenmesine ve siyasi temsilde bir hareket alanı elde etmelerine yol açmıştır. Almanya, İtalya, Macaristan, Fransa, Hollanda ve Avusturya'da yapılan son yıllardaki seçimlerde önceki yıllara göre aşırı sağ partilerin oylarında yükseliş kaydedilmiştir¹⁶ (Hatip, 2018). Yabancı göçmen karşıtlığını önemli bir politik araç olarak benimseyen aşırı sağ partilerin temsilcilerinin söylemlerinde kültürel ırkçılığa dayanan savları açıklıkla görmek mümkündür. Avrupa ve Amerika'daki aşırı sağın kültürel ırkçılık yaklaşımı devletin ve vatandaşın kültürel ve dini çeşitliliğine meydana okumaya dayanmaktadır. Bu minvalde, kültürel ırkçılık Müslüman kimliğinin ırksallaştırılması üzerinden gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla, kültürel ırkçılık, İslamofobiyi bir ırkçılık biçimi olarak benimsemektedir. Ontolojik olarak ırk gibi kodlanan dini kimliğin ırksallaştırması ile Müslüman karşıtlığı inşa edilir ve bu olgu üzerinden bir azınlık kültürünün değersizleştirilmesi ile ırkçılık yaşanmaktadır (Massoumi, Miils ve Miller, 2017:5,6). Bu açıdan, İslamafobinin inceleme unsuru, Müslüman bir azınlık kültürünün liberal demokrasideki yeri ve bu tür demokrasilerde yarattığı "farklılık" sorunudur (Massoumi, Mills ve Miller, 2017: 12). Bu olgu üzerinden siyaset geliştiren çeşitli hareketler (partiler, düşünce kuruluşları gibi) çoğu noktada birbirlerinden bir hayli farklı olmalarına rağmen, İslam'ın bir ideoloji olduğu ve Müslüman olmayanlar ve Batı kültürü için bir tehdit olduğu konusunda hem fikirdirler. (Massoumi, Miils ve Miller, 2017: 25). Seçimli siyaseti itici güç olarak

¹⁵Göçmen karşıtlığını besleyen bir diğer önemli kritik ise, ülkelerdeki ekonomik daralmayı, ucuz işgücüne bağlayan ve göçmenleri işsizlik ve artan suç oranlarının sorumlusu olarak gören bakış açısidir (Gündoğmuş, 2018: 292).

¹⁶Almanya'da 2013'te yüzde 4.7 oy alabilen aşırı sağcı Almanya için Alternatif (AfD) partisi Eylül 2017'de yapılan seçimlerde yüzde 13.3 oy alarak meclise girmiştir. İtalya'da Beş Yıldız Hareketi (M5S) 4 Mart 2018 tarihinde yapılan seçimlerde yüzde 32.6 oy ile en çok oyu alan parti olmuştur. Benzer şekilde Macaristan'da yürüttüğü göçmen karşıtı politika ile AB politikalarında Kale Avrupası yaklaşımını etkin kılmak isteyen Victor Orban liderliğindeki Macar Yurttaş Partisi (Fidesz), Nisan 2018'de gerçekleşen seçimlerde oyların ezici çoğunluğunu almıştır. Hollanda'da özellikle Müslüman göçmen karşıtlığı ile tanınan siyasi Geert Wilders'in Özgürlük Partisi, 2006 yılında yüzde 5.9 olan oranını 2017 yılındaki seçimlerde yüzde 13'e yükseltmiştir. Avusturya'da ise Ekim 2017'de yapılan seçimlerde Avusturya Halk Partisi (ÖVP) yüzde 31.5 oyla birinci parti olmuştur (Hatip, 2018). ABD'de 8 Kasım 2016'da Seçim propagandasında ırkçı söylemlere ve vaatlere yer veren Cumhuriyetçi Parti adaya Donald Trump kazanmıştır (Euronews Türkçe, 2016).

kullanmak isteyen belli bir seçmen grubunu hedefleyen aşırı sağ popülizmin temel özelliği toplumu, çoğunluğu ifade eden "biz" ile her ülkenin coğrafya ve tarihine göre değişen "onlar" arasında ayırmasıdır. Onlar; etnik, dini, mezhepsel, cinsel kimlik gibi ayrışmalardan siyasi, ekonomik, toplumsal konularda fıkırsel farklılıklara mensup olanlara kadar geniş bir yelpazeyi kapsayabilmektedir (İnsel, 2021). Bu temel üzerinde biçimlenen aşırı sağın muhafazakâr popülist siyasetinde sıklıkla ırkçı yaklaşımı görmek mümkündür¹⁷. 2016 yılında Avrupa'ya olan düzensiz göçün engellemesi için Türkiye ve AB arasında imzalan mutabakat ve 2018 yılında AB üyesi ülkelerinin sınır güvenliğini arttıran güvenlikçi yaklaşım konusundan uzlaşılması sonucunda göç hareketlerinin görece kontrol altına alınmasında, AB içindeki sağ popülizmin geliştirdiği siyasetin etkisini görmek mümkündür fakat seçmenin çoğunluğunda demokratik kültürün konsolide olması seçim dönemlerin küçük artışlar sağlasa da aşırı sağ siyasetin, şu anki zaman diliminde toplumdan beklediği refleksi göremediğini ve söylem gücünün bu açıdan zayıfladığını da göstermektedir¹⁸.

¹⁷ Kültürel ırkçılığın sirayet ettiği söz konusu söylemlere şu örnekler verilebilir: "Çek Cumhurbaşkanı Milos Zeman, Ekim 2015'te ülke içinde gerçekleştirdiği bir ziyarette "Çek Cumhuriyeti mültecileri kabul ederse onların bizim yasalarımıza saygı göstereceğini düşünüyor musunuz? Kesinlikle göstermeyecekler. İnançsız kadınlar taşlanacak, hırsızların eli kesilecek ve kadınların güzelliğinden mahrum olacağız çünkü onlar yüzlerini kapatmak zorunda kalacak" ifadelerini kullanmıştır. Macaristan Başbakanı Viktor Orban, Alman gazetesine yazdığı bir yazıda, "Unutmamalıyız ki, buraya gelen insanlar farklı bir din içinde büyüdüler ve tamamen farklı bir kültürü temsil ediyorlar. Mültecilerin çoğu Hristiyan değil, Müslüman. Bu önemli bir sorun çünkü Avrupa ve Avrupa kültürü Hristiyan köklere sahip" dedi. Orban bir başka açıklamasında ise şu ifadelerle yer vermiştir: "İslam ve diğer Doğu dinleri ile Hristiyanlığın iç içe geçtiği bir çok kültürlülüğe karşıyım; Macar halkını sonuna kadar bu durumdan koruyacağım." Slovakya İçişleri Bakanlığı Sözcüsü Ivan Netik: "800 tane mülteci alabiliriz ancak Slovakya'da hiç cami yok. Bu sebeple, burada olmaktan hoşlanmazlarsa ülkeye nasıl entegre edilebilirler?" Polonya'nın Superstacja kanalına açıklamalarda bulunan Başbakan Beata Szydlo, Brüksel'de 31 kişinin öldüğü 270 kişinin de yaralandığı havalimanı ve metro saldırılarının ardından, AB ülkeleri arasında varılan anlaşma gereği almayı vadettiği 7 bin mültecinin artık ülkeye kabul edilmesinin mümkün olmadığını söylemiştir" (UHİM, 2016: 16, 18, 20, 23). İsveçli Demokratlar Partisi milletvekili Martin Strid, İslam'ı öğrendikçe dehşete kapıldığını ve Müslümanların yüzde yüz insan olmadığını ifade etmiştir (T24 İnternet Gazetesi, 2017). Danimarka ise göçmenlik karşıtı tutumu aşırı sağ parti yerine sol kanat Sosyal Demokrat hükümeti yürütmektedir ve Başbakanı Mette Frederiksen "sıfır sığınmacı" politikasını hedeflemektedir. Bu bakımdan, Suriye'nin bazı bölgelerinin güvenli olduğu gerekçesi ile Suriyeli sığınmacıların Danimarka'ya terk etmesini istemektedir (Euronews Türkçe, 2021a).

¹⁸ 11 Eylül saldırıları, 2008 Ekonomik Krizi, Arap Baharı sonrası Avrupa'ya yaşanan göç akını ve Avrupa'nın çeşitli kentlerinde meydana gelen terör saldırıları Avrupa'da kültürel ırkçılığa zemin hazırlamış ve 2000'lerin başından itibaren peyderpey artan oranlarla aşırı sağ partilere, özellikle Vişegrad ülkelerinde, etkin bir siyaset alanı sağlamıştır. Diğer taraftan, bu ülkeler dışındaki AB ülkelerinde muhafazakâr popülist söylemlerin peşin hükümleri AB'nin liberal, demokratik kültürünü aşamayı başaramamıştır. 2019 yılında gerçekleşen Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aşırı sağ partilerin yeni ırkçı söylemlerin karşısında Yeşil (Green/EFA) ve Liberal (ALDE&R) gruplar

Kültürel ırkçılık yukarıda değinilen politik olarak güçlü araçsallığına ve değışen, dönüşen koşullarla ırkçılığı yeniden biçimlendirmesine rağmen yaygın bir kullanıma sahip değildir. Bunun nedenleri irdelendiğinde, farklı anlamlar ve algılarla karşılaşmaktadır. Biyolojik ırkçılığa dayalı öğretilerden doğan siyah, beyaz ve sarı ırk ayrıştırmasına dayanan söylemi ve eylemi ırkçılık olarak algılayan ve özellikle yönetim şeklini demokrasi ile tarif eden bireylerden müteşekkil aktörler, toplumlarında ırkçılığın yaşanmadığı, bu kavramın belli sınırlara has olduğu sanısında olurlar. Bununla beraber bu toplumlarda, eşitsizliğe ve ötekileştirmeye yol açan davranışlar yaygın olarak yabancı düşmanlığı, nefret söylemi, etnosantrizm gibi çeşitli kavramlarla tanımlanmaktadır. Castles ve Miller, sistemin veya toplumsal yapının, söylem ve eylemleri ırkçılık olarak adlandırmaktan kaçınırken; yabancı düşmanlığı ve etnosentrizm gibi kavramların kullanılmasını asıl kavramı gizlemeyi amaçlayan bir örtmece mekanizması olarak değerlendirmektedirler (Castles ve Miller, 2008: 48). Ayrımcılığı, ötekileştirmeyi, dışlamayı ve eşitsizliği türlere ayırmak, kategorize etmek anlamayı kolaylaştırırsa da ırkçılık kavramının taşıdığı tarihsellik ve onun özü ve bu özün eklemli, dinamik yapısıyla bağ kurulmasına engel teşkil edebilmektedir. Bireylerin, toplumların ve sistemin aktörlerinin bu dışlama pratiklerini tanımlarken ırkçılık kavramını kullanmaktan sakınmalarında klasik ırkçılık referanslarından hareket etmelerinin, ırkçılık öğretilerin bilime aykırılığının kanıtlanmış olmasının ve tarihte yol açtığı felaketlerin uluslararası bir konsensüs ile kınanmış olmasının etkisi açıktır. Herhangi bir toplumda meydana gelen ırkçılıkla bağlantısı olan bir pratiğı çoğunluğun inkâr etme çabası bir tür kötü tarihle ilişki içerisinde ve bağlantılı olmama refleksi olabileceğı gibi kavramı kullanılmaz hale getirerek var olanı yokmuş gibi gösterme çabası da olabilmektedir. Kültür, din, cinsiyet, etnisite gibi birçok kimliğı ırsallaştırabilen kültürel ırkçılık her yerde

geçmişe oranla oylarına artırarak seçimin asıl kazanını olmuştur (Aktan,2019). 2020'de Fransa'da gerçekleşen yerel seçimlerde ise göçmenleri bir tehdit olarak sunan aşırı sağ siyasetine karşı ekolojik sorunların yarattığı tehlikeler seçmen algısında daha önemli bir güvenlik problemi olarak görülmüştür. Marsilya'daki seçimlerde yirmi beş yıldır seçmenin sağ partiye olan desteğı ekolojik-sola kaymıştır (Akay, 2020a) Fransa'da haziran 2021'deki il ve bölge meclis seçimlerinde Marine Le Pen liderliğindeki aşırı sağcı Ulusal Birlik partisi (RN) ise hiçbir bölgede seçimleri kazanamamıştır (BBC Türkçe, 2021a). Kültürel ırkçılıktan beslenen muhafazakâr popülizmin gerçeklik algısının toplum nezdinde zayıfladığını gösteren en son örnek ise ABD seçimlerinde yaşanmıştır. "Önce Amerika" sloganı, göçmen geçişini engellemek amacıyla Meksika sınırına örülen duvar; İran, Irak, Libya, Somali, Sudan, Suriye ve Yemen ülke vatandaşlarının ABD'ye girişinin yasaklanması ile kültürel ırkçılığı söylemde ve eylemde en etkili şekilde kullanan liderlerden olan Donald Trump 3 Kasım 2020'deki başkanlık seçimlerini Demokrat Parti başkan adayı olan Joe Biden'e karşı kaybetmiştir. Biden Trump'ın göçmenlere yönelik ırkçı yaklaşımının yerine seçmenlere "insani" politikaları hayata geçirmeyi vadetmiştir (BBC Türkçe, 2020a).

olabilirken, varlığının görünmez kılınması tanımlanmasını sorunsallaştırmıştır. Slavoj Žižek, bunu, sözceleri kullanılmaz hale getirme strateji olarak görmektedir, bu açıdan yokmuş gibi yaparsak var olmadığı sonucunun elde edileceğini kanaat getirilmektedir (Žižek, 2018: 264, 267). Nitekim kültürel ırkçılık, ırk kavramına eklenen yeni parametrelerle ırkçılığın bilimsel iddiaları, coğrafi sınırları olmasa da, sosyal inşasının var olmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır. Yabancı düşmanlığı, göçmen karşıtlığı, etnosentrizm gibi ırkçılığın üzerini kapatan terimsel örtüleri kaldırmaktadır ve açıklıkla "ırkçılık" tanımlamasını kullanmaktadır¹⁹.

¹⁹ Bu noktada şu bilgiyi hatırlatmak gerekir: günümüzde biyolojik ırkçılığa has argümanların tamamen yok olduğunu söylemek mümkün değildir. 25 Mayıs 2020 tarihinde ABD'nin Minneapolis kentinde Afro-Amerikalı olan George Floyd, beyaz polis memuru tarafından uygulanan şiddet sonucunda yaşamını yitirmiştir. Floyd'un ölüm anını kaydeden videonun iletişim kanallarında yayılması ile beraber ABD'nin birçok şehrinde protestolar düzenlenmiştir. Bu protestolara "Black Lives Matter" (Siyah Yaşamlar Değerlidir) sloganı öncülük etmiş ve sloganın yarattığı etki ile kısa sürede ABD ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ırkçılık karşıtı tepkiler dile getirilmiştir. Irksal ayrıma dayalı ırkçılığın bu hadise ile gündem olması tepkilerin ırk ayrımı ile sömürgecilik tarihi arasındaki bağa yönelmesine neden olmuştur. Irksal ayrımın paradigmatik biçimi olan kölelik düzenin simgesi olarak görülen bazı isimlerin heykelleri tepkiler sonucu protestocular ve yetkililer tarafından kaldırılmıştır. Britanya'nın Bristol kentinde köle taciri Edward Colston'un heykeli yıkılırken, Belçika'da bugünkü Demokratik Kongo Cumhuriyeti sınırlarında 19. yüzyılda kurduğu sömürge sistemi ile binlerce insanın ölümüne neden olan Belçika Kralı II. Léopold'un heykeli de kaldırılmıştır (T24 İnternet Gazetesi, 2020). Benzer şekilde, ABD'nin farklı kentlerinde bulunan Amerika kıtasının sömürgeleştirilmesini sağlayan Kristof Kolomb'un heykelleri de yaşanan "Black Lives Matter" protestoları sonrasında kaldırılmıştır (NTV Haber, 2020). 2019 yılında Pew Araştırma Merkezi'nin yapmış olduğu çalışmaya göre; yetişkin, siyah ABD vatandaşlarının 10'da 8'i kölelik düzenin etkilerinin hâlâ var olduğunu düşünmektedir (BBC Türkçe, 2020b). Protesto gösteri sırasında kullanılan sloganlardan bazıları ise şunlardır: "İrklar yoktur; tek bir tür vardır.", "Siyah, beyaz ayrımı yok; hepimiz insanız.", "İnsan rengi suç değildir." (Euronews Türkçe, 2020; Deutsche Welle, 2020). Günümüzde, biyolojik (klasik) ırkçı argümanlar söylemde de doğrudan yer bulabilmektedir. Örneğin, Britanya Başbakanı Boris Johnson'ın danışmanı Andrew Sabisky'in beyazların zekâ seviyesinin siyahlardan üstün olduğunu ve siyahların entelektüel anlamda engelli olduğunu savunduğu yazısı kamuoyu tarafından eleştirilmiştir. Irkçılık karşıtı eleştiriler sonucunda, Sabisky görevinden istifa etmiştir (Proctor ve Simon). Bu minvalde, söz konusu ırkçı bir eylemin ya da söylemin, biyolojik ırkçılığın sınıflandırmalarından biri olan siyah ırk, beyaz ırk skalası arasında ve ırk ayrımına yönelik tarihsel bağın kurulduğu bir coğrafyada gerçekleşmesi, eylemin açıklıkla kamuoyu tarafından ırkçılık olarak adlandırılmasını sağlayabilirken; kültürel ırkçılıkta ilişki doğrudan kurulamamaktadır ve yabancı düşmanlığı, İslamofobi, etnosentrizm gibi terimsel ayrışmalara gidilmektedir. Kültürel ırkçılık teorisi, bu iki bağlamın olmadığı durumda da "öteki" varsayılana yönelik eylem ve söylemde ırkçı nesnenin kaybolmadığına dikkat çekerek, dönüşen yapıyla ırkçılığı görünür kılmayı ve ırkçılık olarak adlandırmayı amaçlamaktadır. Balibar da bu hususta kültürel ırkçılığın zorluğunu, ırkçılığın teşhis edilmesinde değil, tanınmamasında görmektedir (Balibar'dan akt. Özbek, 2003: 126).

İKİNCİ BÖLÜM

2. SURİYELİ GÖÇMENLERİN BİREYSEL İRKÇILIK DENEYİMİ

Çalışmanın birinci bölümünde, ırkçılığın dönüşüm hikâyesi çerçevesinde ırkın kavramsallaşma süreci ve dünya tarihindeki ekonomik ve toplumsal değişimlerle girdiği etkileşim sonucu, kavramın süregelen araçsallığını koruduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bilimsel ırkçılık çıktığı yolda, insanların fenotipik özelliklerine referansla kurulan bilimsel bulgular üzerinden, insan grupları arasında doğal bir hiyerarşi olduğu düşüncesini meşrulaştırma amacına ulaşmak istemiştir. Nitekim bu amacıyla ırkçılığın yolu; kölecilik, sömürgecilik ve emperyalizm ile kesişmiş ve bütünleşmiştir. Dünya tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olan sanayileşme ile gelişen kapitalist üretim ilişkisinin dayandığı eşitsiz yaklaşım da sürdürülebilirliğini ırkçılık kaynağından beslenerek sağlamıştır. Yakın tarihte ise ırkçılığın özellikle göçmenler üzerinden yapılanan yeni bir formu ortaya çıkmıştır. Irkçılık bu formda, merkezde yer alan bir hâkim kültür üzerinden kültürler arası hiyerarşinin ördüğü aşılmaz duvarlar ile ayrıştırmayı ve ötekileştirmeyi pratik eder. Irkçılığın bu dönüşen yapısında ırkın genetik ve biyolojik görünümü etnik kavramı ile iç içe geçerek, kültür ve yaşam tarzı kategorilerini belirler (Arslan, 2008:409). Irkçılık için öteki artık sadece siyah, beyaz ve sarı ırk skalası içerisinde tanımlanan değil; etnik, dini, cinsiyet yönelimi gibi kimlikleri ile "ben" veya "biz"in dışında var olandır²⁰. Irkçılığın dönüşen yapısının görünür kılınması ise, ırkçılığın sorunsallaştırdığı ve ırkın sanısındaki değişmez özellikler gibi kodlanmış kimlikler ile karşılaşmayı sağlamaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde ele alınan teorik bilgiye referans ile Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin sorunsallaştırılmış kimliğinin yaşadığı ötekileştirici, ayrıştırmacı ve dışlayıcı davranışı ırkçılık olarak tanımlamak mümkündür. Bu veçhesiyle çalışma nezdinde, toplumsal bir tasarım olarak, pejoratif anlam yükleyerek bir "Suriyeli" kimliğinin oluşturulma süreci ve varoluşu tabiatıyla

²⁰ Irkçılık bu formu ile de egemen ilişkisini belirlemedeki araçsallığını sürdürmüştür. Hâkim kültüre göre farklı olmayı yaşamsal tehdit olarak sunan kültürel ırkçılık, muhafazakâr popülizmin en önemli siyasi kazanım malzemesine dönüşmüştür. Çalışmanın birinci bölümünde bu siyasi araçsallık, aşırı sağda konumlanan çeşitli popülist liderlerin retoriki ile örneklendirilmiştir.

bir ırkçılık pratiğidir. Çalışma, pratikte var olanı teorideki ırkçılık kavramı ile açıklama çabasında sorunun boyutlarını, derinliğini, öznelere, bugünü ve yarınını analiz etmek istediğinde ise, yeni kavramlara ve bu kavramların getirdiği bir ayrıştırmaya ihtiyaç duymuştur. Bu noktada, çalışma metninin ikinci bölümünde, bireysel ve kurumsal/yapısal ırkçılık ayrıştırmalarına gidilerek, Suriye'den Türkiye'ye gelen göçmenler²¹ için Türkiye'de "Suriyeli" olmanın bagajında yer alan önyargı,

²¹ 2011 Suriye İç Savaşı sonrası çatışma koşullarına bağlı olarak zorlayıcı nedenler ile yerinden edilen insanlar ağırlıklı olarak Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine (BMMYK) göre Suriye içinde 6,6 milyon kişi yerinden edilirken; 5,6 milyon kişi Suriye'yi terk etmiştir (UNHCR, 2021). İkinci Dünya Savaşı'nda beri yaşanan bu en büyük göç hareketiyle beraber "sığınmacı", "mülteci" ve "göçmen" kavramları arasında bir anlam karmaşası gündeme gelmiştir. Göç terminolojisinde ve hukuki çerçevede birbirinden farklı anlamları ve yasal bağlamı olan göçmen, mülteci ve sığınmacı ayrımında bu çalışma "göçmen" terimini tercih etmektedir. 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci terimi, *"Vatandaşı olduğu devletin ülkesinde meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs."* şeklinde tanımlanmıştır. 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin 14. maddesi, can güvenliğinin ve özgürlüğün tehdit altında olmasına karşı başka bir ülkeye sığınma hakkını, temel insan hakkı olarak kabul etmektedir. Diğer taraftan mülteci ile sığınmacı (sığınma arayan) arasındaki temel ayrım sığınma başvurusunun yapılmış olması sonrası hukuki hakkın kazanılmış ya da kazanılmamış olmasını bağlar. Sığınmacı, uluslararası korunma başvurusu ve mülteci statüsü talebi henüz sonuçlanmamış olan kişidir. Zorla yerinden olmadı, yasal korunma talep edilen ülkede, başvuru süreci olumlu ya da olumsuz sonuçlanana kadar bu başvuruda bulunan her kişi sığınmacı olarak kabul edilir. Türkiye, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi çekince ilkesi ile taraf olmuştur. Bu çekinceye göre, Türkiye Avrupa'da meydana gelen olaylar sonucu yerinden olmuş kişiler dışında kalanları "mülteci" olarak kabul etmemektedir. 11 Nisan 2013 tarihinde yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun (YUKK) 62. maddesi, bu coğrafi çekinceye "şartlı mülteci" statüsü ile yeni bir düzenleme getirmiştir ve bu yeni düzenlemeye göre, Avrupa dışından gelen kişilerin sığınma talepleri, üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar "şartlı mülteci" statüsü ile kabul görmektedir (Dost, 2014: 27, 30, 31, 47, 48) Türkiye'ye gelen Suriyelilerin statüsü ise daha farklı bir statü olan "geçici koruma" çerçevesinde değerlendirilmektedir. Suriye İç Savaşı sonrası yaşanan göç krizi büyüdükçe, göç politikasında daha genel ve tarafsız, sınırlı bir güvenceye çağrışımı olan, "uluslararası koruma" ve "geçici koruma" terimler kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye'deki Suriyeliler için geçici koruma statüsü ulusal hukukta YUKK ile düzenlenmiş ve uluslararası hukukta 2016 AB-Türkiye Mutabakatı ile geçici koruma statüsü vurgulanarak yapısı güçlendirilmiştir (Aladağ Görentaş, 2020: 77) Dolayısıyla, Türkiye'de Suriyelilerin resmi statüsü sığınmacı ya da mülteci terimleri ile tanımlanmamıştır. Sığınmacı ve mülteci kavramlarının taşıdığı hukuki güvence yerinden edilmiş kişiler açısından son derece önemlidir. Çalışma bu terim farklılıklarının önemini farkında olarak ve Suriye'den Türkiye'ye göç etmiş kişilerin Türkiye'deki yerleşik konumlarını ve muğlak hukuki statülerini göz önüne alarak, yaygın kullanımı hasebiyle de Suriye'den Türkiye'ye göç eden kişileri "Suriyeli" göçmenler olarak ele almaktadır. Ayrıca, Türkiye'de farklı uyruklardan yerleşik konumda olan göçmenler arasında Suriye'den Türkiye'ye göç eden insanlar için geldiği ülkenin vatandaşlık bağına çağrışım yapan bir ifade olan ve çalışmanın aynı zamanda "sorunsallaştırılmış" bir kimlik inşası olarak da gördüğü "Suriyeli" tanımlamasını kullanırken sorgulandığını da belirtmek bu hususta gereklidir. Göçmen kavramı, hukuki bağlamdan ziyade sosyolojik bir yaklaşım ile zorunlu ya da gönüllü koşulların sonucunda meydana gelen her türlü yer değiştirme eylemini gerçekleştiren bireyleri "göçmen" olarak atfeder (UNCHR, 2016). Akademi, medyada ve kamuoyunda göçmen teriminin her türlü göç hareketinin öznesine yönelik kapsayıcı kullanımın, sığınmacı ve mülteci terimlerinin hukuki korumasında itibar kaybına yol açtığına vurgu yapan İtir Aladağ Görentaş, zorla yerinden edinmiş kişilerin göçmen teriminin muğlak sınırlarında

damgalayıcı ve ayrımcı stereotipiler ile bezenmiş şiddet içerikli söylemler, eylemler ve ötekileştirmenin minvalindeki her türlü edim bireysel ırkçılık olarak tanımlanmaktadır. Metnin bu bölümünde, birebir Suriyeliler özelinde gerçekleştirilmiş veya Suriyelilerin çalışmanın bağlamında yer aldığı çeşitli araştırmalar ve raporlarda (2018 Sosyal Uyum Raporu, 2019 Suriyeliler Barometresi, 2020 İstanbul'da Suriyelilere Yönelik Tutumlar, PİAR Araştırma verileri, Türkiye Raporu verileri, İNGEV araştırmaları) yer alan veriler ile toplum bilincinin ötekileştirme pratiğinde vardığı seviye ve toplumun haleti ruhiyesi yansıtılmaya çalışılacaktır. Bu genel fotoğrafla ilişkili bireysel ırkçılığın yaşamdaki tezahürü ve birey seviyesinde nasıl deneyimlendiği haber kaynaklarından aktarılan söylem ve eylem kesitleri ile yansıtılacaktır. Haber kaynakları çalışmada doğrudan bilgi ve olay aktarımın aracısı olarak kullanılmakta, haber dili üzerinde bir analiz gerçekleştirilmemektedir.

Bireysel ve kurumsal olanın arasında keskin bir sınır olmadığı kesişmelerin ve etkileşimlerin, bağlamlarında iki yönlü bir neden-sonuç ilişkisi olduğunu belirtmek oldukça önemlidir. Kurumsal olanın gündelik olanı sızması ya da gündelik olanın pekiştirilme ile kurumsallaşmasına paye vererek çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'de Suriyeli olmanın içerdiği sorunların kalıcılığı ve geleceği ise Suriyeliler için bir tehdit boyutunda gördüğü kurumsal ırkçılık kavramı üzerinden analiz edilecektir. Çalışma, bu bölümde, pratikte olanı doğru kavramlar ile tanımlamaya, analiz etmeye gayret ederken aynı zamanda, Türkiye'de farklılaştırılmış bir öteki haline gelen "Suriyeli" olma üzerinden birey, toplum ve kurum seviyesinde bir yüzleşme alanı açmayı amaçlamaktadır.

2.1. BİREYSEL VE KURUMSAL IRKÇILIK

Birinci bölümde ırkçılığın genişleyen kapsamı kültürel ırkçılık ile ele alınırken, bu bölümde ırkçılığın ötekileştirilmiş herhangi bir kimlik üzerindeki tahribatın derinliği ve sürekliliği ise, aynı amacın farklı stratejileri olan bireysel ve

değil; zorunlu göç, mülteci ve sığınmacı terimlerinin net olan hukuki çerçevesi içerisinde yer alması gerektiğini ifade eder (2020, 78).

kurumsal ırkçılık kavramları ile değerlendirilecektir. Sömürgecilik ve kölelik tarihinin sonlanması, eşitlik ilkesinin inşa edilmiş olması²², ırkçılığın yasal güvencesini ortadan kaldırmasına rağmen; renk, din, etnik köken gibi aidiyet alanlarında toplumsal gruplar arasında ekonomik, siyasal ve sosyolojik açılardan eşitliğin sağlanamaması, ayrımcılığın varlığını sürdürmesi, ırkçılığın katı yapısının yalnızca buharlaştığını, fakat solumaya devam edildiğini ortaya koymaktadır. Bireysel ve kurumsal ırkçılık ayrımında, kurumsal ırkçılığa yapılan vurgu; özellikle ABD toplumunda eşit, demokratik, ideal anayasal zemine rağmen, toplumun ve sistemin yapısına işlemiş ırkçılık bilincinin siyah Amerikalılar için onulmaz ve kronik mağduriyetleri yaratmaya devam ettiği gerçekliğine dayanmaktadır (İlter, 2020). İlk defa Stokely Carmichael ve Charles V. Hamilton'un 1967 yılında yazdıkları "*Black Power: The Politics of Liberation*" (Siyah Güç: Özgürleşmenin Siyaseti) kitabında yer verilen bireysel ve kurumsal ırkçılık ayrımı analogi yoluyla, bu çalışmada Suriyelilerin bugün deneyimledikleri ötekileştirmenin ve ayrımcılığın bireysel ırkçılık ve kurumsal ırkçılık terimleri ile sınıflandırması ve açıklanmasında yol göstermiştir. Carmichael ve Hamilton ırkçılığın bütünselliğinde ayrıma giderken açık ve gizli betimlemeleri üzerinde durmaktadır. Bir şeyin görünür ya da gizli olması birbirine ne kadar bağlı olgular ise, bireysel ve kurumsal olan arasındaki bağ da benzer şekildedir. Bu ilişkiye binaen ırkçılığın bireysel yapısı görünürlüğünü mümkün kılarken, kurumsallığı görünmez²³ bir formdadır. Carmichael ve Hamilton açık, görünen, bilinen ve refleks gösterilmesi mümkün olan bireysel ırkçılığı şu şekilde tanımlar: "*Bireysel ırkçılık, bireylerin ölümüne, yaralanmasına veya mülkün şiddetli bir şekilde tahrip olmasına neden olan aleni*

²² Eşitlik ilkesi ve insan haklarının hukuki gelişim çizgisinin 1215 Magna Carta, 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Haklar Bildirgesi'nden oluşan bir tarihi arka planı olması ile beraber uluslararası güvencesinin sağlanması yakın tarihlidir. Diğer taraftan insan hakları mücadelesi halen devam eden bir süreçtir. Birleşmiş Milletler, 1948 yılında kabul edilen BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si ile ayrımcılığın önlenmesi ve eşitlik ilkesinin bütün insanlığın güvencesi olmasına yönelik bir adım atılmıştır. Akabinde ise pek çok uluslararası hukuk düzenlemesine ek olarak, ırk, renk, etnik veya ulusal kökene dayalı ayrımcılığın her türlüşünü ortadan kaldırmak amacıyla, "Her Türlü ırk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme"yi 4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe koymuştur (OHCHR, 2016). Bu bağlamda BM, kamusal ve özel alanda ayrımcılığa neden olan koşulların ortadan kaldırması ve önlem alması için üye devletleri sorumlu kılmıştır (UN, t.y.).

²³ ırkçılığın görünmezliğini Kareem Abdul-Jabbar şu sözlerle tasvir etmiştir: "*ırkçılık Amerika'da havada görünmeyen bir toz gibidir. Sizi boğsa bile görünmeyen ırkçılık ancak, üzerine güneş ışığı vurduğunda görülür ve üstelik her yerde olduğu görülür. ırkçılığın üzerine ışık tuttuğumuz sürece nerede olursa olsun, onu temizleme şansızdır. Buna rağmen, her zaman havada olduğunu bilerek, ihtiyatlı olmalıyız.*" (Jabbar, 2020).

eylemlerden oluşmaktadır. Bu tür eylemler, televizyon yayınları tarafından kaydedilir ve çoğunlukla toplum tarafından gözlemlenebilir." (Carmichael ve Hamilton, 1992: 6). Bu tanım çerçevesinde, Carmichael ve Hamilton, bireysel ırkçılığı ABD toplumunda siyah ve beyaz bireyler arasında yaşanan şiddet içerikli edimler ile örneklendirir. Carmichael ve Hamilton'a göre, siyahlara ait bir kiliseye saldırılması veya siyah bir aileye ait evin taşlanması birer bireysel ırkçılık formudur. Bu tür eylemlerin görünürlüğü, bilinirliği ve sonucunda ölüm, yaralanma veyahut maddi zarar hadisesinin gerçekleşmiş olması, toplum tarafından açıklıkla *sözde de olsa* kınanmasına ve tepki görmesine neden olmaktadır. Kurumsal ırkçılık ise, *"toplumun kurulu ve saygı gören kuvvetlerinin işleyişinden kaynaklanır ve bu nedenle ilk türe (bireysel ırkçılık) oranla toplumda çok daha az tepki çeker."* (Carmichael ve Hamilton, 1992: 6). Carmichael ve Hamilton'a (1992: 6) göre, her yıl yüzlerce siyah bebeğin yetersiz beslenme ve barınma koşulları nedeniyle hayatını kaybetmesi ve ekonomik eşitliğe sıkışıp kalmış yaşamların gettolara, harabe evlere hapsedilmesi kurumsal ırkçılığın birer örneğidir.

Birbiriyle ilintili ve iç içe geçmiş biçimde olan bireysel ve kurumsal ırkçılık (İlter, 2020) arasında tayin edici farklar bulunmaktadır. Bu farklardan biri, bireysel ırkçılığa yönelik sergilenen tepkiselliğe karşın, kurumsal ırkçılığın sarih olmaması hasebiyle toplumun bu tür ırkçılık karşısında bilinçli bir habersizlik, aymazlık hali göstermesidir (Carmichael ve Hamilton, 1992: 6). Dolayısıyla, belli bir grubu hedef alan bu tür yapısal sorunlar, kurumsal ırkçılık bilgisine haiz olmayan toplumun çoğunluğu tarafından öteki olarak görülenin yaşam biçimi olarak kanıksanır. Bir başka önemli ayrım ise, kurumsal ırkçılıkta bireysel ırkçılığın belirli, bulunabilen birey ya da grup olan öznesinin yerini, toplumun bütünselliğinde vücut bulan, sistemin içsel işleyişinin yer almasıdır (Carmichael ve Hamilton, 1992: 6).

Carmichael ve Hamilton biyolojik ırkçılığın bakiyesi olan siyah ırk ve beyaz ırk arasındaki egemenlik ilişkisinin ve ayrımcılık pratiğinin yasal düzende sağlanan eşitliğe karşın toplumsal düzende aşılmamış olmasını bireysel ve kurumsal/yapısal ırkçılık ayrımı ile ABD toplumun kırılğan fay hattı olan siyah ve beyaz toplumlar

üzerinden değerlendirmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, ırkçılığın fenotip özelliklere dayanan yapısının dönüşmesi ile etnisite, din, mezhep, dil, cinsiyet gibi kimliklerinde bir ırk gibi kodlandığı ve ırkçılık pratiğinin sürdürüldüğü kültürel ırkçılık kavramı ile açıklanmıştır. Özellikle 21. yüzyılın en önemli meselelerinden biri haline gelen göç olgusu ile göçmenlere karşı geliştirilen ırkçılığın da ayrımcılık ve ötekileştirme ile kendini gösterdiği belirtilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda, bu bölümde, Suriyeli göçmenlerin, söylemde ve eylemde, ötekileştirilmesinin ırkçılık deneyimi bireysel ırkçılık ile içinde bulundukları dezavantajı yaşamlarının ise kurumsal ırkçılık tehlikesi üzerinden analiz edilmesi hedeflenmektedir. ırkçılığın öznesi muğlak olmakla beraber, toplumun ötekisi olan göçmenlere karşı yönelen bireysel ırkçı eylem ve söylem²⁴, çoğunlukla kendini otokton veya hâkim kimlik varsayan bireyler tarafından gerçekleştirilir. Kurumsal ırkçılıkta ise özne toplumların ve devletlerin bir parçası olduğu sistemin bütünselliği olarak görünür. Bu ayrım çizgileri ve Carmichael ve Hamilton'un bireysel ve kurumsal ırkçılığı tanımladığı örneksel bağlama referansla Suriyeli göçmenler içinde benzer bir örnekleme kurmak mümkündür. Gaziantep'te Suriyeli bir ailenin evinin taşlı saldırıya uğraması (Bölükbaş ve Osman, 2021) bireysel ırkçılık iken, "2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Suriyeli Göçmen Örnekleme" başlıklı rapora göre, her 37 Suriyeli çocuktan birinin beş yaşına ulaşmadan ölmesi; altı yaş ve üstü Suriyeli çocukların

²⁴Carmichael ve Hamilton'un bireysel ırkçılık tanımı şiddet içerikli eylemler ile sınırlandırılmıştır; fakat bu çalışmada eylemin yanında söylem de bireysel ırkçılığın çerçevesine alınmıştır. Söylemin nefret ile bezenmiş hali ve ırkçı saikler taşıması "nefret söylemi" kavramı ile incelenmektedir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından alınan Tavsiye Kararı'na göre nefret söylemi şu şekilde tanımlanmıştır: *"ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade"* biçimidir (Weber, 2009: 3). Ayrımcılık, dışlama, ötekileştirme pratiği ile farklı kimlikler üzerinden sürdürülen ırkçılığın günümüzdeki değişen formu ve yeni içtihatlar dikkate alındığında bu tanıma göçmenler, engelliler, cinsel yönelim gibi unsurlara yönelmiş yorumlar da dahil edilmektedir (Çelik, 2013: 210). ırkçı yorumlar ile mücadelede Avrupa Konseyi, üye devletlere, *"İrkçılıkla ve ırk ayrımcılığıyla mücadeleyi amaçlayan ulusal mevzuata dair 7 sayılı Genel Politika Tavsiye Kararı"* ile çağrıda bulunmuştur. Bu karara göre ise ırkçı ifadeler, *ırk, renk, dil, din, milliyet veya ulusal veya etnik kökeni nedeniyle bir kişi veya gruba yönelik şiddet, nefret veya ayrımcılığın alenen kışkırtılması, bu kişi veya grubun alenen aşağılanması ve karalanması veya tehdit edilmesi* olarak belirlenmiştir (Weber, 2009: 12). Bu noktada, insan haklarının yapı taşlarından olan ifade özgürlüğünün nefret söylemine ulaştığı sınırı tespit etmek önemlidir. Bu sınırda John Lock'un özgürlüğün kötüye kullanımını engelleyen tanımını belirlemektedir. Lock, günümüz dünyasında da elde edilmeye çalışan doğa yasasında herkesin eşit ve özgür olduğunu savunduğu durumun bir düzensizlik hali öngörmediğini belirterek, *"hiç kimsenin diğerinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ya da sahiplerine zarar vermemesi gerektiğini"* belirtir (Lock, 2012: 11). Bölümün ikinci başlığında, bu tür anlamlar ile eşğin aşıldığı Suriyeli göçmenler özelinde belirli bir kişiyi ya da doğrudan grubu hedef alan hem sanal hem de gerçek ortamda var olan ırkçı nitelik taşıyan düşünce açıklamalarına örnekler verilecektir.

ve kadınların yüzde 40'ının hiç okula gitmemiş olması veya ilkokulu tamamlamaması bir yapısal sorun ile özdeşleşerek, kurumsal ırkçılık tehlikesine kapı aralamaktadır (TNSA, 2019: 1). Bu noktada, doğrudan somut bir kurumsal ırkçılığın varlığı değil tehlikesi üzerinde durulduğuna dikkat çekmek önemlidir. Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin toplumun bir parçası olması yolundaki on yıllık bir süreç, ekonomik, sosyolojik ve kültürel bir eşitsizliğin, dezavantajlılığın veya kırılganlığın kurumsallaşmış/yapısallaşmış olduğunu açıkça ortaya koymasa da yapısal bir tehlikenin öngörülmesi ve aile içindeki her bireyin bu ötekileştirilmiş kırılgan yaşamı bir sonraki nesle aktarabilmesine istinaden sürdürülebilirlik kapasitesinin olması dolayısıyla, mevcut şartlarda bir tehlikeden söz etmeyi gerektirmektedir. Geleceğe yönelik politikalarının geliştirilebilmesi bakımından bireysel ırkçılık deneyimleri kadar kurumsal ırkçılık tehdidinin de tespitin çok önemli olduğunu değerlendiriyoruz.

2.2. TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLERİN BİREYSEL IRKÇILIK DENEYİMLERİ

2011 Suriye İç Savaşı sonucunda, Suriye ile coğrafi yakınlığı olan Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Mısır ülkeleri Suriye'de yaşanan yıkımdan kaçan insanların göç akını ile karşı karşıya kalmıştır. Bahse konu topluluğun yüzde 65'i Türkiye'nin uyguladığı "açık kapı politikası"²⁵ sonucunda Türkiye'ye gelmiştir. Göç İdaresi Başkanlığı'nın (GİB) Mayıs 2022 tarihli verilerine göre, Türkiye'de geçici koruma statüsü²⁶ altında 3.762.889 Suriyeli bulunmaktadır. Geçici koruma altında bulunan Suriyeli göçmenlerin sayısal olarak en fazla bulunduğu ilk beş il ise; İstanbul, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa ve Adana'dır. İstanbul'da ikamet eden Suriyeli sayısı ise

²⁵ 1951 Cenevre Sözleşmesi savaş, ölüm, işkence gibi nedenlerle bulundukları ülkeyi terk etmek zorundan kalan insanların hayatlarını korumak adına uygulanan açık politikası ile her ülkenin bu ülkelerden gelen insanlara kapılarını açma sorumluluğu olduğu belirtilir. Türkiye'nin, Suriye'nin sınır komşusu olan ülkelerden biri olarak açık kapı politikası ile insani sorumluluğunu yerine getirdiğini belirten Murat Erdoğan, söz konusu kriz koşullarının uzun süre devam etmesi ve göçün sayısal olarak büyük olmasıyla da orantılı olarak ülkelerin artan ekonomik, sosyal ve siyasi yükü taşıyamadığı yerde ise açık kapı politikasının mağduriyet yarattığını ifade eder. Erdoğan bu mağduriyetin ise ulusal bir zeminde değil, uluslararası sorumluluk ile çözülebileceğinin altını çizerek yıkımın yaşandığı coğrafyadan uzak olan ülkelerin de sorunun çözümüne komşu ülkeler kadar dahil olması gerektiğini ifade eder (Erdoğan, 2020).

²⁶ 2013'te kabul edilen YUKK'nın 91. maddesinde Türkiye'deki Suriyeliler için Geçici Koruma Yönetmeliği düzenlenmiş ve Suriyeliler için sağlanan uluslararası korumanın türü "geçici koruma" olarak tanımlanmıştır (Ekşi, 2020: 197). Bu yönetmelik çerçevesinde, Suriyelilerin hukuki statüsü, çalışma hakları, eğitim faaliyetleri, sağlık hizmetleri gibi konularda pek çok düzenleme yapılmıştır (Erdoğan, 2015).

542.782'tür. Geçici barınma merkezinde yaşayan Suriyeli sayısı ise toplamda 50.614'tür (GİB, 2022). Bu tür sayısal veriler konuyu bir yanıyla rasyonel hale getirirken bir yanıyla da insanları simge durumuna küçülten bir tehlike taşımaktadır, ancak nicel olanın taşıdığı nitelikleri ve anlamları dile getirmenin de bir aracıdır. Bu bilinçle yukarıdaki sayısal bilgilerin taşıdığı anlamlardan biri, Türkiye'deki Suriyelilerin oldukça küçük bir oranı barınma kamplarında yaşarken, büyük çoğunluğu şehir merkezlerinde hâkim kültür ile aynı kamusal alan içerisinde yaşamaktadır. Türkiye'deki Suriyelilerin ekseriyetle İstanbul'da yerleşmeyi tercih etmelerini Ayhan Kaya, "sosyal ağlar teorisi" ile açıklamanın mümkün olduğunu belirtir. Bu teoriye göre, göç edecek bireylerin aile üyeleri ile kurdukları ya da kurulacak bağlantıların olduğu şehir göç edilecek yerin tercihinde etki etmektedir. Bu şekilde daha önceden gelen göçmenler ve yeni gelen göçmenler arasında etno-kültürel, dinsel ve sosyal bağların daha önceden kurulduğu bölgelerde tecrübe edilmemiş, bağlantıların bulunmadığı bir bölgeye göre daha güvenli bir alan yaratılmakta ve nüfus bu bölgelerde birikmeye başlamaktadır. Kaya'ya göre sosyal ağlar içerisinde İstanbul'da yaşayan Suriyelilerin en çok önem verdikleri ağ ise istihdamı sağlayan bağlantılardır (Kaya, 2017: 54). Kaya'nın araştırması bağlamında İstanbul'da yaşayan Suriyeliler ile yapılan görüşmelerde katılımcıların yüzde 55'i iş imkanlarının fazla olması, yüzde 31'i sosyal ağların önemi, yüzde 13'ü ise İstanbul'un güvenli bir şehir olması nedeni ile İstanbul'a göç etme tercihinde bulunduklarını ifade etmiştir (Kaya, 2017: 61). İstanbul'un ekonomik ve toplumsal gelişmişliği tarihsel süreç içerisinde gerek iç göç gerekse de dış göç yoluyla önemli nüfus artışları yaşamasına neden olmuş ve bir metropol şehir olarak İstanbul çoğulcu bir çehre ile çeşitli kültürlerle bünyesinde yaşam alanı sunmuştur. Bu yaşam alanı bir çoğul görüntü yaratsa da çoğulcu bir yaşamın pratiğine tam anlamıyla karşılık gelmemektedir. Büyük şehirlerin sahip olduğu kültürel çeşitliliğin yeni gelen göçmenler için dışlanmayı ve ötekileştirmeyi daha yumuşatacağı düşünülse de Kaya, Suriyelilerin İstanbul'da ayrımcılık, ötekileştirme, sömürü ve milliyetçiliğe maruz kaldığını bu meselenin önemine dikkat çekerek belirtmiştir (Kaya, 2017: 64). Uluslararası Kriz Grubu (International Crisis Group) adlı düşünce kuruluşunun 2018 yılında yayımladığı "Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler: Kentsel Gerilimleri Azaltmak" başlıklı raporuna göre; Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa ve Hatay gibi Suriye sınırındaki illerde yaşayan Suriyeliler ile bu illerde yaşayan vatandaşlar arasında kültürel

yakınlığın etkisiyle toplumsal sürtüşmeler daha azken, çok sayıda göçmenin yaşadığı ancak kent yaşamının hüküm sürdüğü İstanbul, Ankara ve İzmir gibi şehirlerde gerginlik daha büyük ve tırmanma eğilimindedir (Kriz Grubu Avrupa Raporu, 2018: 3). Bu raporda İstanbul, Ankara ve İzmir'de göçmenlerin yaşadığı toplumsal gerilimler incelenmiş ve yıllara göre sayısı artan muhtelif şiddet olayları tespit edilmiştir. Araştırmanın ulaştığı verilere göre, 2017 yılının ikinci yarısında, 2016 yılına kıyasla sosyal gerilimler ve adli vakalar içeren şiddet olayları üç kat artmıştır. Raporda şiddet olayların sayısının en fazla olduğu il İstanbul olarak belirtilmiş ve rapor kaynağının saptadığı 181 şiddet olayında 24'ü Suriyeli olan 35 kişi yaşamını yitirmiştir²⁷. Söz konusu rapor, şiddet olaylarına yönelik verilerin oldukça sınırlı sayıda kayıt altına alındığına ve birçoğunun ana akım medyada haberleştirilmediğine bilhassa dikkat çekmektedir (Kriz Grubu Avrupa Raporu, 2018: 2, 3). Rapora göre söz konusu şiddet olaylarına nedeni olarak ise, enformel sektörde ucuz işgücü ve kayıt dışı olarak çalışan Suriyeli işçilerin neden olduğu işgücü rekabeti ve kültürel farklılık öne çıkmaktadır. Her iki unsurun da toplumsal gerilimin yaşanması ve şiddetin ortaya çıkma olasılığını güçlendirdiği tespit edilmiştir (Kriz Grubu Avrupa Raporu, 2018: 3-5). Bu rapor vasıtasıyla değinilen Suriyeliler ve kendini otokton kabul eden toplumlar arasındaki şiddetin nedenleri bu bölümün alt başlığında ayrıca ele alınacaktır.

Suriyeli göçmenlere yönelik söylemde ve eylemde gerçekleştirilen ötekileştirmenin ve dışlamanın bireysel ırkçılık deneyimi olduğunu kabul eden çalışmanın bu bölümünde haberleşen olay aktarımlarına geçmeden önce, Uluslararası Kriz Raporu'nun 2017 yılında tespit ettiği toplumsal sürtüşme ve şiddet olaylarındaki artış verisinin farklı boyutları ele alınacaktır. Bu çerçevede toplumun haleti ruhiyesinin bireysel ırkçılığa açtığı kapının, çeşitli kamuoyu yoklamaları ve raporlara referansla toplumsal bilinçte aslen var olanın genel bir çerçevede görünmesi amaçlanmaktadır. Bu hususta ilk olarak, Suriyeli göçmenlere yönelik oluşan olumsuz tavrın beraberinde bir tehdit algısı taşıdığını gösteren, Suriyeli göçmenleri Türkiye'nin sorunlarından biri olarak tanımlayan kamuoyu yoklamalarının verileri

²⁷ "Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler: Kentsel Gerilimleri Azaltmak" başlıklı raporun bu verisine dipnot ile yapılan açıklamada şiddet olaylarına yönelik sayısal verilerin "isminin açıklanmasını istemeyen bir uluslararası kuruluş"un tarama sonuçlarına dayandığı belirtilmiştir (Kriz Grubu Raporu, 2018: 3).

dikkate değerdir. 6-11 Temmuz 2019 tarihleri arasında PİAR Araştırma şirketinin Türkiye genelini temsil eden bir oranla gerçekleştirdiği yüz yüze mülakat yönetimi ile katılımcılara yönelttiği *"Türkiye'nin en önemli problemi nedir?"* sorusuna, katılımcıların yüzde 18'i Suriyeliler yanıtını vermiştir. Ekonomi, eğitim, adalet gibi belirli politika alanlarının olduğu seçenekler arasında Suriyeliler de bir sorun kaynağı olarak tanımlanmış ve seçenekler arasında yer almıştır. Araştırmaya katılanların verdiği cevapların oransal dağılımında Türkiye'nin en önemli sorunu olarak ekonomi yüzde 26,4 ile ilk sırada ve ekonomiden hemen sonra yüzde 18 ile Suriyeliler yer almaktadır (T24 İnternet Gazetesi, 2019). Benzer bir veriye "2019 Suriyeliler Barometresi" başlıklı araştırmanın elde ettiği bulgulara da rastlanmaktadır. Bu araştırmaya göre, Türkiye toplumu için sorunların öncelik sıralaması değişse de Suriyeliler mutlaka Türkiye'nin ilk üç sorunundan biri olarak görülmektedir (Erdoğan, 2020: 114). Türkiye Raporu'nun 17 Mart 2020 tarihli anketinde ise, *"Sizce Türkiye'nin en büyük sorunu nedir?"* sorusuna yüzde 9 ile "Suriyeliler veya mülteciler" yanıtı verilmiştir. Söz konusu anketin yapıldığı dönemde dünya genelinde yaşanan Covid-19 salgını dolayısıyla katılımcıların yüzde 39,4'ü Türkiye'nin en büyük sorununun "Koronavirüs salgını" olduğunu belirtmiştir. Her üç araştırma sonucunda da konjonktüre bağlı olarak gelişen sorunlar sıralamayı etkilemektedir; fakat her üç çalışmada da "Suriyeliler" araştırma yapımcıların sorun tanımlamaları arasında yer bulmuştur. Bu bakımdan Suriyeli göçmenlerin varlığı bir "mesele" olarak toplumun belli bir kesiminde yapısal sorunların önüne geçebilmiştir (Türkiye Raporu, 2020a). Böylece, Suriyeli göçmenler ulusal boyuttaki ekonomi, eğitim, sağlık, uluslararası politika gibi alanlarda yaşanan sorunların hem nedenin bir parçası hem de bu alanların dışında ayrı bir kategorisi olan bir sorun olarak tanımlanmıştır. Bu bakımdan Suriyeli göçmenlerin varlığının Türkiye'de sistemin işleyişinde doğrudan sorun olarak kodlandığına dikkat çekmek önemlidir.

Toplumda Suriyelilere yönelik oluşan intibayı değerlendirmek için dışlanma-kabullenme ilişkinin nasıl bir boyutta olduğunu gösteren bulgulara da yer vermek gerekmektedir. Bu bulgulara, Suriyelilere yönelik bireysel ırkçılık olarak gerçekleştirilen eylemde saldırgan, söylemde ise dışlayıcı olan tutumu dinamik tutan bir toplumsal bilincin varlığına işaret eden sonuçlar mevcuttur. 2018 Haziran tarihli

"Türkiye'de Sosyal Uyum" başlıklı araştırmaya göre, *"Suriyeli göçmenler ile komşuluk etme"* temasına toplumun yüzde 52'si isteksiz olarak yaklaşmıştır. *"Çocuklarının mülteci çocuklar ile arkadaşlık etmesi"* konusunda da toplumun yüzde 55'i olumsuz düşünmüştür (Ataseven ve Bakış, 2018: 25). Konda araştırma şirketinin Temmuz 2019 tarihli barometresinde ise *"Suriyeli sığınmacılara bakış"* yargısını ölçen *"aynı şehir, aynı mahalle, aynı apartmanda komşu ya da arkadaş olma"* isteğinin Şubat 2016 verisi ile yapılan karşılaştırma neticesinde son üç buçuk yılda yarı yarıya azaldığı tespit edilmiştir. *"Suriyeliler ile aynı şehirde yaşamam"* diyenlerin oranının ise, yüzde 28'den yüzde 60'a yükselmiş olması bilhassa rızasız bir toplumun ruh haline damga vurmaktadır (Sade, 2019). Murat Erdoğan'ın "2019 Suriyeliler Barometresi" başlıklı araştırmasında da benzer bulgulara rastlanmaktadır. Buna göre, Türk toplumunun yüzde 87,2'si Suriyeli göçmenler ile birlikte yaşamaya çok sıcak bakmadığını ortaya koymuş, toplumun çoğunluğu *"Suriye'de kurulacak güvenli bir bölgede yaşamalı, kamplarda yaşamalı, mutlaka geri gönderilmeliler"* gibi Suriyeli göçmenleri ayrıştıran ve ortak yaşam alanı sunmayan seçeneklere yönelmiştir (Erdoğan, 2020: 121). Bir başka, önemli araştırma sonucu ise Haziran 2020 tarihli *"İstanbul'da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutumlar"* isimli araştırma raporuna aittir. Bu raporda İstanbul'da yaşayan kişilerle yüz yüze mülakat yöntemi ile yapılan araştırma sonucunda katılımcıların yüzde 78'i herhangi bir Suriyeli ile iletişim kurmadığını ifade etmiştir (Şar ve Kuru, 2020: 57). Araştırmada, dışlayıcı tutumların şiddet içerikli bir eyleme dönüşme olasılığını ölçmek amacıyla katılımcılara *"taciz ya da yan kesici suçu isnat edilen kişinin Suriyeli olması"* senaryosunda mahallelinin toplu şiddet eylemine katılıp katılmayacakları sorulduğunda, görüşmecilerin yüzde 35,9'u katılacağını beyan etmiştir. Suç isnat edilen kişinin Türk olması durumunda ise katılım oranı 29,4'e düşmekte ve şiddet eğilimi azalmaktadır. Benzer şekilde, katılımcılar suç işleyen kişinin Suriyeli olma olasılığına Türk olma olasılığından daha fazla inanmaktadır. Katılımcılar için, suç isnat edilen kişinin Suriyeli olması, bireyin suçlu olduğu kanısını güçlendirmektedir ve toplu şiddet eylemine katılım eğilimini ve onayını arttırmaktadır (Şar ve Kuru, 2020: 53, 54). Kimlik farkına istinaden suçlu olmanın ve linç eylemine katılma olasılığının farklılık göstermesi, şiddet eyleminin taşıdığı ırkçı niteliği de ortaya koymaktadır. Yukarıda aktarılan veriler, toplumun çoğunluğuna nüfuz etmiş negatif duygu ve tutumları aktarmaktadır. Suriyeli karşıtlığına yol açan motivasyonların

siyasi, ekonomik ve sosyolojik nedenleri ve bu bağlamdaki yapısal eksiklikler bölümün alt başlığında ele alınacaktır; ancak bu bölüm için bireysel ırkçılığın temsili olan söylem ve eylemler aracılığı ile birey seviyesinde yaşanan ırkçı şiddet olaylarını, yukarıda aktarılan verilerin yansıttığı toplumsal eğilimden doğan bir sonuç olarak görmek gerekmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, Suriyeli göçmenlerin bireysel ırkçılık deneyimi, söylem ve eylem olmak üzere iki farklı pratiğe dayanan olayları haberleştirilen kaynaklardan aktarılacaktır. Carmichael ve Hamilton'un bireysel ırkçılık tanımı toplumun ötekisi olana karşı gerçekleştirilen eylemsel şiddet olayları ile çerçevelemiştir ancak çalışma ırkçı saik taşıyan söylemi²⁸ de bireysel ırkçılık kapsamına almaktadır. Hrant Dink Vakfı'nın "*Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Söylem 2019*" başlıklı raporunun ulusal ve yerel gazetelere dayandırdığı nefret söylemi araştırmasında Suriyelilere yönelik 760 tane nefret içerikli söylem üretildiği tespit edilmiştir. İncelenen yazınlarda Suriyeli göçmenlerin varlığı ekseriyetle ekonomik, sosyal bir tehdit ve güvenlik sorunu olarak değerlendirilmiştir. Bunlara ek söylemlerde ülkenin demografik yapısının değişebileceği kaygısı, Suriyelilere yönelik gerginliğin bir başka kaynağı olarak göze çarpmaktadır. Bu raporda ayrıca, Suriye ve Türkiye arasındaki dış politika alanında yaşanan Barış Dalı Harekâtı gibi askeri operasyonları konu alan söylemlerin de Suriyeli göçmenlere doğrudan bir ötekileştirme sağladığı aktarılmıştır²⁹ (HDV, 2020:17-19).

²⁸ 21 numaralı dipnotta nefret söyleminin tanımına referans yapılarak, ırkçı nitelikli söylem kavramsallaştırılmıştır.

²⁹ Türkiye Suriye'ye yönelik 2016 yılında Fırat Kalkanı, 2018 yılında Zeytin Dalı, 2019 yılında ise Barış Pınarı olmak üzere çeşitli sınır ötesi askeri operasyonlar gerçekleştirmiştir. Sınır güvenliğini sağlamak, göçü engelleme gibi politik ve sosyolojik amaçları olan bu askeri operasyonlarda toplamda 149 asker yaşamını yitirmiştir (BBC Türkçe, 2019). Yaşamını yitiren askerlerin yerel ve ulusal basında yer alan şehit haberleri, Suriyeli göçmen karşıtlığına yönelik söylemde bir "düşman" algısı yaratılmasına payanda olmuştur (Gölcü ve Dağlı, 2017: 31). Toplumda sıklıkla yer bulan bu söylemlerin bir temsilini o dönemde Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) milletvekili olan Öztürk Yılmaz'ın ifadelerinde bulmak mümkündür. 2017 yılında sürdürülen Fırat Kalkanı Harekâtı sırasında yaşanan saldırılarda şehit olan askerleri referans alan Yılmaz şu söylemde bulunmuştur: "*Türk askerleri Suriye'de, El Bab'da, şehit olurlar; Türkiye'de askere alınabilecek yaşta Suriyeliler Türkiye'de kafelerde Türk kızlarıyla geziyor.*" (Sözcü, 2017) Suriye'ye yapılan askeri operasyonlarda Türk askerinin hayatını kaybetmesinin Suriyeli göçmenleri ötekileştiren bu tür manipülatif söylemlerin parçası haline getirilmesinin toplumda güçlü duygusal çalkantılara yol açtığını belirtmek gerekir.

Suriyeli göçmenlere yönelik dışlayıcı söylem bir tarihi belleğe de dayandırılmaktadır. Bu bağlamda, Birinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda Mekke Şerifi ve Emiri Şerif Hüseyin'in Hicaz'da yaşanan Osmanlı-Britanya mücadelesinde, Osmanlı Devleti'ne karşı başlattığı Arap isyanları ile Osmanlı'nın Hicaz topraklarını kaybetmesine ve İngiltere'nin galip gelmesine katkı yaptığı bilinmektedir (Bostancı, 2014: 132). Bu tarihsel bilgiden sözlü anlatıya kalan ise "*Arapların İtilaf Devletleri ile işbirliği yapıp Türkleri arkadan vurduğu*" önyargısıdır (Ayhan, 2017: 60). Türkiye toplumunda hâkim olan bu düşünce, Türkler ve Suriye'den gelen göçmenlerin ortak bir çatı altında karşılaştığı bu durumda, bugünkü toplumun tecrübe etmediği bir olgu olsa da Suriyeliler için yeniden güncel kılınmış ve Türkiye'nin tarihsel belleğinde muteber olmayan bir etno-kültürel kimlik olarak kalan Arap kimliği ile Suriyeliler özdeşleştirilmiştir³⁰. Gündelik konuşmalarda da kendine yer edinen "*Anladıysam Arap olayım*", "*arapsacı*" şeklindeki ifadeler tarihsel belleğin izlerinde husumetin temsili olarak yer almaktadır (Ekinci, 2015: 3). Dolayısıyla, bilinçaltındaki Araplara ilişkin düşmanlık algısı mevcut önyargılara tarihi bir arka plan sağlamaktadır. Bu tarihsel referansın yanında Türkiye'ye göç eden Suriyelinin ırkçı söylem ile dışlanmasının bir diğer referansı, mültecilik halinin getirdiği şartlara bağlı olarak barınma, beslenme, giyinme koşullarındaki pejmürde görünüm ve geleceğe tutunma çabasındaki düzensiz ve belirsiz yaşamın resmidir. Bu resim üzerinden ahlaki üstünlük kurmayı hedefleyen egemen toplum göçmeni öteki olarak var edebilmek için, onu olabildiğince negatif algılar ile tanımlamaktadır. Bu durumun bireysel ırkçı söyleme yansıyan ifadeleri ise göçmenleri "kirli", "kaba", "güvenilmez", "uzak durulması gereken", "sorunlu", "tembel" insanlar olarak damgalayan kökleşmiş önyargılardır (Orhon, 2019: 24). Sosyal Demokrasi Vakfı'nın (SODEV) "Suriye Göçünün 10. yılında Türkiye'de Suriyeli Göçmeler" başlıklı araştırmasında hâkim toplumun Suriyeli göçmenlere yönelik bakış açısını yansıtmak amacıyla katılımcılara "Sizce Suriyeliler nasıl insanlardır?" sorusu sorulmuştur.

³⁰The World Factbook'un Temmuz 2021 tarihli verilerine göre, Suriye'nin 20. 384.316 kişi olarak belirtilen nüfusunda, etnik grupların dağılımının yüzde 50'sini Arap, yüzde 15'ini Alevi, yüzde 15'ini Kürt, yüzde 10'nu Levanten, yüzde 15'ini diğer başlığı içinde Dürzi, İsmaili, Nusayri, Asurlu, Türkmen, Ermeniler oluşturmaktadır (CIA). 2019 Suriyeliler Barometresi'ne göre Suriye'den Türkiye'ye gelenlerin etno-kültürel dağılımının yüzde 80'inden fazlasını Sunni Araplar, takriben yüzde 10-15'ini de Suriyeli Kürtler ve yüzde 10-15 arasında da Suriyeli Türkmenlerin oluşturduğu öngörülmektedir (Erdoğan, 2020: 147). Suriyeli olmanın Arap kimliği ile doğrudan özdeşleşmesi Suriye'den gelen toplumun taşıdığı etnik çeşitliliğin de önyargılı bir potada erimesine yol açmaktadır. Bu açıdan Türkiye'de Suriyeli olmak hem mültecilik halinin pejoratif resmini hem de Arap olmanın tarihsel "yükünü" ontolojik olarak üstlenmektedir.

Katılımcıların yüzde 55,5'si Suriyeli göçmenlerin "çalışkan" olmadığı; yüzde 70'in üzerinde ise "temiz, güvenilir ve kıbar" olmadığı görüşü ile soruyu yanıtlamıştır (SODEV, 2021: 14-17).

Gündüz Vassaf, hâkim kimliğin dışında kalan azınlık gruplarından göçmen çocuklarını örneklendirerek, göçmen çocuklarının horlanmalarının, kendilerini "geri" ve "sorunlu" hissettirilmesinin sonucunda bu çocukların kendilerini bu "beklenti kalıbına" uydurarak, "sorunlu", "tembel" gibi kalıp yargıları gerçekleştirdiğini tespit etmiştir³¹ (Vassaf, 2002: 211, 212). Okul çağındaki bir Suriyeli çocuğun sınıf ortamında deneyimlediği "sorunlu" algısının çocuk dilinin yalınlığı ile aktarılan şu sözlerde görmek mümkündür: *"Beni ittiler, kovdular. Yanımda oturan çocuk çantamı yere attı. Buradan git, sen Suriyelisin, seni istemiyoruz dediler."*. BBC Türkçe röportajından aktarılan bu kesitte öğrencinin velisi ise çocuğunu artık okula göndermeyeceğini beyan etmiştir (Girit, 2019). Suriyeli göçmenlere yönelik gündelik konuşmalarda sıklıkla yer bulan "tembel" ifadesi olabildiğince sık kullanılan ırkçı bir söylemdir. "İstanbul'da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutumlar" raporunun elde ettiği veriye göre, Suriyelilerin iyi durumda olmamasının nedenini "Suriyeli göçmenlerin daha az yetenekli bir ırktan geldiği" yargısına bağlayan katılımcıların oranı orta ve yüksek düzeyde onayla yüzde 49 olarak belirlenmiştir (Şar ve Kuru, 2020: 59). Suriyeli göçmenlere yönelik "tembel" stereotipi yaygın olarak "vatani için savaşmaktan kaçmış" ve "çalışmadan sosyal yardımlar ile geçiniyorlar" gibi önyargılar ile bezenmiş bir şekilde kullanılmaktadır³². Üniversite öğrencileri ile

³¹Vassaf, bu tespitini Amerika'da gerçekleştirilen bir sosyal deneye dayandırmaktadır. Söz konusu psikolojik deneyde, bir öğretmenin öğrencilerinin gözünün rengine göre, olumlu ya da olumsuz düşünceler beslemesinin öğrencilerin okul başarısını etkilediği tespit edilmiştir. Öğretmen, öğrencilerine mavi gözlü çocukların "zeki", kahverengi gözlü çocukların ise "tembel" olduğu söylemiş ve öğrencilerine bu algıya yönelik davranışlar da sergilemiştir. Kendilerine yönelik bu algıyı özümseyen çocuklara yapılan bir sınavda mavi gözlü çocukların başarı ortalaması büyük bir farkla kahverengi gözlü çocuklardan yüksek çıkmıştır. Birkaç ay sonra ilk algının tersi yaratılarak, kahverengi gözlü çocukların başarılı olduğu söylenmiş ve onları yücelten davranışlar gösterilerek, sosyal deney yeniden gerçekleştirildiğinde ise, kahverengi gözlü çocukların daha başarılı olduğu ortaya çıkmıştır. Gündelik hayatta her gün sahip olduğu kimliğin sorunsallaştırılması deneyini yaşayan göçmenlere yönelik kullanılan ırkçı söylemleri birey bir algı olarak kabul ettiğinde onu gerçekleştirmek ve özümsemek durumunda kalmaktadır. Toplumun besleyeceği algının göçmenler üzerindeki önemini ve topluma dönüşünü Vassaf, bir atasözü olan "ne ekersen onu biçersin" cümlesi ile özetlemiştir (Vassaf, 2002: 151).

³² Bu bağlamda, Suriyeli göçmenlere yönelik "tembel" stereotipi ile "işimize, aşımıza ortak oldular" argümanı arasında onulmaz bir çelişki oluşmaktadır. Zizek bu paradoksu şöyle tarif eder: *"Ötekinde canımızı sıkan şey, tam da keyfini organize etme tarzıdır, tam da bu tarza özgü fazladır, 'aşırılık'tır:*

yapılan bir yüz yüze mülakat görüşmesindeki ifadeler bu düşünceleri açıklıkla yansıtmaktadır: *"Kendi devletlerine sahip çıkmıyorlar. Bu anlamda tembel sorumsuz bir halk gibi, tipik Arap kültürü işte..."* Görüşmecilerden bir başkası ise, *"Ne kadar hak tanırsan tanı azla yetinmeyi bilmiyor bunlar. Gözleri hep daha yükseklerde, çok talepkâr, tembel bir millet yani... Bedavaya alışmışlar, biz nasıl çalışıyoruz bu ülkeye vergi ödüyoruz. Onlar her şeyden ücretsiz yararlanıyor..."* (Çömez Polat ve Kaya, 2017: 44). Suriyeli göçmenlere yönelik olumsuz özellikler atfetme, kendini otokton varsayan toplumun hiyerarşik olarak kendisine üstün bir konumlandırma yapmasının bir sonucudur. Bir hâkim kimlik tavrı olan bu hiyerarşik bakışta, Suriyeli göçmenler kokuları, tembel olmaları, temiz olmamaları, kalabalık aile yapısıyla makul olmayan bir grup olarak belirlenir ve eşit haklardan mahrum kılınması gerektiği çıkarımı yapılır. Bu açıdan, hâkim kimliğin olumlu ve iyi "biz" olarak inşa edilmesi için öteki olanın her koşulda iyi olan "biz"in tam karşısında "olumsuz" algılanması gerekmektedir (Doğanay, 2017). Gündelik olan bu algı kurumsal yapıların söylemlerine de sızabilmektedir. Bolu Valisi Ahmet Ümit, kentte yaşayan göçmenlerin temsilcileri ile yaptığı bir toplantıda kamu düzeni açısından gerekli kuralları açıklamıştır. Söz konusu açıklamada kamusal uyum açısından önemli olan kurallar ile birlikte göçmenlerin "dikkat etmeleri gereken hususlar" başlığı altında şu uyarılarda bulunulmuştur: *"Park, bahçe, meydan gibi kamusal alanlarda gruplar halinde dolaşılmaması, akşam dokuzdan sonra evde olmaları, kadınlara sabit bakmamaları, aşırı baharat kullanımı ile komşuların rahatsız edilmemesi"* (Habertürk Gazetesi, 2021). Bu bağlamın bir değer misali ise Antalya Gazipaşa Belediyesi'nin meclis toplantısında Suriyeli göçmenlerin plajlara alınmaması kararı ile yaşanmıştır³³ (CNN Türk, 2019 ve Hürriyet Gazetesi, 2019). Kamu düzeni ve

'Onların' yiyeceklerinin kokusu, 'onların' gürültülü şarkıları ve dansları, 'onların' tuhaf tavırları, iş karşısındaki tavırları. Irkçıya göre 'öteki' ya işlerimizi çalan bir işkolik ya da bizim emeğimizden geçinen bir aylaktır; ötekini çalışmayı reddetmekle suçlarken birdenbire iş çalmakla suçlamaya geçiverilmesi eğlencelidir. Temel paradoks, bizim Şey'imizin hem ötekinin ulaşamayacağı hem de onun tarafından tehdit edilen bir şey olarak kavranmasıdır" (Zizek, Kırılğan Temas, 2011: 215). Sığınmacı olmanın getirisi olan yaşam standartlarında Suriyeli göçmenler "kirli"; ucuz emek olarak birçok işkolunda çalışmaları ile "işçalan" addedilirken; görece iyi durumda yaşam sürdüren veyahut ülke vatandaşları ile eşit haklardan ve ortak kamusal alanlardan yararlanılması durumunda ise "tembel" ve "rahat" olarak yargılanırlar. Her iki durumda da Suriyeli göçmenler ontolojik olarak "kötü" kabul edilir. Böylece, stereotiplerin yaratıcısının göçmenlerin varlığı olmadığı, ekonomik , sosyal koşulların ve insanlık hallerinin gerçeklik dışı bırakıldığı dışlayıcı ve damgalayıcı söylemin sonucu olduğu anlaşılmaktadır.

³³ Bu karar, Temmuz 2019 gerçekleşen belediye meclisi toplantısında, hem kamuoyu tepkileri hem de hukuka aykırılık gerekçesi ile oy çokluğu ile reddedilmiştir (Hürriyet Gazetesi, 2019).

uyumu için gerekli olan kuralların dışında kalan bu uyarı ve yasaklarda kalıp yargıların izlerini görmek mümkündür.

Söylemde Suriyeli göçmenleri konu alan çok çeşitli yazınlar vardır ve elbette ki her söylem ırkçı argümanlara sahip değildir ancak beyanlarda, söylemin göçmen kimliğini hedef alarak nefret ve hınç duygusu ile hemhal olması ile aşılın bir eşik bulunması ırkçı saiklerin işlendiği söylemlere yol açmaktadır. Özellikle, sosyal medyada ırkçı söylem ile bezenmiş Suriyeli karşıtlığında kaygı verici bir artış yaşanmaktadır. Sanal ortamdaki ırkçı saik taşıyan bu nefret dolaşımı, Suriyeli göçmenler ile temasın, karşılıklı iletişimin olmadığı kolektif bir tavırla nefrete, ayrılmaya dayanan dil sunmaktadır. Sosyal ağlarda hashtag (etiket) adı verilen ve düşüncelerin kategorize edilerek aktarılmasını sağlayan başlıklar aracılığı ile Suriyeli göçmenlere yönelik kolektif bir hınç yaratılabilmektedir. Bu sosyal ağlardan biri olan Twitter'da kullanılan yaygın etiketler şu şekildedir: #Suriyelileriistemiyoruz, #Ülkemdesuriyeliistemiyorum, #Suriyelilerdefolsun. Bu başlıklar altında düşmanca tutumlar ve acımasız, manipülatif söylemler ile Suriyeli göçmenlere yönelik nefret ve hınç duygusu yoğun bir şekilde aktarılmıştır (Oğuz, 2019: 69-74)³⁴. Melek Göregenli'ye göre, bu tür etiketler aracılığı aktarılan düşünceler toplumun genel kanısı ve düşüncesiymiş gibi "kolektif bir kabul" algısını yaratarak güçlü bir "biz" söylemi oluşturulmakta ve ayrımcılığı meşrulaştıran bir zeminde ırkçı şiddet için ilk adımı sağlamaktadır (Göregenli'den akt. Tarcan, 2019). Çalışmanın da söylemde dile gelen ırkçılığa önem atfetmesinin nedeni, ırkçı söylemin renk, din, dil, etnik, cinsiyet gibi kimliklerin hedef olduğu, bireye ya da gruba karşı yaralama, öldürme, mal varlığına zarar verme gibi eylemlerin suça motivasyon kaynağı olabilmesidir. Anti Defamation League'in (İftira ve İnkârla Mücadele Birliği) hazırladığı "Nefret Piramidi"ne göre, söylemde ve tutumda yer alan nefret belli kesime karşı pratikte uygulanan ayrımcılığın ve ötekileştirmenin ilk adımıdır. Piramidin ilk basamağına önyargılı davranışlar ve tutumlar ile başlanır ve onu izleyen basamaklarda söylemler

³⁴ Sosyal medya mecralarının dışında, bireylerin sanal imza kampanyaları düzenleyebildiği "Change.org" olarak bilinen dijital bir platformda ise, Suriyeli göçmenlere yönelik ırkçı nitelikli söylemlerin yer aldığı 73 imza kampanyası düzenlenmiştir. Düzenlenen kampanyalara dünya genelinde 1 milyar 385 milyon 122 bin 43 kişi imza atmıştır. Türkiye'deki imza kampanyalarında "Suriyeliler ülkelerine gönderilsin" talebi altında Suriyeli göçmenler için "defolsun gitsinler", "dışarı çıkmasınlar", "katil beyinli" gibi ırkçı nitelikli söylemler kullanılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 2019).

ayırımcılık, cana ve mala zarar verme, taciz, linç girişimi, kundaklama gibi eylemlere dönüşür ve son basamak ile en ağır yaşam hakkı ihlali olan soykırıma kadar varılmaktadır (ADL, 2018). Bu minvalde çalışma, Suriyeli göçmenlere yönelik gündelik yaşamda ve çevrimiçi ortamda dile getirilen kalıp yargılar, doğru olmayan bilgi ve algılar ile söylemde yaşanan toplumsal sürtüşmeyi, bireysel ırkçı eylemin bir dip dalgası ve eyleme meşruiyet kazandıran argümanların inşası olarak nitelendirmiştir³⁵.

Carmichael ve Hamilton'un bireysel ırkçılık tanımında hâkim kimlik olarak addedilen beyaz topluluk tarafından siyah bir ailenin evinin kundaklanması, taş atılması ya da hedef kimliğin evlerinden kovulması gibi toplumun görebileceği, tepki gösterebileceği açık nitelikteki bireysel ırkçılığın örnekleri olarak yer almıştır. Pogromvari³⁶ bu tür bireysel ırkçılık eylemlerini Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin

³⁵ Söylem ile ırkçı eylemin temellerinin atılması ve söylemin eylemi tetikleme ilişkisine Uşak'ın Eşme ilçesinde Suriyeli göçmenler ile ilçe sakinleri arasında yaşanan olaylar bir örnek teşkil etmektedir. Uşak'ın Eşme ilçesinde Suriye uyruklu göçmenler ile Türk vatandaşları arasında yaşanan bir tartışmada iki kişinin Suriyeli göçmenler tarafından bıçaklandığı iddia edilmiştir. İddia sonrası sosyal medyada Suriye uyruklu ve Türk vatandaşı olan bazı kişilerin yaptığı paylaşım ve çağrılar ilçede gerginliğin boyutunun artmasına neden olmuş ve yaklaşık 100 kişilik bir grubun Suriyeli göçmenlerin yaşadığı evlerin önünde toplanarak "Eşme'de Suriyeli istemiyoruz" sloganları ile Suriye vatandaşlarının ilçeyi terk etmeleri istenmiştir (Habertürk Gazetesi, 2018, ve Sendika.org, 2018). Benzer bir örnek Ankara'nın Altındağ ilçesinin Önder mahallesinde yaşayan Suriyeli göçmenlere yönelik sosyal medyada yapılan linç çağrısı ile yaşanmıştır. Söz konusu semtte yaşayan Suriyeli göçmenlere yönelik sosyal medyada "Suriyelilerden intikam alma vakti", "gelmeyen bizden değildir", "Önder'i yakarız" gibi ifadeler ile yer ve zaman bildirimi içeren toplanma çağırısı yapılmış ve Suriyeli göçmenlere ait olduğu bilinen dükkanlara zarar veren ırkçı saldırılar yaşanmıştır (Estukyan, 2016 ve Akyol, 2016) Bu tür bireysel ırkçılık eylemlerinin arka planında toplumun genelinin hem sanal hem de gerçek ortamda dillendirdiği "Suriyeliler suç oranlarını arttırıyor", "Suriyeliler işimizi alıyor", "Devlet, Suriyelilere maaş veriyor", "Suriyeli esnaf vergi vermiyor" gibi savlar bulunmakta, toplum yaşanan olumsuzluklara bir sorumlu bulmanın cazibesine kapılarak ve doğruluk arayışından uzaklaşarak, algıları yayma çabasına yönelmektedir. Foti Benlisoy, bu tür söylemlerin, ırkçı argümanların yaygınlaşmasına, meşruiyet kazanmasına ve linççi saldırılara zemin hazırladığını belirtir (Benlisoy, 2019).

³⁶ Rusça kökenli bir kelime olan pogrom, Rusçada "zulmetmek, şiddet kullanarak yok etme" anlamına gelmektedir. Pogrom, kendini çoğunluk konumunda görenlerin "azınlık" olan etnik bir guruba yönelik uyguladığı kolektif şiddeti tanımlamaktadır. Kavram, Çarlık Rusya'sında, Yahudi nüfusun maruz kaldığı ve sistematik olarak uygulanan ayrımcılık, dışlama ve yaralama, öldürme, mala zarar verme gibi şiddet içerikli eylemleri ifade etmek için kullanılmıştır (Turan, 2019; Karaosmanoğlu, 2019). Türkiye tarihinde bu konseptle dayandığı kabul edilen en önemli olay "6-7 Eylül Olayları"dır. Elçin Aktoprak Türkiye'deki gayrimüslim azınlığın bir "kurucu öteki" sıfatına sahip olarak; ötekileştirme ve dışlama politikalarının ilk mağduru olduğunu ifade etmektedir (Aktoprak, 2010). 1934 Trakya Olayları, 1942 Varlık Vergisi, 1955 6-7 Eylül Olayları ve 2003 Sinagog Saldırıları gibi tarihsel beklekte iz bırakmış olaylar gayrimüslim topluluklara uygulanan ayrımcılık, tasfiye ve dışlama politikalarının bilinen hadiseleri arasındadır. Bu açıdan, 6-7 Eylül Olayları gayrimüslim topluluklardan Rum nüfusu hedef almış bir kolektif şiddettir. Bilhassa, toplumun alt gelir gruplarından oluşan kalabalıklar hem etnik kimlik hem de gayrimüslim toplulukların sınıfsal statünün getirisine

deneyimlediği oldukça aşikârdır. Teorik olarak bireysel ırkçılık olarak adlandırdığımız istenmeyen dışlanma eyleminin içinde taşıdığı bir linç olgusu da vardır. Tanıl Bora, hukukun devre dışı bırakılarak yaralama, taciz, yağmalama, yakma, yıkma ve ölüme de ulaşabilen şiddet eylemleri ile kitle psikolojisi ile hareket eden insan topluluklarının bir tür cezalandırma eylemi gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Bora'ya göre, kalabalık olmaktan güç alan ve "kitle psikolojisi" ile motive olan linç eyleminin öznesi olan bu tür kalabalıklar amacı korumasız olan azınlığı çiğnemektir (Bora, 2016: 7-11). Foti Benlisoy, "mini pogromlar" olarak adlandırdığı görece boyutu ve kapsamı çok büyük olmayan ve çoğu zaman medyada yer bulamayan bireysel linç eylemlerinin, azınlık olan toplumların tedirginliğini ve toplumdan kopma, gitme tercihlerini çok daha derin etkilediği düşüncesindedir³⁷ (Benlisoy, 2018).Ercüment Akdeniz'in de Suriyeli göçmenlere yönelik saldırılarda dikkat çektiği bir mahallenin veya kentin feveran etmesi sonucunda yaşanan toplu şiddet olaylarından ziyade, özellikle 2020 yılında artış gözlemlediği küçük grupların yol açtığı bireysel saldırılardır (Akdeniz, 2020a). Akdeniz'in küçük ve sayıca daha az grupların öznesi olduğu saldırıları derlediği köşe yazısında³⁸ yer alan olaylarda, Suriyeli göçmenlere yönelik bireysel ırkçılığı en net şekliyle görmek mümkündür.

duydıkları öfke ile bireylere, iş yerlerine, evlere, ibadethanelere ve okullara saldırmışlardır. Bu şiddet sarmalının sonucunda ölümler, büyük bir maddi ve manevi yıkım yaşanmıştır. Linç girişiminin başlamasına İstanbul başında yer alan ve büyük yankı uyandıran Selanik'te Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu evin bomba ile hasara uğradığı haberinin neden olduğu belirtilse de gayrimüslim toplulukların ekonomik alandaki etkinliği ve görünen servetleri ile geniş toplum için bir tehdit olarak algılanması bu saldırıların esas dinamiğini oluşturmuştur (Turan, 2019). Olayların ardından dönemin İç İşleri Bakanı Namık Gedik'in istifa etmesi, sorumlular hakkında dava açılması ve mağdur olan vatandaşların zararlarının bir kısmının tanzim edilmesi yönüyle Ahmet İnsel'e göre Türkiye resmi tarihi yaşananları hata olarak kabul ettiğini göstermektedir (İnsel, 2005). Tarihin akışı ve sürekliliği kenara bırakıldığında Suriyeli göçmenlerin yaşadığı ırkçı saldırılar toplumu tarihin geriye döndüğü anlara götürmektedir. Özellikle Ankara'nın Altındağ ilçesinde Suriyeli göçmenlerin evlerine saldırılması, iş yerlerinin yağmalanması esnasında yaşananlar toplumsal hafızada 6-7 Eylül Olayları'nın hatırlanmasına ve arada bir benzerlik ilişkisi kurulmasına neden olmuştur. Emre Erdoğan, ırkçı bir saldırı olarak Altındağ'da yaşananların 6-7 Eylül Olaylarını hatırlattığını ifade etmiştir (Özbey, 2021).

³⁷Benlisoy, bu düşünceyi Rum toplumunun kitleler halindeki göçünün 6-7 Eylül Olayları gibi büyük çaplı bir kolektif linç eyleminden ziyade, mini-bireysel pogromlar neticesinde göç ettiği bilgisine dayandırmaktadır. Benlisoy'un aktardığı anılar ve anekdotlar, öteki olarak inşa edilmiş, istemeyen kimliğin varlığına yönelik kolektif bir saldırıdan ziyade, geniş toplumdan farklı kalanın bireysel olarak deneyimlediği linç saldırısı bireyin ötekileştirilmesi ve dışlanmasında daha büyük etki yarattığını göstermektedir (Benlisoy, 2018). 6-7 Eylül Olayları'na Büyükada'da tanıklık eden Diamandi İliadis, Rumlara yönelik baskılara rağmen Türkiye'de yaşamaya devam eden ailesinin ülkeden ayrılma kararına giden yolu ise şu şekilde ifade eder: *"Bizi evimize girip kovarak değil, her geçen gün biraz daha korkutarak kaçırdılar."* (Akyol, 2017).

³⁸ Söz konusu köşe yazısının içeriğinde 2020 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında gerçekleşmiş altı olaya yer verilmiştir. Akdeniz'in köşe yazısı 24 Ağustos 2020 tarihinde Evrensel Gazetesi'nde yayımlanmıştır.

Yaşanan saldırılardan ikisinin içeriği şu şekildedir: 26 Temmuz 2020 tarihinde Hatay'ın Kırıkhan ilçesinde sınava hazırlık kursu çıkışında beş Suriyeli gence bir grup "Ya bu ülkeden gideceksiniz ya da sizi öldüreceğiz" sözleri ile saldırıda bulunmuş ve linçe uğrayan 17 yaşındaki Enes Hassani başına aldığı darbeler sonucunda ağır yaralanırken, saldırganlar Mufevvad Alibrahim'i ise kemerle boğmaya çalışmışlardır (Akdeniz, 2020b). Aynı tarihte yaşanan diğer bir olay ise, İstanbul'un Küçükçekmece ilçesinde gerçekleşmiştir. İnşaat ve dekorasyon işçisi 19 yaşındaki Muhammed Saeed'in karşısına çıkan yaklaşık 20 kişilik bir grup yolunu kesmiş ve içlerinden biri "Önüme çıkan her Suriyeliyi öldüreceğim" diye bağırarak saldırıda bulunması sonucunda, Saeed bacağından yaralanmıştır (Akdeniz, 2020c). Bireysel ırkçı saldırıların can güvenliğine yönelik oluşturduğu tehdidin boyutunu sarıh bir şekilde gösteren olaylardan bir başkası ise İzmir'in Güzelbahçe ilçesinde yaşanmıştır. Bir fabrikada çalışan ve toplu bir şekilde yaşayan Suriyeli göçmen işçilerin kaldığı odanın ateşe verilmesi sonucu Suriye uyruklu üç işçi yaşamını yitirmiştir. İzmir İnsan Hakları Derneği olayın ırkçı saikler sonucunda yaşandığını belirten bir açıklama yapmıştır (Özmen, 2021).

Suriyeli göçmenler, daha küçük grupların ve bazen de tekil bireylerin yer aldığı ırkçı eylemlerin yanı sıra daha büyük çaptaki linç içerikli bireysel ırkçılık eylemlerinin de hedefi olmuştur. Bu tür eylemlerin öncesinde özellikle sosyal medya üzerinden Suriyeli olana suç isnadının yapıldığı bir duyurun yayılması ile başlayan ve örgütlenme çağrısının yapılarak saldırı için psikolojik ortamın hazırlanması yaygındır. Çalışmanın bu bağlamdaki örnekleri ve haber metinlerinden aktarılan olaylar olan 11 Temmuz 2014'te Gaziantep'te, 16 Temmuz 2016'da Ankara Siteler bölgesinde, 30 Haziran 2019'da İstanbul'un Küçükçekmece ilçesinde ve 10 Ağustos 2021 Ankara'nın Altındağ ilçesinde yaşanan saldırılar çalışmada, Suriyeli göçmenlere yönelik pogromvari nitelikli bireysel ırkçılığın örneklerini teşkil etmektedir³⁹.

³⁹ Suriyeli göçmenler ile hakim toplum arasındaki çatışma Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV) araştırmasına göre toplum nezdinde görünür olmaktadır. 2021 tarihli çalışmada katılımcıların yüzde 41,8'i yerel toplum ile Suriyeliler arasında herhangi bir çatışmaya bizzat tanık olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların yüzde 38,3'ü ise herhangi bir çatışmaya duyular ile tanık olduğunu belirtmiştir (SODEV, 2021: 45). Nezih Onur Kuru'nun doktora tez çalışması için haber kaynaklarından derlediği

Medyada ve toplumda yankı bulan saldırılardan biri Gaziantep'te 11 Ağustos 2014 tarihinde bir ev sahibinin Suriyeli kiracısı tarafından öldürülmesinin ardından Suriyeli göçmenlere karşı toplu şiddet eylemi ile yaşanmıştır. Saldırılarda eli sopalı insanlar sokakta karşılaştıkları Suriyeli göçmenleri darp etmiş, Suriyeli göçmenlere ait olduğu tespit edilen iş yerleri ve evlere saldırılmış, Suriye plakalı araçlar kullanılmaz duruma getirilmiştir (Burun, 2014). Bu saldırılardan sonra, korku iklimi yaşayan Suriyeli göçmenler Antep yöresine özgü giyinerek, evlerine Türk bayrağı asarak ile kendilerini hâkim kültüre tâbi kılacak bir koruma sağlamaya çalışmışlardır. Kendilerini güvende hissetmeyen çoğu Suriye vatandaşı ise, evlerini terk ederek ya farklı bir mahalleye taşınmış ya da geçici koruma merkezlerine geri dönmüşlerdir, hakeza savaş koşullarını yeğleyip Suriye'ye dönenler dahi olmuştur (Çelik v.d., 2014: 6). Suriyeli göçmenlerin bu olaylar neticesinde aldıkları önlemler, hâkim bir kimliğin olduğu toplum yapısı içerisinde etnik ve/veya dini olarak farklı olan toplumların dışlanma mekanizmasından kendini koruma refleksi ile benzerdir.

veriye göre, Suriyeli göçmenler, Türkiye'de, 2011-2021 yılları arasında en az 209 toplu şiddet olayına maruz kalmıştır. Kuru, yaşanan olayların 41'inin İstanbul'da meydana geldiğini de belirtmektedir (Kuru, 2021). Bu çalışmada pogromvari olarak nitelenen toplu şiddet olaylarının genellikle başlangıcında Suriyeli göçmenlere bir toplumsal normu ihlal ettikleri gerekçesi ile suç isnadında bulunmaktadır. Akabinde, bu suçlama sosyal medya araçları ile duyurulmakta ve kişilerin bir araya gelmesini sağlayan psikolojik ortamı hazırlanmaktadır. Suç isnadı özellikle şiddet yönelimini güçlendirmenin aracı olarak kullanılmaktadır. Daha geniş katılımlı ve linç içerikli şiddet olaylarından oluşan Suriyelilere yönelik bireysel ırkçı saldırılara şu örnekler de eklenebilir: 24 Ağustos 2014 tarihinde İstanbul'un Küçükçekmece ilçesinde Mehmet Akif Mahallesi sakinleri toplanarak Suriyeli göçmenlere linç girişiminde bulunmuştur. Toplanan grup, Suriyelilerin yaşadıkları evlerin camlarını kırmış, arabalarını ters çevirmiştir. Olaylar esnasında bazı Suriyeliler yaralanmıştır (Sendika.org, 2014). Aynı ilçede 13 Eylül 2017 tarihinde benzer bir linç girişiminin tekrarı yaşanmıştır. Toplanan yüzlerce kişi Suriyeli göçmenlerin evlerine saldırmak istemiştir (Duvar Gazetesi, 2017). 8 Nisan 2017 tarihinde İzmir'in Torbalı ilçesinin Pamukyazı Mahallesi'nde meydana gelen olayda 300 kişilik bir grup ellerinde sopalarla Suriyeli göçmenlerin yaşadıkları bölgeye yürümüş ve kaldıkları çadırları yakmışlardır. Olay sonrası Suriyeli göçmenler yaşadıkları bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Diken Gazetesi, 2017). 29 Eylül 2018 tarihinde Şanlıurfa'da yaşanan olaylar ise, Suriyeli ve Türk aileler arasında yaşanan kavganın sosyal medyada yayılması ile başlamıştır. "Suriyeli istemiyoruz" sloganı ile yüzlerce kişiden oluşan kalabalık Suriyelilere ait ev ve işyerlerine taşlarla zarar vermiştir. Olayların ertesinde birçok Suriyeli işletme sahibi dükkânları açmamış, esnafın bazıları ise işyeri camlarına "Suriyeli değiliz, Urfalıyız" yazısını asmıştır (Diken Gazetesi, 2018). 23 Aralık 2018 tarihinde Gaziantep'te de haberleşme uygulaması olan "Whatsapp" üzerinden yapılan provokatif çağrılar ile toplanan kalabalığın Suriyeli göçmenlere saldırması üzerine 11 Suriyeli yaralanmıştır (Duvar Gazetesi, 2018). Linç girişimine dönüşen bir diğer şiddet saldırısı ise, 9 Şubat 2019 tarihinde İstanbul'un Esenyurt ilçesindeki Bağlarçeşme Mahallesi'nde yaşanmıştır. Söz konusu mahalledeki Suriyeli göçmenlerin tümünü hedef alan kalabalık grup, "Burası Türkiye, Suriye değil" sloganları ile mahallede toplanmıştır. Suriyelilere ait evleri ve arabaları taşlanması sonucunda ikisi Suriyeli olmak üzere dört kişi yaralanarak hastaneye kaldırılmıştır (Şimşek, 2019). 30 Eylül 2021 tarihinde ise İzmir'in Torbalı ilçesinde Suriyeli göçmenlere ait ev ve dükkânlara saldırılmıştır. Çoğunlukla Suriyeli göçmenlerin yaşadığı Barış Yapı Sitesi'nde bir ev ateşe verilmiş, araçlar yakılmıştır (Sendika.org, 2021).

Ankara'nın Altındağ ilçesindeki Siteler olarak adlandırılan bölgede, 16 Temmuz 2016'da yaşanan saldırılarda ise, çoğunlukla Önder ve Ulubey mahallerinde yaşayan Suriyeli göçmenler hedef alınmış ve özellikle mülklere yönelik yakma, yağmalama ve talan etme girişimlerinde bulunulmuştur. Olayların yatışması için bir grup Suriyeli göçmen, arabalarına Türk bayrakları asarak "Suriyeliler ve Türkler birdir" sloganı ile gerginliği sonlandırmayı amaçlamışlardır (Mazlum Der, 2016). Bu bölgede Suriyeli nüfusunun yoğun olması ve yerleşmiş oldukları evleri, açmış oldukları işyerleri ile semte bir ekonomik ve kültürel nüfuz oluşturmaları, kendini otokton varsayan toplumun bu sosyal genişlemeden duyduğu rahatsızlık ve genel olarak politik, ekonomik ve sosyolojik çözümlerin geliştirilmemesi sebebiyle toplumsal sürtüşme devam etmiştir. Aslında Suriyeli göçmenlerin kendi mahallerini oluşturmaları ile yerli halk için bir genişleme olarak algılanan yaşam inşası, bir yanıyla da belli bir semtte sınırlandırılan yaşam alanına işaret etmekte, göçmen topluluğun içe kapanmasını göstermektedir. Bu sürtüşmenin doruk noktasına ise, 10 Ağustos 2021 Ankara, Altındağ'da yaşanan saldırılar ile ulaşılmıştır. Altındağ'da bir parkta iki genç grup arasında çıkan tartışmada Emirhan Yalçın isimli gencin hayatını kaybetmesi ile olaylar başlamış ve büyük kalabalıklar oluşturan muhtelif gruplar, Suriyeli göçmenlere ait evleri taşlamış, araçları yakmış ve işyerlerini yağmalamıştır⁴⁰ (T24 İnternet Gazetesi, 2021a). Gittikçe kalabalıklaşan gruplar arasında yer alan mahalle sakinleri, Suriyeli göçmenlerin "yok edilmesi", "dükkânlarını bir daha açmamaları" ve "bir lokma ekmeğe muhtaç kalmaları" gibi düşmanca tutumları dile getirmişlerdir (Evrensel Gazetesi, 2021). Suçun şahsiliği ilkesini aşp, "Suriyeli" ve "göçmen" olmayı hedef alan saldırıların ardında mahallede yaşayan göçmen kökenlilerin bazıları günlerce dışarı çıkamamış, bazıları ise bölgeden tahliye edilmiştir (Cerit ve Salcı, 2021). Olayların ardından Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından alınan karar ile Suriyeli göçmenlerin özellikle Altındağ mahallesinde yerleşmiş olduğu metruk binalardan ayrılmasını gerektiren bir süreç başlamıştır⁴¹.

⁴⁰ Olayların öncesinde temmuz ayında Afganistan'dan yeni bir göç dalgasının geleceği yönünde tartışmalar başlamış (Hamsici, 2021) ve "Ülkemde Mülteci İstemiyorum, Sessiz İşgale Dur De" başlıklı bir kampanya toplumun birçok kesiminden insanın sosyal medya hesaplarından verdiği destek ile yayılmıştır (T24 İnternet Gazetesi, 2021b). Dolayısıyla, bu kampanya ile söylem üzerinde inşa edilen kolektif hınç Altındağ'da yaşanan toplumsal şiddet ile eyleme dönüşmüştür.

⁴¹ İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından 2 Eylül 2021 tarihinde yayımlanan duyuru şu şekildedir: "Ankara ilindeki göç, uyuşturucu ve asayiş olaylarına kaynaklık eden metruk binalar ve bu binalarda ikamet eden yabancılar tespit edilerek yıkım ve tahliye işlemleri tamamlanacak ve söz konusu yabancılar kayıtlı oldukları illere gönderilecektir." (Göç İdaresi

30 Haziran 2019 tarihinde İstanbul'un Küçükçekmece ilçesinde yaşanan linç içerikli şiddet, Altındağ'daki olaylara benzer şekilde kentsel gerilimin kodları ile gelişmiştir. Bir kız çocuğuna yönelik taciz iddiasının semtte yayılması üzerine Suriyeli göçmenlerin yaşadıkları evlerin önünde kalabalıklar oluşturularak taşlar ve sopalarla linç girişiminde bulunulmuştur⁴². Bu saldırı esnasında, toplum tarafından bir kültürel hegemonya olarak algılanan Arapça levhalı dükkânlar taşlanmıştır. Yaşanan olaylardan korku duyan Suriyeli bir aile saldırgan grubun evi yakmaması için gece boyunca ışıkları yakmadığını ifade etmesi korkunun boyutu göstermektir (Akdeniz ve Karyemez, 2019).

Suriyeli göçmenlerin yaşam ve barınma hakkı için çıktıkları yolda can ve mal güvenliğinden yoksun kalarak söylemde ve eylemde maruz kaldıkları bireysel ırkçılık, hayatlarını gittikçe daha zor bir hale getirmektedir ve yaşantılarına büyük bir tedirginlik ruhu vermektedir. Suriyelilerin deneyimlediği bireysel ırkçılığın yarattığı travmayı Altındağ'da yaşanan şiddetin mağduru olan bir Suriyeli göçmenin şu sözleri ile anlamak mümkündür: *"Evimizin yıkılmasını izlerken Suriye'deki savaşı ve yaşadıklarımızı hatırladım. Suriye'de de evim tıpkı böyle başımıza yıkılmıştı. Türkiye'ye ilk geldiğimizde her şey çok güzeldi, sanki cennette gibiydik ama şimdi durum bizler için giderek kötüleşiyor."* (Öztürk, 2021a). Türkiye'de Suriyeli olmanın bir yüzü olan bireysel ırkçılığın nedenleri ve nedenleri bireysel ırkçılığa dönüştüren motivasyonlara ise, bölümün alt başlığında yer verilecektir.

2.3. TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK BİREYSEL İRKÇILIĞI TETİKLEYİCİ KAYNAKLAR

Göç olgusu ile karşı karşıya kalan her ülkede egemen toplumsal grupların, diğeri olarak atfettiğine karşı fiziki ve kültürel özellikler temelinde ekonomik, sosyal veya politik araçlarla gerçekleştirdiği kategorileştirme bir ırkçılık olarak değerlendirilebilir (Toksöz, 2006: 33). Türkiye toplumu ile Suriyeli göçmenlerin bir

Başkanlığı, 2021). Bu karar ile 200 Suriyeli ailenin evlerinin yıkımına karar verilmiş ve belli semtlerde biriken Suriyeli göçmen nüfusun dağıtılması amaçlanmıştır. Evlerin yıkımına gelen görevliler, göçmenlere kayıtları Ankara'da olsa bile Altındağ'dan başka bir ilçeye taşınma zorunluluğu olduğunu belirtmiştir (Öztürk, 2021a).

⁴² İstanbul Emniyet Müdürlü tarafından söz konusu iddianın doğruluğu olmadığı açıklanmıştır (Sözcü Gazetesi, 2019)

araya geldikleri ortak bir yaşam alanında tanıklık ettikleri bu süreç, geniş topluma ait hakim kimliğin refleksleri olarak özünde, göç alan bir ülkenin yerli halkının kendisinden farklı olana gösterdiği tutumdur. Türkiye'deki Suriyeli göçmenler için tutumun bir dışlama pratiğine dönüşmesi ile "biz" ve "öteki" olmanın özünden gelen bireysel ırkçılık deneyimlenmektedir. Çalışmanın bu bölümünün amacı, bireysel ırkçılığın nedenlerine odaklanmaktan daha ziyade şu anda yaşanan sürece hangi araçlarla ulaşıldığını çözümlemektir. Bu açıdan, bu başlık altında anlatılan, bireysel ırkçılığın ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel disiplinler içinde başlıklara ayrılmış temellerin analizi değil, muhtelif bakış açılarından yansıyan Suriyeli göçmenlere yönelik bireysel ırkçılığın neden-sonuç ilişkisini veren ekonomik, siyasal ve sosyal disiplinlerle ilişkili olan argümanların olabildiğince sentez halidir. Çalışma için iktisadi, sosyal ve siyasi eşitsizlik ile yapısal bir illiyet bağının kurulduğu kavram kurumsal ırkçılıktır. Bu bağlama ise, çalışmanın üçüncü bölümünde yer verilmektedir.

Türkiye'deki Suriyeli göçmenlere yönelik "misafirlik"⁴³ dışındaki algıların oluşması ve dolaşıma girmesi, göçmenlerin geçici barınma merkezleri dışından kentsel alana taşınmış bir yaşamı inşa etmeleri, iş hayatında belirmeleri, kamu hizmetlerinin paylaşıldığı alanlarda karşılaşmaların yaşanması ile ortaya çıkmıştır. Toplumsal yaşamın tanıklık ettiği ve birlikte yaşama kapı açan bu adımlar, egemen toplum tarafından Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikasında, toplumsal kabulün ön koşulu olan "misafirlik" pratiğinin dışına taşan kalıcılık emareleri olarak görülmüştür. Bu birlikte yaşamın inşasına karşı ırkçılık bir savunma mekanizması

⁴³Türkiye uyguladığı açık kapı politikası ile savaştan kaçan insanların sığınma talebine karşılık vermiş ve 3,5 milyonun üzerinde göçmene ev olması, devletlerin politik çıkarlarından bağımsız olarak, uluslararası toplum için ilkesel bir tutumun örneğini oluşturmuştur. Diğer taraftan Türkiye bu insani duruşu, bir göç politikası üzerine inşa etmekten daha ziyade, özellikle başlarda, toplumun değerlerine çağrıda bulunan bir ferasete dayandırılmıştır. Din ve mezhep birliğinden hareketle göçmenlere "misafirlik" söylemi ile kucak açılması istenmiştir. Türkiye'nin açık kapı politikası Suriye'den gelen gruplara etnik ve dini ayrım olmadan uygulanmış olsa da Suriyeli göçmenlere Müslüman kardeşliğini kavramsallaştıran ümmetin bir parçası olarak "ev sahipliği" yapılması vurgusunun, Sünni Müslüman olmayan Hristiyan, Yezidi ve Kürt göçmenleri içermeyen bir dil olduğunu da belirtmek gerekir (Balkılıç ve Teke Lloyd, 2020: 554, 555). Siyasetin toplumdaki aldığı onayın "kalış" onayı değil, dönüşü olacak bir "geliş" onayı olduğunu, ancak mevcut gelişmelerin toplumun beklentilerinin ötesine geçtiğini veriler, söylemler ve eylemler ile anlaşılmaktadır. Nitekim egemen toplum, kamusal alanda inşa edilen "yeni" yaşamı, politik alanın inşa ettiği "misafirliği" aşan olgular olarak nitelendirmiş ve birlikte yaşama karşı gelen argümanları üremeye başlamıştır.

olarak kullanılmış ve misafirlik vurgusu ile gösterilen "tahammül" yerini Suriyeli göçmenlere yönelik söylemde ve eylemde bireysel ırkçılığa bırakmıştır.

Türkiye'de Suriyeli göçmenlere yönelik bireysel ırkçılığın ortaya çıkmasında iki önemli neden, göçmenlerin ekonomik ve kültürel tehdit olarak algılanmasıdır. Egemen toplumun Suriyeli göçmenlere yönelik ileri sürdüğü ekonomik ve kültürel tehdit algısının yanında çalışma, bireysel ırkçılığın tezahür etmesinde üç farklı motivasyon kaynağı görmektedir. Bunlardan ilki, doğru olmayan bilgilerin inşası ve etkili dolaşımı; ikincisi, devlet kapasitesi ve kamuoyu tepkisinin yetersizliği ve üçüncüsü, toplumdaki kutuplaşma boyutudur.

Göçmenlere yönelik ekonomik ve kültürel tehdit oldukları algısına, kitlesel göç olgusu ile karşılaşan her toplumun taşıyabileceği endişe duygusu ile zemin hazırlanmaktadır. "İstanbul'da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutumlar" (Şar ve Kuru, 2020: 43) başlıklı araştırma raporunda katılımcıların yüzde 47'si Suriyeli göçmenlere yönelik hissedilen duyguyu endişe olarak açıklamıştır ve raporda bulunan katılımcılar arasında en çok hissedilen duygu olduğu belirtilmiştir. Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki varlığı değerlendirildiğinde, 3,5 milyonun üzerindeki bir nüfusun ülkenin var olan nüfusuna eklenmesi ile mevcut kamu kaynaklarının paylaşımı, düzeni ve kamu hizmetlerinden alınan verimde yaşanacak değişimlerin ne yönde olacağına ilişkin toplumda bir endişeye yol açmasındaki doğal yanı görmek gerekmektedir⁴⁴. Türkiye'nin geldiği konjonktür içinde belirli ekonomik sıkıntılar

⁴⁴ Suriyeli göçmenler ile yerel halk için hastaneler, parklar, toplu taşıma araçları, sokak ve çarşılar gibi şehrin kamusal alanları karşılaşma mekânları olmaktadır. Bu karşılaşmalar esnasında "kentsel kaynakların" paylaşılması, yerleşiklerin "hastanelerde sıra almakta zorlandıkları, parklarda, otobüslerde oturamaz olduk" gibi hoşnutsuzlukları ve şikayetlerinin dile getirilmesine neden olmaktadır (Deniz v.d., 2016: 30). Üç buçuk milyonluk bir nüfus artışı ve nüfusun çoğunluğunun büyük kentlerde birikmiş olması, kamu hizmetlerinin kapasitesi değişmezken kamu hizmetlerinden alınan verimi azaltmaktadır. Örneğin, sınır illerindeki hastanelerin yüzde 30 ile yüzde 40 arasındaki bir oranla Suriyeli göçmenlere hizmet vermesi, sınır illerindeki hastanelerde kapasite sorununa yol açmaktadır (Orhan ve Gündoğar, 2015: 9). Devletin sosyal politika araçları ile çözebileceği bu kapasite sorunu yerli halkın algısında "Suriyeler hastanelerde sıra beklemeden tedavi oluyorlar" şeklinde yer bulmaktadır.

yaşamaları⁴⁵, sorunların çok parametrelili siyasi ve ekonomik değişiklere bağlı olduğunun ıskalanıp, bağlamdaki endişenin kendilerinden bağımsız şekilde gelişen politikaların mağduru olan göçmenlere yönlendirilmesi, toplum ve siyasetin uzlaşma alanı olmaktadır.

Göçmenlerin, özellikle emek gücü açısından ekonomik tehdit olduğu algısı ve bir sınıf içi rekabet oluşturmalarının geçmişı 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. 19. yüzyılda, Amerika'ya gelen göçmenlere, Amerikan işçi sendikaları "sendikasız ve düşük işlerde çalışmayı kabul ediyorlar, ücretleri düşürüyorlar" tezi ile karşı çıkmıştır (Şenel, 1984: 50). Şenel, bu bağlamda yaşanan tepkinin özellikle işsizliğin arttığı dönemlerde yeni gelen göçmenlere karşı daha sertleştiiğini belirtmiştir. Ayrıca, tepkilerin ırkçı niteliğini ve bu tepkiyi gösterenlerinde iki kuşak öncesinin göçmen aileleri olduğunu vurgulayarak, olayın paradoksal yanına dikkat çekmiştir. Buradaki sınıf içi rekabetin örüntüsü Altındağ'da ve benzeri olayların arka planında da bulunmaktadır. Ercüment Akdeniz, Altındağ gibi yoksul mahallelerde Suriyeli göçmenlerin yerleşmesinden önce ülkenin kırsal kesimlerinden iç göç ile gelen ailelerin ikamet ettiğini ve bu açıdan, düşük gelirli bölgelerin "ucuz" emek gücünün biriktiğı alanlar olduğunu ifade eder (Akdeniz, 2021). Altındağ'da yaşananların sebebi olarak bölge halkının dile getirdiğı argümanlardan olan "Suriyeliler kendi dükkânlarında alışveriş yapıyorlar, Türk esnafı zarara uğrıyorlar" (Öztürk, BBC Türkçe, 2021b) ifadeleri ve bir başka mahalle sakinin "*Siteler bölgesi Ankara'nın en büyük mobilya sanayisi. Şimdi orada Suriyeliler çalışıyor. Sabah buradan 10 kişi işe gidiyorsa 8'i Suriyeli. Türkiyeli 1000 liraya çalışıyorsa Suriyeliyi 300'e çalıştırıyorlar.*" şeklindeki açıklaması, ekonomik tehdit algısına yol açan işgücü rekabetini yansıtmaktadır (Akyol, 2021). İnsani Gelişme Vakfı'nın 2017 tarihli "Suriyeli Mülteci Hayatlar Monitörü"ne göre Suriyeli göçmenlerin yüzde 85'i

⁴⁵ Mahfi Eğilmez'in TÜİK'ten aktardığı verilere göre, Türkiye'de 2013 yılında 12.480 USD olan kişi başına milli gelir, 2019 yılında 9.093 USD'ye düşmüştür. 2013 yılında 9,7 olan işsizlik oranı 2019 yılında 13,5 oranına yükselmiştir. 2013 yılında 7,4 olan enflasyon oranı 2019 yılında 11,5'e çıkmıştır (Eğilmez, 2020). Zamansal açıdan, bu yöndeki iktisadi değişimlerle kitlesel göç olgusunun kesişmesi, topluma iktisadi sorunların sorumluluğunun Suriyeli göçmenlere atfedilmesine yönelik bir çıkarım yapmanın zemini sunmuştur. 2019 Suriyeliler Barometresi'ne göre, "*Suriyelilerin ülkemizin ekonomisine zarar verdiğini düşünüyorum*" düşüncesine katılanların oranı yüzde 76'dır ve dolayısıyla da görünen odur ki ekonomik sorunların kaynağı olarak Suriyeli göçmenler görülmektedir (Erdoğan, 2020: 82).

geçimlerini çalışarak sağlamaktadır (İNGEV, 2017: 2)⁴⁶. Çalışma hayatının niteliğini göz ardı ederek bu nicel veri, Suriyeli göçmenlerin iş piyasasında var olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla, iş gücü rekabetinin olduğu alanlar olan düşük gelirli bölgelerde toplumsal sürtüşme riski daha yüksek olmaktadır (Kriz Grubu Avrupa Raporu, 2018: 6) ve buralarda ırkçı söylemin daha kolay benimsendiğini, ırkçı eylemlerin de daha kolay ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür.

Suriyeli göçmenlere yönelik toplumdaki endişe duygusunun ikinci kaynağı ise "kültürel tehdit" oldukları algısıdır. 2019 Suriyeliler Barometresi'ne göre "*Suriyelilerin Türkiye'nin sosyal-kültürel yapısına zarar vereceklerini düşünüyorum*" ve "*Suriyelilerin toplumumuza zarar vereceklerini düşünüyorum*" diyen katılımcıların oranı yüzde 74'tür (Erdoğan, 2020: 82). Bu verilere göre, Suriyeli göçmenlerin kültürel tehdit olduğu algısı, ekonomik tehdit oldukları algısının ardından ikinci sırada yer almaktadır. Bu kültürel tehdit algısının dayanaklarından biri, Suriye toplumunun kültürel olarak Türk toplumuna benzemediği fikridir. 2019 Suriyeliler Barometresi'ne göre, Türk vatandaşı katılımcıların yüzde 81,9'u "*Türk toplumu Suriyelilere benzememektedir*" görüşünü paylaşmıştır (Erdoğan, 2020: 146). Bu düşünce, kültürel benzeşmeyi birlikte yaşamın koşulu olarak görmektedir ve bir bütün olarak toplumu değerler üzerinden değil kimlikler üzerinden kategorize ederek, farklılık körlüğünü aşamayan bir yaklaşımla çoğulluğu dışlamaktadır. Erdoğan'a göre, Türk toplumunun kültürel yakınlığı reddetmesi, Suriye toplumu ile bilinçli olarak korumak istediği bir sosyal mesafenin direncidir ve bu sosyal mesafe iki kültürün arasındaki normal mesafeden çok daha fazladır (2020: 149). Egemen toplumun, Suriye toplumuna karşı olan temassız yaşamı iki olguya dayanarak inşa edilmektedir. İlki, göçmen olmanın getirdiği koşullarına binaen ortaya çıkan kötü yaşam şartlarına yönelik pejoratif yaklaşım; ikinci ise, Osmanlı Devleti'nin bakiyesi olan bir toprak olarak Suriye'nin tarihsel bellekteki yerinin Arap husumeti ile canlanmasına dayandırılan, geri kalmış, "ilerlemeci" bir kültüre karşı "mutaassıp" bir yaşamı temsil ettiği varsayılan "Arap" kültürüdür. Bu açıdan "Suriyeli" olmanın norm ve değerleri, hâkim kültür bakımından, hâkim kültürün toplumsal ilerleme ve

⁴⁶ Bu oranda büyük çoğunluğu kayıt dışı istihdam oluşturmaktadır. İş piyasasına dâhil olan Suriyeli göçmenlerin oranı 2017 yılı verilerine göre yüzde 31'dir (İNGEV, 2017: 3).

değerlerini aşağı çekeceğine yönelik bir risk içermektedir. Bu noktada, Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunluğunun Suriye'nin kuzey kesimlerindeki kırsal ve geleneksel bölgeden geldikleri ve dolayısıyla Türkiye ortalamasının oldukça altında kalan bir eğitim seviyesine sahip olduklarını belirtmek gerekir. Türkiye'deki Suriyeli göçmen nüfusun yarısının ya okur-yazar olmadığı ya da hiç okula gitmediği bilinmektedir (Erdoğan, 2019: 8). Toplumdaki kültürel tehdit algısını bir diğer savı ise, Suriyeli göçmenlerin özellikle Kilis, Hatay gibi sınır illeri ve şehirlerde belli mahallerdeki yerleşimlerinin demografik değişimlere yol açmasıdır (Orhan ve Gündoğar, 2015: 17). Suriyeli göçmenlerin bilhassa nüfus artış oranları egemen toplum açısından kültürel hâkimiyet oluşturma tehlikesi içermektedir. Altındağ olaylarının akabinde Battalgazi mahallesi muhtarı ile yapılan görüşmede şu ifadelerde demografik değişimin oluşturduğu tehdit algısını görmek mümkündür: *"Böyle giderse Suriyeliler çoğunluk olacak. İleride muhtarlığı bile alırlar."* (Aktan, 2021).

Yukarıda açıkladığımız egemen toplumun Suriyeli göçmenlere yönelik ekonomik ve kültürel tehdit algısına yönelik endişelerinin söylemde ve eylemde bireysel ırkçılığa dönüşmesinin motivasyonundan biri, Suriyeli göçmenlere yönelik toplumda genellemelere, önyargılara, yorumlara, yaklaşımlara, önermelere ve stereotiplere dayanarak inşa edilmiş doğru bilinen yanlışlardır. Bu bağlamdaki en yanlış düşünce "Suriyeliler devletten maaş alıyor" düşüncesidir. Toplumda her dört kişiden üçü bu düşüncüyü benimsemektedir. Toplumdaki her beş kişiden üçü ise, "Suriyeli esnafın vergi ödemediğini, devlet üniversitesine giden her Suriyeli öğrenciye burs verildiğini, Suriyelilerin istediği üniversiteye sınavsız girdiğine, beş yıl Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin Türk vatandaşı olacağına" inanmaktadır⁴⁷. Bu

⁴⁷ Suriyeli göçmenlere yönelik yanlış bilgilerin gerçekliği sırasıyla şu şekildedir: 1. "Geçici Koruma" kapsamındaki Suriyeli göçmenlere AB tarafından finanse edilen ve "Sosyal Uyum Yardımı" adı altında aylık 155 TL ödenmektedir. Ödemeler Türk Kızılay'ın KIZILAY KART sistemi ile ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır. Dolayısıyla, sosyal yardımın devlet tarafından finanse edildiği doğru değildir. 2. Türk Vergi Hukuku'na göre her ticari işletme vergi ödemekle mükelleftir. Buna bağlı olarak, Suriyeli esnafın herhangi bir vergi muafiyeti ya da ayrıcalığı bulunmamaktadır. 3. Türkiye'de okuyan tüm yabancı uyruklu öğrencilerin başvuru yapabildiği eğitim bursları bulunmaktadır. Burs, başvuru yapan her yabancı uyruklu öğrenciye verilmemektedir. YÖK'ün 2019 yılına ait verilerine göre, Türkiye'de eğitim gören yabancı öğrencilerin yüzde 16,8'i Suriye vatandaşıdır ve bu öğrencilerin yüzde 5,7'si eğitim bursu almaktadır. Nitekim her Suriye vatandaşı olan üniversite öğrencisi burs almamaktadır. 4. Suriye vatandaşlarının istedikleri üniversitede, istedikleri bölüme

yanılgılar, bireylerin Suriyeli bir tanıdığı olup olmamasına göre değişmemektedir (İNGEV, 2020). Gündelik hayatın akışına karışan ve güvenlik tehdit algısının gerekçesi olarak dile getirilen yanlış bilgi ise, "Suriyeliler suç oranlarını arttırdığı" düşüncesidir⁴⁸. Toplumun bu düşünceleri büyük bir kabulle benimsemesi güçlü bir algıseverliği göstermektedir⁴⁹. Yanlış bilgilere dayalı algıların oluşması ve toplumdaki büyük yaygınlığı, sadece Türk toplumuna has değildir. Özellikle iletişim teknolojilerini yaygın bir biçimde kullanan ülkelerde örneklerine rastlamak mümkündür. Kamuoyu fikri oluşturmak adına, hakikatin gerçekliğinden koparak, çarpıtmaya uğramasının son yıllardaki yaygınlığı "*post-truth*" dönemi olarak kavramsallaştırılmıştır. Türkçeye hakikat sonrası olarak çevrilen "*post-truth*" kavramı, Oxford Sözlüğü'nde şu şekilde tanımlanmaktadır: "*Kamuoyu fikirlerinin oluşturulmasında objektif gerçekliğin değil, daha ziyade duyguların ve kişisel kanaatlerin etkili olmasıdır.*" (Oxford, 2016). Gerçeğin kaybolduğu "*post truth*" döneminde, yanlış bilgilerin hızla yaygınlaşması ve anlamın yıkılması doğru bilgiyi, kolayca yok oluşturmaktadır. Farklı bir bağlama ait olan gerçekliğin araçsallaştırılarak başka bir bağlamda yalanla harmanlanması sonucu uydurma ve birbirini tutmayan bilgilere yer açan alan ise dijitalleşen çağın yeni medya araçlarıdır. Facebook, Twitter gibi sosyal ağlar, Apple, Google gibi teknoloji şirketleri ve iletişim ajansları, hakikatin buharlaştığı yalan haberlerin yayılmasının araçları olmaktadır (Tok, 2020: 3-4). Bu araçlarla, en iyi anlatılan ve en çok paylaşılan hikâye "doğru" bilgi olmaktadır. Bu pratik kullanılarak, topluma istenilen içerik istenildiği şekilde sunulmaktadır. Örneğin, başka bir ülkede meydana gelen Türk bayrağına zarar verme görüntülerinde yer alan kişilerin Suriyeli olduklarının

kayıt olduğu iddiası asılsızdır. Türkiye'deki devlet ve vakıf üniversitelerinin yabancı uyruklu öğrenci alımında uyguladığı şartlar -Yabancı Öğrenci Sınavı gibi- bulunmaktadır. Suriye uyruklu öğrencilerin de üniversiteye kayıt olabilmesi için bu koşulları sağlaması gerekmektedir. 5. Türk vatandaşlığının nasıl kazanıldığına ilişkin esaslar, 5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu'nda belirtilmiştir. Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin geçici koruma statüsü, Türkiye'de beş yıllık ikametinin ardından, Türk vatandaşlığına başvuru hakkını sağlamamaktadır. 31 Mart 2022 tarihi itibarı ile Türk vatandaşlığı alan Suriye uyruklu kişi sayısı ise 200 bin 950'dir (Mülteciler Derneği).

⁴⁸ İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, 2018 yılının ilk dokuz aylık verilerine göre, toplam nüfusa oranla işlenen suçlarda Suriyelilerin oranını yüzde 0.8 olarak açıklamıştır (Hamsici, 2021). Dolayısıyla, Suriyeli göçmenlerin suça karışma oranı Türk vatandaşından daha azdır. Ayrıca SODEV araştırmasında yer alan katılımcıların yüzde 75'inden fazlası son beş yılda ne de ailelerinin Suriyelilerden bir zarar görmediğini belirtmiştir (SODEV, 2021: 51, 52).

⁴⁹ Ipsos MORİ'nin 2018 yılında 37 ülkeyi kapsayan, "The Perils of Perceptions" (Algının Tehlikeleri) başlıklı araştırmasında küresel kamuoyunun sahip olduğu yanlış algılar gösterilmiştir. Bu araştırmaya göre, temel gerçekleri yanlış algılayan ülkeler endeksinde Türkiye, Tayland'ın ve Meksika'nın ardından üçüncü sırada yer almıştır (Skinner, 2018).

söylenmesi (Arabacı, 2019) ya da Suriyeli göçmenlerin yasal statüsünü belirleyen "Geçici Koruma Yönetmeliği" bilgisini⁵⁰ yok sayıp, Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de beş yıl ikamet süresinin ardından Türk vatandaşı olacağı yanlış, sosyal ağlardaki hızlı dolaşımı ve yaygınlığı ile "doğruluk" kazanmaktadır. Algının yerleşmiş olması doğruluğuna inanmak için bilimsel veri arayışını da önemsizleştirmektedir. Böylece, yanlış bilgiler, toplumun Suriyeli göçmenlere yönelik endişelerinin meşrulaştırılması aracılığına kaynaklık etmektedir. Epiktetos'un, *"İnsanları tedirgin eden olan biten değil, olan bitenle ilgili inandıklarıdır."* özdeyişi endişe ve gerçeklik arasındaki ilişkiyi tasvir ederken, tarihin her çağında var olan kurgunun birey üzerindeki gücünü özetlemektedir. Ali Akay, ırkçılığın, entegrizmin, fanatizmin, hayal ve gerçek dışı olan kurguya olan inançtan beslendiğini ifade eder. Akay, bu nedenle de hakikat sonrası dönemin popülist bir ırkçılığı daha işlevsel kıldığını belirtir (Akay, 2020b). Nitekim toplumun gerçekliğin değil inanılan üzerine kurduğu meşruluğu, söylemde ve eylemde bireysel ırkçılığın dayanağını oluşturmaktadır. Bu nedenle, toplumun ekonomik ve kültürel tehdit algısının gerçekliğinin yanlış bilgiler aracılığı ile oluşturulmuş algılar üzerine inşa edilmesini önlemek adına, birey ve bireyin dâhil olduğu her yapının kurduğu dilin şeffaflığının arttırılması, söz ve fikir yoluyla "doğruluğun" değerlendirilmesi önemlidir. Toplumun Suriyeli göçmenlere yönelik endişelerini, gerçeklere dayanan düşünceler ile dile getirilmesi, hem doğru bir toplumsal bağ kurmanın hem de mevcut gerilimlere çözüm yolunu bulmanın olasılığını beraberinde getirebilir.

Çalışma, ırkçı eylem ve söylem karşısında devlet kapasitesi ve kamuoyu tepkisinin yetersizliğini Suriyeli göçmenlere yönelik bireysel ırkçılığın bir diğer motivasyonu olarak görmektedir. Devlet kapasitesi, *"bir devletin temel görevlerini yerine getirmek, gereken kaynakları sağlamak, kendi varlığını ve meşruiyetini korumak ve bu doğrultuda iç ve dış politika yapma gücü"* olarak tanımlanmaktadır (Somer, 2021). Devlet kapasitesinin yetersizliği ülkelerin birçok sorunu ile bağlantılı olabilecek bir olgu iken çalışmada, bu kavram, bireysel ırkçılığa karşı güvenlik

⁵⁰ Geçici Koruma kapsamındaki Suriyeli kişilerin sahip olduğu Geçici Koruma Kimlik Belgesi, Suriyeli göçmenlere oturma iznine başvurma ve vatandaşlık başvurusunda bulunma imkanı tanımamaktadır. Kimlik, Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de yaşamlarını sürdürmelerini ve Geçici Koruma kapsamındaki hizmetlerden yararlanmalarını sağlamaya yönelik resmi bir belgedir (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 6).

güçlerinin alacağı önlemlerin ve/veya etkin müdahalenin önemine dikkat çekmek için kullanılmaktadır. Bireysel ırkçılığın önlenmesinde devlet kurumlarının ve güvenlik güçlerinin önlem alması elzemdir. Bireylerden müteşekkil bir kurum olarak devletin, sınırları içerisindeki herkesi şiddetten koruma görevi, modern devletlerin sahip olduğu devlet kapasitesinin en temel unsurlarından biri olarak bilinmektedir (Somer, 2021). Bu bağlamda, Murat Somer'e göre, Altındağ'da Suriyeli göçmenlere yapılan saldırılara karşı güvenlik güçlerinin etkin bir önlem almamış olması, bir devlet kapasitesi sorunu olarak ile değerlendirilmelidir. Somer için, Altındağ'da meydana gelen şiddet, Suriyeli göçmenlere yönelik toplumda var olan karşıtlık göz önüne alındığında, öngörülebilirdir ve bu öngörülebilir şiddeti önlemeyebilmek, güvenlik güçlerinin etkin ve yeterli müdahalesini gerektirmektedir. 16 Temmuz 2016 Siteler Bölgesi'nde yaşanan şiddet olaylarında bölge polis teşkilatı tarafından yıkım ve yağmalara karşı etkili bir koruma yapılmadığı iddiası, 10 Temmuz 2021 Altındağ'da yaşanan saldırılarda da dile getirilmiştir (Mazlum Der, 2016; T24 İnternet Gazetesi, 2021a). Bu bakımdan, kurumsal olan gücün, bireysel olan ırkçı eylemin verebileceği maddi ve manevi zararı önleyebilme iradesini kullanması oldukça önemlidir⁵¹. Devlet kapasitenin bireysel ırkçılığı engelleme gücü ile beraber devlet yetkililerinin "açıklıkla" kınaması ve bu tür olaylara karşı dışlayıcı tutumları olası bireysel ırkçı saldırıların belki de daha plan aşamasında engellenmesini sağlayacaktır. Suriyeli göçmenlere yönelik gerçekleşen bireysel ırkçı saldırılarda kamu kurumları yetkililerinin "bireyler arası normal bir sürtüşme ya da sıradan bir mahalle kavgası"betimlemeleri⁵² ise, şiddet eylemlerini oldukça azımsayıcı bir

⁵¹Pogromvari bir saldırı olarak Altındağ'da yaşananların, toplumsal hafızada 6-7 Eylül Olayları'nı canlandırdığına bölümün ikinci başlığında değinilmiştir. 6-7 Eylül Olayları'nda gayrimüslim nüfusun yoğun olarak yaşadığı İstanbul'un Şişli, Beyoğlu, Kurtuluş, Nişantaşı, Büyükdada gibi semtlerindeki birçok ev ve işyeri ağır hasara uğratılır ve can kayıpları yaşanırken, Kınalıada'da hiçbir şekilde küçük bir hasar dahi meydana gelmemiştir. Bu durumun, dönemin Kınalıada Komiseri olan Osman Belge'nin yaptığı güçlü engelleme ile gerçekleştiği belirtilir. Osman Belge'nin *"buradaki herkes benim sorumluluğumdadır"* diyerek ekibiyle gelen grupların adaya çıkmasını engellediği ve geri dönmelerini sağladığı bilinmektedir (Tilda, 2015). (Bu bilgi, o tarihlerde Kınalıada'da olan akademisyen İoanna Kuçuradi'nin anılarında da yer almıştır. Bkz.: Başrol, Habertürk Belgesel Kuşağı İoanna Kuçuradi)Bu naçizane örnek, kurumsal olan gücün eylemde oluşabilecek bireysel ırkçılığı engelleyebilmesi adına önemlidir.

⁵² Bunun en güncel örneklerinden biri şu şekildedir: Mart 2021'de Gaziantep'te Suriyeli bir göçmen ailenin evinin taşlanması ve bir çocuğun gözünden yaralanması üzerine, evde oturan aile bireylerinden bir kadın tepki göstererek *"çocuklar eve giremiyor, hayatlarımız güvence altında değil artık. (...) Neden bu başımıza gelen ırkçılık, biz buna hep maruz kalıyoruz. (...) Can güvenliğimizi istiyoruz."* sözleri ile tepki göstermesi üzerine Gaziantep Valisi Davut Gül şu açıklamayı yapmıştır: *"Olayın ideolojik bir yönü bulunmamaktadır. Türklerin ya da Suriyelilerin kendi aralarında meydana gelen*

yaklaşım ile makul gösterilmesine neden olmaktadır. Altındağ'da yaşanan olayların akabinde çok sayıda politikacı ve kamuya mal olmuş kişiler, sağduyu, sükûnet ve barış çağrısında bulunmuştur (Öztürk, 2021); ancak stratejik olarak toplumun çoğunluğu ile siyasetin yaklaşımı farklı yerlerde olamadığından, söylemler, olaylara karşı Suriyeli göçmenlerin haklarını koruyan ve korunacağı güvenini veren moral dayanağı içermemektedir. Kurumsal gücün tepkiselliğinin sınırı, Suriyeli göçmenlere karşı yapılan ırkçılığa toplumun kahir ekseriyetinin tepkisiz olması ile de çizilmektedir. Toplumun Suriyeli göçmen karşıtlığı konusundaki açık konsensüsü, bireysel ırkçılığı gerçekleştiren birey veya birey grupları tarafından meşru bir dayanak olarak algılanırken; Küçükçekmece, Siteler, Altındağ gibi linç olaylarının akabinde az sayıdaki sivil toplum kuruluşları dışında kamuoyundan yüksek sesli bir kınama ve kabul edilmezlik görüşü paylaşılmamıştır⁵³. Var olan tepkiler, bilhassa sosyal medya araçları ile inşa edilen Suriyeli göçmen karşıtı imza kampanyaları ve etiket çalışmalarının yaygınlığı ile kıyaslanmayacak azınlıktadır⁵⁴. Eylemde meydana gelen bireysel ırkçılığın içindeki linç olgusunu, alenî bir medeniyet kaybı olarak tanımlayan Tanıl Bora, bu tür bir kolektif şiddetin toplumda utanç ve içerleme yaratmamasının linç sıradanlaştırma tehlikesi taşıdığını ifade eder (Bora, 2016: 12). Konuya bu perspektiften yaklaşıldığında, Suriyeli göçmenleri eylemde ve söylemde hedef alan linç teorik bilgi ile "ırkçılık" olarak tanımlanması üzerinde de yürütülen bir kamuoyu tartışması yaşanmaktadır (Deutsche Welle Türkçe, 2021). Foti Benlisoy, Suriyeli göçmenlere yönelik söylemde ve eylemdeki kolektif hınç ve gaddarlaştırmanın; inşa edilen kalıp yargıların meşruiyet ve itibar kazanmasını önlemek için toplumun ırkçılığı doğrudan "ırkçılık" olarak adlandırması gerektiğini ifade eder

adli olaylardan bir farkı yoktur. Aile insani ve asayiş yönünden valiliğimizin takibindedir." (Gazete Duvar, 2021).

⁵³ Kamuoyu tepkisinin yetersizliği, 21. yüzyılın en önemli sorunlarından biri olan çökmüş devlet yapıları olan gelişmemiş ülkelere doğru yaşanan göç olgusu ile karşılaşan tüm toplumların sorunudur. Caminando Fronteras isimli sivil toplum kuruluşunun aktardığı bilgiye göre, yalnızca 2021 yılının ilk altı ayında büyük çoğunluğu İspanya kıyıları olmak üzere, Akdeniz kıyılarında, 341'i kadın ve 91'i çocuk olan 2087 insan göç mücadelesinde sularda boğularak yaşamını yitirmiştir (Casey ve Sarasketa, 2021). Hem geleneksel hem de yeni medyada yoğun bir şekilde paylaşılan sığınmacıların göç yolundaki ya da kamplardaki yaşam krizinin görüntülerinin toplumda bilinç ve vicdan uyandıran bir etki yaratması beklenirken ters bir etki hasıl olmuştur. Zygmunt Bauman, bu durumun insan zihni ve duygusunda toplumsal refahı tehdit eden bir kötülük algısı olan "ahlaki panik"e neden olduğunu belirtirken, medyaya ise "mülteci trajedisinden bıkkınlık" yaklaşımını getirdiğini ifade etmiştir (Bauman, 2018: 9,10).

⁵⁴ Suriyeli göçmenlere yönelik bireysel ırkçı eylem ve söylemlere yönelik istisna tepkileri veren çoğunlukla sivil toplum kuruluşları olmaktadır. Altındağ'da yaşanan olaylar sonrasında 18 sivil toplum kuruluşu ortak bir açıklama yaparak, topluma "ırkçılık tuzağından" uzak durulması çağrısı yapılmıştır (Bianet, 2021a).

(Benlisoy, 2019). Türkiye Raporu'nun 12 Haziran 2020 tarihli "*Türkiye'de ırkçılık var mı?*" başlıklı anket araştırmasında katılımcıların yüzde 65'i Türkiye'de ırkçılık olmadığı görüşünü paylaşıırken, yüzde 35'i ırkçılık olduğunu düşünmüştür (Türkiye Raporu, 2020b). Toplumda ırkçılığın olmadığı algısını, teorik olarak ırkçılık bilgisine, biyolojik ırkçılık bilgisi ile haiz olmanın bir sonucu olarak ifade etmek mümkündür. Toplumun büyük çoğunluğu ırkçılık olgusunu "siyah" ve "beyaz" toplumlar arasında söylemde ya da eylemde gerçekleşen bir ötekileştirme pratiği olarak değerlendirerek, ırkçılığı tanımlayabilmektedir. Diğer taraftan toplumun kültürel ırkçılık bilgisinden de tamamen yoksun olduğunu da ifade etmek olanaksızdır. Türkiye'de toplumun geniş bir kesimi hâkim kimlikten birinin ülke sınırları dışında, eylemde ya da söylemde yaşadığı dışlanmayı ırkçılık olarak tanımlayabilmektedir. Toplum, iki durumda da hem tanımlamayı hem de tepkiselliği güçlü bir şekilde gösterebilmektedir. Bu bağlama iki örnek verilebilir: Paris'te bir Türk takımı ile Fransız takımı arasında oynanan futbol maçında, hakemin Türk takımında yardımcı antrenör olan Pierre Webo'ya karşı ırkçı söylemlerde bulunması üzerine, takım maçtan ayrılma kararı almış ve sosyal medyada olayı "*No To Racism*" (Irkçılığa Hayır) etiketi ile duyurmuştur. Söz konusu etiket; politikacıları, sanatçıları, sivil toplum kuruluşlarını ve spor kulüplerini de içine alan yaklaşık 100 milyonun üzerinde bir görüntülenme sayısı ve güçlü kınama söylemi ile destek görmüştür (Hürriyet Gazetesi, 2020)⁵⁵. Dolayısıyla, toplum, bireysel ırkçı söylemin öznesi "beyaz", nesnesi "siyah" birey olduğunda, ırkçılığı görebilmekte ve kamuoyu tepkiselliğini güçlü bir şekilde sunabilmektedir. Diğer bir örnek ise, Almanya'da yaşayan bir Türk asıllı kişinin söylemde ya da eylemde uğrayacağı ötekileştirmede, toplumun büyük çoğunluğunun ırkçılık tanımlamasını yapabilmesi ve etkili bir kınamanın var olabilmesidir⁵⁶. Bu tanımlamanın ve tepkiselliğin koşullarında ise,

⁵⁵ Menekşe Tokyay, Pierre Webo'ya yönelik ırkçı ifadelere siyasetin farklı kesiminden ve kamuoyunun geniş bir kesiminden gelen tepkinin benzerinin, göçmenlere yönelik ırkçı eylem ve söylemler karşısında gösterilmemesine dikkat çekmiştir. Tokyay, kamu politikalarının yanında toplumsal ilişkilerde ırkçılığa karşı söylem ve eylemde bir reform geliştirerek, ırkçılıkla mücadele edilmesinin, toplumun birlikte yaşam kültürünü ve toplumsal uyumunu güçlendirecek yol olarak değerlendirmektedir (Tokyay, 2020).

⁵⁶ Tokyay, Türkiye'den Almanya'ya işçi göçü ile giden Türk vatandaşlarının Almanya'da yaşadıkları dışlama pratikleri ile günümüzde Türkiye'de Suriyeli göçmenlerin yaşadıklarının benzer olduğunu hatırlatır (Tokyay, 2020). İki toplumun ırkçılık deneyimleri ortak olsa da benzer olaylara verilen tepkiler farklıdır. Bu noktada en belirgin farklardan biri ırkçılığın tanımlanması üzerinedir. Almanya'nın Lübeck kentinde Alman bir aile ile Türk bir aile arasında yaşanan tartışma sırasında Türk aileye karşı göz yaşartıcı gaz kullanılması, haberi konu alan tüm medya organları tarafından ırkçı saldırı olarak tanımlanmıştır (Hürriyet, 2021; TRT Haber, 2021; Sputniknews, 2021). 19 Şubat 2020

bireysel ırkçılığın öznesi, yabancı uyrukludur ve nesnesi hâkim kültürün bir parçasıdır. Irkçılığın görünürlüğünü bu iki unsur kolaylaştırmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'de Suriyeli göçmenlerin bireysel ırkçılık deneyimi, toplumun çoğunluğunun sınırlarını çizdiği ve koşullarını belirlediği ırkçılık tanımlamasına dâhil olmamaktadır ve Suriyeli göçmen karşıtlığının yüksekliği, kamuoyu tepkiselliğini olabildiğince muğlak bırakmaktadır.

Çalışma son olarak, Türkiye toplumunda kutuplaşmanın ulaştığı boyutları, Suriyeli göçmenlere yönelik bireysel ırkçılığın motivasyonu olarak görmektedir. Küresel popülist hareketin bir getirisi olarak kutuplaşma olgusu, günümüzde, insanların varoluşsal özelliklerini içeren, değiştirilmesi neredeyse imkânsız *özel niteliklere ve farklı ahlak anlayışlarına dayalı ayrımları* içeren kimlik siyasetini öne çıkarmaktadır (Lakoff, 2002'den akt. Karaömerlioğlu, 2020). Bu bağlamda Fuat Keyman da 2018 Sosyal Uyum Raporu verilerine dayanarak Türkiye'de toplumun "Değerlerler Türkiye'si"nde değil, "Kimlikler Türkiye'si"nde yaşadığını ifade etmiştir (Keyman, 2018: 5). Adı geçen raporun vardığı bir diğer sonuç, "toplum olma" boyutunun alt-orta düzeyde kalmasıdır (Ataseven ve Bakış, 2018: 36). "Türkiye'de Kutuplaşmanın Boyutları 2020" başlıklı araştırmaya göre ise, Türkiye'de duygusal siyasal kutuplaşmanın yaygın olduğu ve birlikte yaşama arzusunun düşük olduğu tespit edilmiştir (Turkuazlab, 2020). Duygusal siyasal kutuplaşmanın üç sac ayağından ilki, farklı etnik gruplar arasındaki dışlanma ve kabullenme ilişkisine dayanan "sosyal mesafe"dir. İkincisi, öteki olarak görülenin kötü olduğu bir "ahlaki üstünlük"dür. Üçüncüsü ise, öteki olarak görülen ile eşit siyasal hakları paylaşma ve haklarına sahip çıkma isteksizliğini ortaya koyan "siyasal hoşgörüsüzlük"tür. Rapor sonucuna göre, Türkiye üç kavramın birleştiği ve yüksek olduğu bir süreç yaşamaktadır ve bu durum ayrışma, ayrımcılık ve ötekileştirmeyi beslemektedir (Erdoğan, 2020). Emre Erdoğan'ın bu tespiti Türkiye ve Suriye göçmenler arasında

tarihinde Almanya'nın Hanua kentinde meydana gelen ırkçı eylem sonucunda dört Türkün yaşamını yitirmesi, kamuoyu ve tüm siyasi partiler tarafından ırkçı eylem olarak tanımlanarak güçlü bir kınama ile karşılanmıştır (Yazıcıoğlu, 2021). Olayın birinci yıl dönümünde gerçekleşen anma töreninde ise Dış İşleri Bakanlığı yayınladığı anma açıklamasında ırkçılığa karşı daha etkili mücadele çağrısında bulunmuştur (Dalaman, 2021). Dolayısıyla, ırkçı eylem ya da söylemin nesnesi, hâkim toplumun bir parçası olduğunda kamuoyu ortak bir şekilde ırkçılık tanımlamasını yapabilmekte iken, ırkçı eylemin öznesi ya da faili hâkim toplumun bir parçası ve nesnesinin dış grup üyesi olduğunda ırkçılık tanımlaması demokratik değerleri ilkeselleştiren kesimler dışında kullanılmaktan sakınılmaktadır.

da açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. "Attitudes Towards Syrians in Turkey" (Türkiye'de Suriyelilere Yönelik Tutumlar) başlıklı araştırmaya göre, toplumun yüzde 51'i toplumsal gerginliğin en fazla Türkler ve Suriyeli göçmenler arasında olduğunu düşünmektedir (İNGEV, 2020: 15). Benzer şekilde kutuplaşmanın unsuru olan siyasi parti taraftarından oluşan bütün gruplarda ortak olarak Suriyeli karşıtlığının yüksek olduğu bilinmektedir (Şar ve Kuru, 2020). Dolayısıyla, Suriyeli göçmenler, etnik ve siyasal eksen üzerinden kutuplaşan grupları bir araya getiren bir alan açmaktadır. Bu sebepten ötürü, Suriyeli göçmenler Türkiye'de kutuplaşmanın yarattığı gruplar arası gerginliğin en yoğun şekilde aktarıldığı bir alan olmakta ve kutuplaşmanın getirdiği olumsuz iklimin etkisini de yaşamaktadırlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLER İÇİN KURUMSAL IRKÇIK TEHLİKESİ

Carmichael ve Hamilton, bireysel ve kurumsal unsurları birbirinden ayıran analiz ile ırkçılığı tanımlamışlardır. Söz konusu ayırmda, ötekileştirilen bireylere yönelik bireysel ölçekte meydana gelen, görülen ve duyulan şiddet eylemleri bireysel ırkçılık ile ifade edilirken; egemen toplumdan farklı olan bireylerin sistemin işleyişinden kaynaklı siyasi, ekonomik ve toplumsal haklar açısından sürdürdüğü dezavantajlı yaşam ise kurumsal ırkçılık olarak tanımlanmıştır. Carmichael ve Hamilton, bu iki kavramsal olgunun bir diğer ayırım noktasını da açıklık ve kapalılık, görünür ve görünmezlik betimlemesi ile yapar (Carmichael ve Hamilton, 1992: 6). Bireysel ırkçılık, eylem ve söylemde meydana gelen olay formu ile görülen ve/veya duyulan olurken; kurumsal ırkçılık bir sistemsel işleyişe bağlı "varoluşsal" formda olduğu için birey ya da toplum için görünmez olandır. Ötekileştirilmiş toplumların egemen topluma göre ekonomik, sosyal ve toplumsal haklara erişiminin sınırlı ve kısıtlı olmasının, "öteki" olanın bir yaşam biçimi olarak kanıksanması, kurumsal ırkçılığın netameli bulunmasına yol açmaktadır. Bu noktada Teun van Dijk de söylemde meydana gelen ırkçılığa odaklanırken, ırkçılığın yapısal olan formunun göz ardı edilmemesine dikkat çekmektedir. Söylemin, ırkçılığın tek tezahürü olmadığını belirten van Dijk, çeşitli toplumsal uygulamalar ile sosyal eşitsizliğin gündelik hayata yansıdığı her yerde ırkçılığın olduğunu ifade eder (van Dijk, 2005: 95). Bu bağlamda, Bernasconi'ye göre, insanların -ondan bağımsız bir şekilde belirlenmiş- nasıl yaşadığı, nerede, hangi koşullarda barındığı, çalıştığı, eğitim gördüğü kurumsal ırkçılığın tezahür ettiği yerlerdir (Bernasconi, 2015: 7, 8). Bütün bu koşulları görünür kılan ve kurumsal ırkçılığın gündelik hayattaki en önemli belirtisi ise, van Dijk'e göre yoksulluktur (van Dijk, 2005: 95).

Bireysel ve kurumsal ırkçılık birbirinden ayrılabilen unsurlar olduğu gibi iç içe de geçebilmektedir (İlter, 2020). Kurumsal olanın gündelik olana söylem ve eylemler ile sızmasının mümkün olduğu gibi gündelik olanın yaygınlığı kurumsal olanın dayanağı ve gerekçesi de olabilmektedir. Dolayısıyla, egemen toplumun hem bireysel hem de kurumsal yapısı ırkçılığı tamamlayan parçalar olarak farklı yollardan gitseler dahi aynı amaca yönelir ve ırkçılığın bütünselliğinde hasıl olurlar. Örneğin, beyaz toplumun, siyah toplum üzerinde kurmak istediği tahakküm ilişkisinde Bernasconi, gerek bireysel gerekse de kurumsal olmak üzere birçok yolun kullanıldığını belirtir (Bernasconi, 2015: 135). Bireysel ve kurumsal ırkçılığın birbirine payanda olabildiği ilişkiyi Suriyeli göçmenler özelinde şu şekilde görmek mümkündür: Bir okulda Suriyeli veliler ile Türk veliler arasında, Suriyeli çocukların "kirli" olduğu söylemi ile yaşanan husumet üzerine Suriyeli ailenin evi ziyaret edilmiş ve evlerinde suların kesik olduğu tespit edilmiştir. Suyun olmadığı bir yaşam koşulunda yeterli temizliğin sağlanamaması çocukların bitlenmesine sebebiyet vermiştir (Uçak, 2020). Bu durumun sınıftaki diğer çocukları da etkilemesi ise "kirli" söylemi ile inşa edilen bireysel ırkçılığı ortaya çıkarmış ve bir toplumsal sürtüşmeyi yaratmıştır. Dolayısıyla, yapısal bir sorun olan suyun olmadığı bir evde sürdürülen yaşam kurumsal ırkçılığın paradigmasını sunarken, bireysel ırkçılığa yol açan söylem ve eylemin koşullarını da hazırlamaktadır. Söz konusu Suriyeli aileyi ziyaret eden CHP milletvekili Gürsel Tekin sözlerinde, eğer daha temiz bir yaşamın olanaklarını sunulmuş olsaydı, aileler arasında kirliliğe dayanan bir husumetin yaşanmayacağını beyan etmiş ve sorunlara eşit haklar temelinde çözüm üretilmesinin önemini vurgulamıştır (Uçak, 2020). Benzer şekilde Tekin, bir okulda yaşanan sorunlar üzerine okula yaptığı ziyarette okuldaki 400 küsur öğrenciden 172'sinin anadilinin Arapça olması sebebiyle öğretmen ve öğrencilerin anlaşılamadığını tespit etmiştir (Uçak, 2020). Öğrenci ve öğretmen arasında dil yetkinliğine dayanan anlaşmazlık çocukların başarı düzeyini etkilerken, bir başka bireysel ırkçılık söylemi olan "tembel" stereotipine de yol açmaktadır. Bu iki örnek üzerinden mevcut durumun kendiliğinden sunduğu hipotezleri şu şekilde ifade etmek mümkündür: kurumsal olarak ekonomik ve sosyal haklardan yoksunluğun sunduğu eşitsiz bir düzenin yaşam koşulları devam ettiği müddetçe "kirli" söylemi de aktif kalmaya devam edecektir. Benzer şekilde Suriyeli çocukların nitelikli eğitime erişimi kısıtlı olduğu ve dil bariyeri aşılmadığı sürece "tembel" söylemi de güncel kalmaya devam edecektir.

Öte yandan, kurumsal kararlarda ve politika üretiminde bireysel olanın izdüşümünü görmek de mümkündür. Örneğin, Bolu Belediye Meclisi'nin yabancılar için su ve nikah ücretinin arttırılması kararının Türkiye'nin yüzde 85'inin desteklediğini ifade eden belediye yetkilisi bu oranı, Türkiye'deki mülteci karşıtlığını ortaya koyan verilere dayandırarak öne sürmüştür (Karakaş, 2021). Nitekim, yapısal unsurlarda gizlenen kurumsal ırkçılık ile sosyolojik parametrelerle belirlenen bireysel ırkçılığın iç içe geçmiş yapısını Balibar şu cümle ile özetlemektedir: "*Her tarihsel ırkçılık, hem kurumsal hem de sosyolojiktir.*" (Balibar, 2000: 53).

Kurumsal ırkçılık, ABD'de siyah toplumun beyaz toplum ile yasalar önünde eşit haklar elde etmesine rağmen, siyah toplumun uğradığı ayrımcılığı, dezavantajlı konumunu ve iki toplum arasında devam eden tahakküm ilişkisini irdeleyeme başlayarak literatüre sirayet etmiş bir kavramdır. Bu veçhesiyle tarihsel olduğu kadar güncel de kalan kurumsal ırkçılık, ayrımcılığın yasalardan silinse bile yapısal unsurlar aracılığı ile kurumlara ve tüm toplumsal yapıya işlemiş biçimde sürdürülebileceğini ifade eder. Bir grubun toplumdaki diğerlerine nazaran çalışma, sağlık, eğitim, adalet gibi haklara erişiminin sınırlı olması veya bu kurumların işleyişinden kaynaklı eşitsiz politikalar ile karşılaşmaları kurumsal ırkçılığın pratikleri olarak değerlendirilmektedir⁵⁷ (Somersan, 2004: 75). ABD'de siyahların beyazlara göre daha eşitsiz bir konumda kaldığını işsizlik, servet, ev sahipliği, eğitim gibi parametreler ile görmek mümkündür. ABD'de siyah ve beyaz toplum arasında refah dağılımının eşitsiz olduğunu en derin şekilde ortaya koyan ekonomik verilerdir. Pew Research Center'ın (PRC) araştırması 2020 yılının Mayıs ayı resmi verilerine göre beyazlarda 10.7; siyahlarda 16.7 olarak açıklanan resmi işsizlik oranlarının

⁵⁷ Kurumsal hizmetlerin doğrudan ayrımcı politikalar sunulması da kurumsal ırkçılığın göstergesidir. Bu bağlamda, Mac Pherson Raporu'nda kurumsal ırkçılık şu şekilde tanımlanmıştır: "*Renk, kültür veya etnik kökenlerinden dolayı insanlara, bir kurumun, bütün olarak, gerekli profesyonel hizmeti sağlayamaması.*" (Macionis ve Plummer, 2002'den akt. Somersan, 2004: 73). Örneğin İsrail Sağlık Bakanlığı'nın koronavirüs aşı önceliğini belirleyen programının yalnızca İsrail vatandaşlarını kapsaması ile yaklaşık beş milyon Filistinlinin aşı planının dışında tutulması, Uluslararası Af Örgütü tarafından kurumsal ırkçılık olarak tanımlanmıştır. Örgütün Direktör Yardımcısı Saleh Higazi, Filistinlilerin yaşamının İsraillilere nazaran daha değersiz görülmesini ve sağlık hizmetine erişiminin kurumsal yapılar tarafından engellenmesini kurumsal ırkçılığın sonucu olarak yorumlamıştır (T24 İnternet Gazetesi, 2021c) Benzer bir yaklaşımı Bolu Belediye Meclisi'nin yabancılar için su ve nikah ücretini arttırılması veya İstanbul'da Fatih Belediyesi'nin ikamet izni olan herhangi bir yabancıların Fatih'te ev kiralama yasağı getiren kararlarında görmek de mümkündür. Fatih Belediye Başkanı Ergün Turan göçmenlere getirilen Fatih'te ev kiralama kısıtlamasının ardından, sekiz ayda yedi bin yerleşik göçmenin Fatih'ten ayrıldığını belirtmiştir (Sputniknews Türkiye, 2021b ve Karakaş, 2021).

beyazlara göre siyahlarda daha yüksek olduğunu görülmektedir. PRC araştırmasına göre, işsizlik oranı siyahlarda 19.8; beyazlarda ise, 13.5'tir ve son 10 yılda en yüksek işsizlik oranı siyahlar arasındadır (Kochhar, 2020; Can, 2020a). ABD'de 2016 yılında siyah bir ailenin ortalama geliri 17.150 dolarken bir beyaz ailenin geliri bu rakamın 10 katı olup, 171 bin dolara ulaşmaktadır. Bir başka ekonomik veri ise ev sahipliği üzerinedir. ABD'de siyahların yüzde 44'ü ev sahibiyken, bu oran beyaz nüfusta yüzde 74'e ulaşmaktadır (Kozanoğlu, 2020). Ekonominin yanında eğitimdeki eşitsizliğin boyutu da dikkat çekicidir. Siyah çocukların büyük çoğunluğunun eğitimde fırsat eşitliğini bulunmaması, kabalık ve yoksul mahallerdeki düşük nitelikli okullarda yetersiz bir eğitim almaları siyah toplumun sosyal hareketliliğini sınırlandıran etmenlerin başında yer almaktadır (Can, 2020a). Eğitim yoluyla refah düzeyini yükseltme fırsatına sahip olamayan bireylerin, sosyo-ekonomik koşullarını değiştiremeden bir sonraki nesle aktarması ile kırılğan bir yaşam döngüsü sürekli tekrarlanmaktadır. ABD'de siyahların beyazlara göre sosyal ve ekonomik haklara erişiminin daha sınırlı olması sorumlusu ise eşitsiz sistemi meşru kılan beyazların hâkim olduğu yönetim olarak görülmektedir⁵⁸.

Kurumsal ırkçılığı belli bir gurubun eğitim, istihdam, çalışma, refah düzeyi gibi koşullarda daha dezavantajlı bir yaşam sürdürdüğünü ortaya koyan veriler ile görünür kılmak mümkündür. Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin yaşam koşulları ele alındığında da benzer bir kırılğanlık mevcuttur, fakat Suriyeli göçmenlerin durumunda siyah topluluğun örnekleminden farkı bir tarihsellik söz konusudur. Suriyeli göçmenlerin deneyimleri bakımından geçmişe dönük karşılaştırmalı analizi mümkün kılan uzun bir zamansal akış mevcut olmadığından eşitsiz, dezavantajlı

⁵⁸ ABD'de bir polis memurunun dizi ile George Floyd isimli gencin boğazına bastırması sonucunda Floyd hayatını kaybetmiştir. Bu olay üzerine ABD ve çeşitli ülkelerde gerçekleştirilen anma töreni ve protestolarda tepkilerin büyük çoğunluğu kurumsal ırkçılık üzerine yoğunlaşmıştır. Floyd'u anma merasiminde konuşan Rahip Al Sharpon'un şu sözleri bu bağlamda dikkat çekmektedir: *"George Floyd'ın hikayesi tüm siyahların hikayesidir. 401 yıldır hâlâ istemediğimiz bir hayatı yaşamak zorundaysak, hayal ettiğimiz bir hayata kavuşamamışsak bu sizin dizinizi boynumuzdan çekmemeniz yüzünden. Bizleri gitmeye mecbur ettiğiniz, mali kaynaklardan yoksun okulların verdiği eğitimden daha akıllıyız. Fakat dizinizi boynumuzdan çekmediniz. Büyük şirketleri yönetebilir, sokaklarda avare avare dolaşmak zorunda kalıp itilip kakılmayabilirdik, fakat siz dizinizi boynumuzda tutunuz."* (Can, 2020a). Gerçekleştirilen protestolara katılan Yvonne Passmore'un düşünceleri ise şöyledir: *"Bu sadece George Floyd'un hunharca öldürülmesi meselesi değil. Yıllar boyu insan gibi kabul edilmemek, yalnızca polis tarafından değil, tüm sistem tarafından kabul edilmemek meselesi. Sağlık güvencemiz yok, evimiz yok, tepki sadece adalet sistemine değil, her şeye."* (Can, 2020b).

yaşamın sistematikleştiği, kuşaklar arasında aktarıldığı sonucuna varılmamaktadır. Türkiye'deki Suriyeli göçmenler için on yıllık periyot, dezavantajlı konumlarının sistematik hale geldiğini çıkarımını sunmak için kısa bir süredir ancak içinde bulundukları yaşam koşullarının bu tehlikeye kapı araladığı ifade etmek mümkündür. Bugünkü dezavantajlı koşullara yapısal çözümler üretilmediği müddetçe, durumun birkaç nesli etkileyebilme potansiyeli bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki Suriyeli göçmenler bakımından kurumsal ırkçılığın varlığından değil, tehlikesinden bahsetmek olasıdır. Çalışmanın bu bölümünde Suriyeli göçmenler için kurumsal ırkçılığa yönelik tehlikeler Suriyeli göçmenlerin hukuki statülerinin, çalışma koşullarının, eğitim ve barınma haklarının içerdiği kısıtlar ve sorunlar üzerinden ele alınacaktır.

3.1. SURİYELİ GÖÇMENLERİN KIRILGAN HUKUKİ STATÜLERİ

Türkiye'deki Suriyeli göçmenler, yaşamları yerinde edilmeye bağlı göç olgusu ile kesişen bireyler olarak başından beri siyasi, ekonomik, sosyal ve toplumsal haklar açısından eşitsiz bir yaşama dahil olmuştur. Bu eşitsizliğin adımı ise göçmenlerin geldikleri yerde muğlak bir hukuki statüye adım atmaları ile başlamaktadır. Göçmenlerin resmi statü tanımlaması yapılarak hukuki güvence altında olması onların siyasi, sosyal ve ekonomik haklarını elde etmeleri açısından elzemdir. Bireylerin doğuşla hak kazandığı ikinci kuşak insan hakları arasında yer alan çalışma, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi haklarının var olması birincil hakkı olan yaşam hakkı ve adil yargılanmanın sağlanmasına bağlıdır. Dolayısıyla savaş gibi zorlayıcı nedenlerle yerinden edilmiş bireylerin yaşam hakkı güvencesini sağlamak için çıktıkları yolda vardıkları yerde haklarını talep etmelerini sağlayacak bir sosyal statü ve kimlik elde etmeleri insan onuruna yaraşır bir yaşamın hakkıdır. Bu bağlamda Türkiye'deki Suriyeli göçmenler için hukuki çerçevesi belli ve güvencesi olan bir statü tanımlanması, bu hakka yönelik birtakım kazanımları olsa da belirsizliği güçlü olan bir süreç dahilinde devam etmektedir. Dolayısıyla çalışmanın bu başlığında bu sürece yönelik değerlendirmeler yapılacaktır.

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'nın ardından Suriye'de yerinden edilenlerin büyük çoğunluğu coğrafi yakınlığın da etkisiyle Türkiye sınırına

yönelmiştir. Bu süreçte Türkiye uyguladığı "açık kapı politikası" ile Suriye'den gelen kişileri çoğunlukla engelsiz kabul etmiştir. Murat Erdoğan'a göre, Türkiye uyguladığı politika ile Suriyeli göçmenleri iç politikada kültürel ve dini dayanışmanın aracısı olarak görürken; dış politikada bölgesel ve insani bir dış politikanın aktörü olmanın aracısı olarak sunmuştur (Erdoğan, 2021: 75). Türkiye içermeci ve toplumsal kabulü önceleyen bir yaklaşımla, Suriyeli göçmenleri bir sosyal tasarım olan "misafir" kavramı ile tanımlamıştır⁵⁹. Bu tanımlama ile Suriyeli göçmenlerin çoğunluğuna yönelik kültürel ve dini kodların ortaklığına referans yapılarak Suriyeli göçmenler ile toplum arasında "ensar-muhacir" ilişkisi inşa edilmiş ve siyaset ve toplum arasında Suriyeli göçmenlerin sosyal statüsüne yönelik bir uzlaşma zemini sağlanmaya çalışılmıştır⁶⁰. Suriye'den gelen göçün ilk yıllarında Suriyeli göçmenlere yönelik politikanın önermesiyle sunulan "misafir, din kardeşi" gibi tanımlamalar toplumda da karşılık bulmuştur. Murat Erdoğan'ın 2014 yılında Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin toplumsal kabulüne yönelik araştırmasında, Suriyelilere yönelik "zulümden kaçan insanlardır" ve "ülkemizde misafirdirler" tanımlarına destek verenler yüzde 61,9 oranındadır (Erdoğan, 2014: 30). Türkiye toplumu ve Suriyeli göçmenler arasındaki "misafir-ev sahibi", "ensar-muhacir" ilişkisi geçiciliğe dayandırılmış bir angajman biçimidir. Söz konusu toplumsal kabulün misafirlik olgusunun dayandığı "geçicilik" şartına bağlı olduğu ise Suriyeli göçmenlerin sayısı ve kalıcılık eğilimin artması ile ortaya çıkmıştır. Politika yapımcıların "misafir" söylemi ile toplumsal kabulü sağladıkları dönemde Türkiye'nin göç politikasına ilişkin beklenti ve tahminlerinin bugünden çok uzak olduğunu belirtmek önemlidir. Krizin henüz başlarında Türkiye'de bulunan Suriyeli sayısı 30-40 bin arasındayken Dışişleri Bakanlığı Suriye'den gelebilecek kişi sayısında 100 bin kişiyi "kritik eşik" olarak tanımlamıştır (Karakoca, 2012). Resmî açıklamalarda, sınırdan gelen kişilerin kalması için geçici barınma merkezleri inşa edileceği ve Suriye'deki olayların üç ay içinde sonlanmasını bekledikleri ifade edilmiştir (Ekşi, 2020: 197). Nitekim, 11 yılın sonunda öngörüler

⁵⁹ 2012 yılında o dönem Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan Kilis'te yapmış olduğu konuşmasında Suriyeli göçmenlere sağlanan korumayı şu şekilde tanımlamıştır: *"Şu an itibari ile değişik kamp merkezlerimizde toplam olarak 23 bin 11 Suriyeli kardeşimizi misafir ediyoruz. (...) Suriye'de güvenlik sağlanıncaya kadar, sizler gönüllü olarak dönmek isteyinceye kadar başımız ve gözümüz üstündesiniz."* (NTV Haber, 2012).

⁶⁰ 2014 yılında o dönemin İçişleri Bakanı olan Efkân Ala Suriyeli göçmenler ile toplum arasındaki ilişkiyi şu sözler ile ifade etmiştir: *"Bir milyon 150 bine yakın Suriyeli kardeşimiz Türkiye'de ve Türkiye'mizin ve inancımızın köklerinde olan ensar-muhacir yardımlaşmasının en güzel örneğini göstererek bir inanmış insana, inanmış topluma yakışır vaziyette yardımlaşıyor ve birbirinin derdiyle hemedert oluyor."* (Hürriyet Gazetesi, 2014).

doğru çıkmamıştır. Bugün, Türkiye'deki Suriyeli göçmen sayısı dört milyona yaklaşmış ve bu nüfusun neredeyse tamamı Türkiye'de çeşitli illere dağılmış ve kent yaşamı içinde yaşamaktadır (Erdoğan, 2019: 7). Dolayısıyla, Suriyeli göçmenlere yönelik misafirlik olgusunu belirleyen sayı, zaman ve mekan eşiklerinin aşılması toplumsal kabulü zayıflatmıştır. Bu bağlamda, politik beklentiler gerçeklikler ile sınanmış ve yukarıda da belirtildiği üzere söz konusu öngörüler geçersiz kılınmıştır. 2021 yılında SODEV'in gerçekleştirdiği araştırmaya göre "Suriyeliler ülkemizde misafirdirler" önermesine katılımcıların yüzde 18,6'sı; "Suriyeliler din kardeşimizdir" önermesine ise yüzde 16,8'i destek vermiştir. Aynı araştırmada "Suriyelilere ilişkin düşünceler" başlığı altında en çok destek gören yüzde 55,4 ile "ülkelerine geri dönmeliler"; yüzde 45,5 ile de "bize ileride çok sorun çıkaracak tehlikeli insanlardır" önermeleridir⁶¹ (SODEV, 2021: 10). Toplumun geçicilik ile tanımlanmış "misafirlik" eşliğinin aşılmasına yönelik tepkiselliğinin önemli bir diğer bulgusu ise 2019 Suriyeliler Barometresi'ne göre, Türk toplumunun yüzde 87,1'i siyasi hak tanıyan bütün seçenekleri geride bırakarak, Suriyelilere hiçbir siyasi hak verilmesini istememektedir (Erdoğan, 2020: 205). Bu durumun sonucu olarak, Suriyeli göçmenlere yönelik tanınma ve tanımlama sorununun ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür.

Suriyeli göçmenlerin sosyal statüsüne yönelik toplum nezdinde ortaya çıkan tanınma ve tanımlama sorunu, politik alanın inşa ettiği yanlış tanımlamanın yanında Suriyeli göçmenlerin hukuki statüsünü belirlemeye ilişkin kavramsal muğlaklıktan da kaynaklanmaktadır. Türkiye, uluslararası hukukta dahil olduğu sözleşmenin çekince şartı ve iç hukukta uyguladığı kanuna göre Türkiye'deki Suriyelilere hukuki olarak "mülteci" ve "göçmen" statülerinin verilmesi mümkün olmamaktadır. Türkiye, taraf olduğu 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin BM Sözleşmesi'ne (1951 Cenevre Sözleşmesi) koyduğu çekinceye istinaden, Avrupa dışındaki bölgelerden gelen yerinden olmuş kişilere mülteci statüsü vermemekte ve dolayısıyla da bu kişilere ilişkin herhangi bir sığınma başvurusu da almamaktadır. Bu çekincenin

⁶¹ Çalışmanın ikinci bölümünde Suriyeli göçmenlerin toplum nezdinde "sorun" olduğu algısı farklı araştırma verileri ile desteklenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümünde bir sorunsallaştırılmış kimlik inşası olan "Suriyeli" kimliği bilinçli ya da bilinçsiz olarak bir ırk gibi kodlanarak üretilen söylem ve eylemler "bireysel ırkçılık" tanımı çerçevesinde örneklendirilmiştir.

yansımaları 2013 tarihli YUKK onun uygulamasını düzenleyen 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği'nde de görmek mümkündür. Yukarıda da anıldığı üzere, Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin "coğrafi çekince" bildirimi ile onaylamıştır. Buna göre, Türkiye yalnızca Avrupa'dan gelen ve 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 1A(2). maddesi ile tanımı yapılan "mülteci" şartını sağlayan kişilere "mülteci" statüsünü sağlamaktadır (Ekşi, 2020: 192). Bu açıdan Türkiye'deki Suriyeli göçmenler Avrupa'dan gelmedikleri için "mülteci" statüsü için hak sahibi değildir (Ekşi, 2020: 195). Öte yandan, Suriyelilere yönelik yasal olarak "göçmen" statüsünün uygulanması da mümkün olmamaktadır. Zorunlu ya da gönüllü olarak yer değiştirmeye bağlı göç olgusunun öznesi olan tüm bireylere yönelik sosyolojik bir tanımlamayı ifade eden göçmen kavramı, Türk hukukunda sınırlılıkları olan hukuki bir statüye karşılık gelmektedir. Türk hukukunda göçmenliğin şartları 5543 sayılı İskân Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre, göçmen, yerleşmek amacıyla bireysel ya da kitlesel biçimde Türkiye'ye gelen Türk soyuna ve kültürüne bağlı olan kişidir⁶². Dolayısıyla mevcut İskân Kanunu, göçmen tanımını "Türk soyundan olması ve Türk kültürüne bağlı olması" nitelendirmeleri ile sınırlandırmaktadır (Ekşi, 2020: 177). Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin yerleşimci olmayı sağlayan ve kalıcılığa uzanan hukuki güvence sağlayan iki farklı kavramsal zeminde de yer bulamaması onları daha önce AB tarafından formüle edilmiş farklı bir statünün uygulanmasını gerektirmiştir. İlk kez 2001 AB Geçici Koruma Direktifi ile telaffuz edilen "geçici koruma" kavramı Türkiye'deki Suriyelilerin hukuki statüsünü belirlemektedir (Aladağ Görentaş, 2020: 79, 80). İdarenin takdirine bağlı olarak Suriyeli göçmenlere sağlanan Geçici Koruma, YUKK'nin 91. maddesi ve Geçici Koruma Yönetmeliği⁶³ ile düzenlenmektedir. Geçici koruma statüsü çeşitli kırılganlıklar barındırmaktadır. İlk olarak, toplu yapılan göçler sonucunda sağlanan geçici koruma,yönetmeliğin 9. ve 11. maddesi uyarınca kamu otoritesinin takdir yetkisine bağlı olarak verilmekte ve sonlandırılmaktadır (Ekşi, 2020: 196, 197). Diğer bir deyişle Türkiye'deki uygulamaya göre geçici korumanın süresini belirleyen bir yasal güvence bulunmamakla birlikte bu hakkın sağlanması ve sonlanması da Cumhurbaşkanlığının takdirine bağlıdır. Dolayısıyla, Suriyeli göçmenler bir geri göndermeme vaadi sunulsa bile idarenin takdir yetkisine bağlı olarak istenildiği

⁶²<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5543.pdf> (Erişim Tarihi: 01.03.2022)

⁶³<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20146883.pdf> (Erişim Tarihi: 01.03.2022)

zaman Suriye'ye gönderilebilir (Makovsky, 2019). İkinci kırılma noktası, Suriyeli göçmenler için hukuki statü olarak tanımlanan geçici koruma ile kayıt altına alınan kişilere yönetmeliğin 25. maddesi uyarınca oturma iznine başvurma, uzun süreli ikamet izni sağlama, vatandaşlık başvurusunda bulunma ve Türkiye'deki kalış sürelerini uzun süreli oturma iznine dönüştürme imkânı verilmemesidir⁶⁴. Bu mevzuata karşın, Suriyeli göçmenler için Türkiye pratikte bir "yerleşme" ülkesi olmuş ve vatandaş olma isteği üzerine bina edilmiş, kalıcılığa yönelik bir gelecek perspektifleri bulunmaktadır⁶⁵. Ahmet İçduygu'ya göre mevcut yasal statü, uygulamayı yansıtmamaktadır. İçduygu'ya göre, Türkiye'nin doğru bir göç yönetişimi sağlayabilmesi için politika yapıcılarının muhafazakâr milliyetçi politikalar ile küresel değişimleri temel alan bir göç politikasını inşa edecek reformlar arasında bir karar vermeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, İçduygu, iki farklı yasal revizyon önerisinde bulunur ve iki yoldan birinin mevcut sorunları çözebileceğinin altını çizer. İlki, 1951 Sözleşmesi'nin uyguladığı coğrafi çekincenin kaldırılması; ikincisi ise İskan Kanunu'nda yer alan yerleşmeyi yalnızca "Türk kökenli ve Türk kültürüne

⁶⁴Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 25. maddesi, Geçici Koruma Kimlik Belgesi'nin ikamet izni belgesi ile eşdeğer olmadığını, sadece Türkiye'de kalış hakkı sağladığını belirtir. İlgili madde için bkz.: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20146883.pdf>

⁶⁵ 2019 Suriyeliler Barometresi'ne göre, Suriyeli göçmenler yüzde 60'ın üzerinde bir oran ile Türkiye'de kendileri ve aileleri için bir gelecek olduğuna inanmaktadır (Erdoğan, 2020: 186). Suriyeli göçmenlerin gelecek perspektifine ilişkin en önemli verilerden biri, 2019 Suriyeliler Barometresi'ne katılan Suriyelilerin yüzde 78,3'ünün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma talebinin olmasıdır (Erdoğan, 2020: 174). Benzer şekilde aynı araştırmada "Suriyeliler vatandaşlık almak istiyor" en yüksek derece olumlu cevap alınan seçenek olmuştur (Erdoğan, 2020: 159). Sürecin yönetişimine ve süresine yönelik belirsizlik olsa da en nihayetinde kalıcılığı olan her göçmen bireyin vatandaşlığa erişim talebinin olması olağandır. Bu bağlamda 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 34. maddesi bu talebin karşılanması açısından sözleşmeye taraf devletleri teşvik ettiğini belirtmek gerekir. İçişleri Bakanlığı'nın 31 Mart 2022 tarihli verisine göre, Türk vatandaşlığı verilen Suriyeli göçmen sayısı 200 bin 950 olarak açıklanmıştır (Mülteciler Derneği, 2022). 22 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliğinin 11. maddesi gereğince Suriyeli göçmenlerin genel başvuru yoluyla Türk vatandaşlığını kazanmaları mümkün olmamaktadır. Bu bakımdan, vatandaşlığa geçen Suriyeli göçmenler için seçme usulü ile idarenin tam takdir yetkisi kullanılmaktadır (Kaya ve Eren, 2015: 64). Ünsal Uzan'ın vatandaşlığa geçen Suriyeli göçmenlerin izlenimlerini ele aldığı yüksek lisans tez çalışmasında, Türk vatandaşlığa geçen görüşmecilerin tamamının eğitim seviyesinin en az ön lisans olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, yapılan görüşmelerde katılımcılar çevrelerinde vatandaşlığa geçen kişilerin de en az lisans derecesinde eğitim alan kişiler olduğu belirtmiştir. Bu görüşler ışığında, Uzan, yüksek eğitim seviyesinin bir nitelik göstergesi olarak Suriyeli göçmenlerin vatandaşlığa kabulünde etkisi olduğuna kanaat getirmektedir (Uzan, 2019: 90, 91). Vatandaşlığa geçişte Göç İdaresi Başkanlığı'nın (GİB) belli kriterlere dayanan bir sistemi bulunmaması nedeniyle, katılımcılar vatandaşlığa geçiş için herhangi bir başvuruda bulunmadan, bir tarih olarak GİB tarafından kendilerine yapılacak daveti beklendiklerini beyan etmiştir. Vatandaşlığa kabul edilen göçmenlerin tek ortak kriterinin eğitim seviyesinin yüksek olması nedeniyle, katılımcılar, uyum konusunda başarılı olduğunu düşünen nitelikli birçok Suriyeli göçmenin vatandaşlığa geçiş beklentisi içerisinde GİB'den gelecek daveti beklediğini belirtmiştir (Uzan, 2019: 94).

sahip" kişilere yönelik etno-kültürel olarak sınırlayan ibarenin revize edilmesidir (İçduygu, 2015: 12).

Sonuç olarak, filantropik bir söylem olan "misafir" olma koşulu ile sağlanan kabul Suriyeli göçmelere uzatılan yardım eli olarak insani bir politikayı çağırırsa da diğer yandan, geçiciliğe yaptığı vurgu ile Suriyeli göçmenlere bir ayağı dışarıdaymışçasına yaşamayı inşa etmiştir. Geçici koruma statüsü, Suriyeli göçmenlere ikamet, sağlık, eğitim ve iş yaşamına katılımlarını sağlayacak birtakım haklar sağlamış olsa da entegrasyon, uzun süreli ikamet izni veya vatandaşlık statüsüne erişiminin koşullarını belirlenmesi gibi herhangi bir kalıcı çözüm yollarını sunmaması, statünün geçicilik vurgusunu etkin kılmaya devam ettiğini göstermektedir. Benzer şekilde, kalıcı çözüm yollarının belirlenmemiş olması, bu çözüm yollarına ilişkin politikasızlığı da meşrulaştırmaktadır. Dolayısıyla geçici koruma statüsü ile misafirlik söylemi arasında organik bir devamlılık yaratılmaktadır ve kırılgan bir hukuki güvence sunulmaktadır (Balkılıç ve Teke Lloyd, 2020: 552). Alan Makovsky göre, Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin ulusal hukuka dayanan hukuki statüsü, uluslararası bir taahhüde dayanan "mülteci" statüsüne göre tanıdığı haklar daha sınırlı ve bağlayıcılığı daha azdır. Buna bağlı olarak, bu durum onların hukuki statüsünün değişebilirliğini daha kolay hâle getirmektedir (Makovsky, 2019). Suriyeli göçmenlerin sosyo-ekonomik haklarının güvencesinin kırılgan bir hukuki statünün koruması altında olması onların toplumsal yaşama eşit bireyler olarak katılımının bir bariyerini sunar. Bu bağlamda, söz konusu sosyo-ekonomik hakların varlığı bir "lütuf" olarak görülür ve etkinliği ancak "hoş görülmeye" bağlı olarak gelişir. Nitekim sosyo-ekonomik hakları etkin bir şekilde güvence altına alınmadığı ve muğlaklığı olan bir hukuki statünün güvencesi Suriyeli göçmenleri kişileri ve kurumların önünde dezavantajlı ve belirsiz yaşamamın öznesi olarak konumlandırır ve çalışma açısından bu durum kurumsal ırkçık tehlikesine ilişkin bir parametre sunmaktadır.

3.2. ÇALIŞMA YAŞAMI

Suriyeli göçmenlerin hukuki statülerinin müphemliğinin bir sonucu olarak içinde bulundukları ekonomik şartlar ve çalışma koşulları hayatlarını daha kırılgan

hale getirmektedir. Bu açıdan Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin iş yaşamına katılımındaki hukuki kısıtları ve toplumsal dışlanmalarını ele alarak onların iş piyasasında nasıl konumlandıkları görmek mümkündür.

Zorunlu göç ile yerinden edilmiş kişilerin geldikleri ülkede yardım destek mekanizmalarına bağlı olmadan kendi kendine yeterliliğini sağlayabilmesi kayıtlı bir şekilde iş piyasasına ve geçim kaynaklarına erişebilmelerini sağlayan kamu politikalarına bağlıdır (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 57). 2011-2013 yılları arasında Suriye'den gelen kişilerin yaşamların idame ettirmeye yönelik sosyal politikalar sivil toplum kuruluşlarının ve uluslararası kuruluşlarının yardım programları çerçevesinde "acil durum" yaklaşımı ile yürütülmüştür. Bu perspektif Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de "geçici" olarak kalacakları ve kısa sürede ülkelerine döneceği düşüncesine dayandırılmıştır. Bu nedenle, 2013 yılına kadar, 2003 yılında kabul edilmiş olan "Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun" başlıklı yasaya ek olacak herhangi bir düzenleme yapılmamıştır (Özçürümez ve İçduygu: 2020: 57, 77, 78). Suriyeli göçmenlerin sayısı ve kalış sürelerinin artması ile beraber mevcut yasal düzenlemelerin yetersiz olduğu anlaşılmış ve geçici koruma altındakileri kişilerin işgücü piyasasına katılımı ile ilgili yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu duruma istinaden, 15 Ocak 2016 tarihinde YUKK'nin 91. maddesine dayanarak "Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik"⁶⁶, 2016 Nisan ayında YUKK'nin 89. maddesine dayanarak "Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik"⁶⁷ ve ek olarak Temmuz 2016'da 6735 sayılı "Uluslararası İşgücü Kanunu"⁶⁸ ile Suriyeli göçmenlerin de dahil olduğu Türkiye'de çalışmak isteyen yabancılara yönelik hak ve yükümlülükler düzenlenmiştir. Bu yeni düzenlemelerle Türkiye'deki Suriyeli göçmenlere çalışma iznine sahip olma hakkı verilmiştir; ancak bu hakkın elde edilmesi belli usul ve esaslara bağlanmıştır. Buna göre, Suriyeli göçmenler çalışma iznine başvurabilmesi Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmeliğinin 6.

⁶⁶<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/3.5.20168375.pdf> (Erişim Tarihi: 10.03.2022)

⁶⁷<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=21517&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 10.03.2022)

⁶⁸ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6735.pdf> (Erişim Tarihi: 10.03.2022)

maddesine göre geçici koruma statüsüne sahip olduktan altı ay sonra mümkündür. Ayrıca, çalışma iznine başvurunun işveren tarafından yapılması ve söz konusu iş yerinde çalışma izni ile çalışan oranı yönetmeliğin 8. maddesi uyarınca Türk vatandaşı olan kişilerin yüzde 10'nu geçmemesi gerekmektedir⁶⁹. Söz konusu yasal düzenlemeler, Suriyeli göçmenlere işe bağlı güvenceler sağlaması ve kayıt altına alınması hususunda önemli olmasına karşın kayıtsız çalışan Suriyeli göçmenlerin kayıtlı hale gelmesine etkisi oldukça sınırlı kalmıştır (Erdoğan, 2019: 12). Kızılay ve Dünya Gıda Programı tarafından yapılan araştırmaya göre, Türkiye'de çalışarak geçimini sağlayan Suriyeli göçmenler dikkate alındığında, bu kişilerin yüzde 95'inden fazlasının kayıt dışı olarak çalışmayı sürdürdüğü tespit edilmiştir (Erdoğan, 2019: 12). Yapısal bir istihdam sorunu olan kayıtdışılık, beraberinde sağlık sigortası, emeklilik, iş güvenliği gibi işe bağlı güvenceler açısından ciddi sorunlara yol açmaktadır. Bilge Cengiz, geçici korumanın sağladığı yasal statüye rağmen göçmenlerin işgücü piyasasında çalışma izni olmadan istihdam edilmesini "yarı düzenlilik" olarak tanımlamaktadır (Cengiz, 2020: 268). Bu bağlamda Cengiz, geçici koruma statüsünün sağladığı yasal statünün bir düzenli göçmen kategorisi sağlamadığını, iş gücü piyasasında çalışma izni olmadan çalışan göçmenlerin yasal statüsünü ara bir kategori olan "yarı-düzenlilik" olduğu ifade eder. Cengiz'e göre yarı düzenliliği ortaya çıkaran nedenler şu şekildedir: 1) Çalışma izni başvuru sistemine göre, göçmenler çalışma izni almak için bireysel başvuru yapamamaktadır. Ücretli istihdamda başvurunun mutlaka işveren tarafından yapılması, çalışma iznine başvuru sürecinin en önemli aktörü olan göçmenleri pasif bir konumda kalmasına neden olmaktadır (Cengiz, 2020: 271). 2) Çalışma iznine başvuru sürecine ilişkin tüm sürecin işveren tarafından yürütülmesi, işverene meşakkatli ve maliyetli görünmektedir. Bu sebepten, işverenler bu sürecin sorumluluğu almak yerine ya yabancı işçi çalıştırmamayı ya da kayıt dışı çalıştırmayı tercih etmektedir. Bu durum Suriyeli göçmenler özelinde daha da zorlu olmaktadır. Suriyeli göçmenlere sağlanan çalışma izni kısa sürelilik içermektedir. Suriyeli göçmenlere sağlanan çalışma izninin süresi, 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun'un 5. maddesine göre belirli bir sektörde çalışmak kaydıyla bir yıldan fazla olması mümkün değildir⁷⁰ (Cengiz, 2020: 263, 272). 3) Cengiz'in görüşme yaptığı göçmenlerin bir kısmının

⁶⁹ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/3.5.20168375.pdf> (Erişim Tarihi: 15.03.2022)

⁷⁰ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4817.pdf> (Erişim Tarihi: 11.03.2022)

görüşlerine dayandırdığı bulguya göre, çalışma izninin değerlendirme sürecinin uzun sürmesine de kayıt dışılığa etki etmektedir (Cengiz, 2020:273). Örneğin, 2018 yılından beri Suriyeli göçmenlerin İstanbul'da kayıt altına alınması mümkün olmamaktadır ve buna bağlı olarak çalışma izni süreci yavaş ve zorlu bir şekilde ilerlemektedir. Aslı Şahankaya Adar'ın İstanbul'daki Suriyeli göçmenler ile yaptığı mülakatlarda, görüşmecilerin bir kısmı çalışma izni başvuru sürecinin 2-3 yıl önce başlamasına rağmen, sürecin hâlâ sonuçlanmadığını ifade etmiştir (Şahankaya Adar, 2020: 243). Bu bağlamda, Suriyeli göçmenlerin mekân sınırlamasının bulunduğunu da belirtmek gerekir. Suriyeli göçmenlerin çalışma izni yalnızca ikamet ettikleri ilde geçerli olmak üzere verilmektedir (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 72).

Suriyeli göçmenlerin iş yaşamına katılımında yasal zorlukların yanı sıra toplumsal dışlanmanın da etkisi bulunmaktadır. SODEV araştırmasına göre katılımcıların yüzde 50,1 "Bir Suriyeli ile aynı işyerinde çalışmaktan rahatsız olmam" önermesine katılmamıştır (SODEV, 2021: 72). Aynı çalışmada "Bir Suriyeli ile iş için ortaklık kurarım" düşüncesine katılan katılımcıların oranı yalnızca 10,3'tür (SODEV, 2021: 74). Katılımcılar aynı zamanda Suriyeli göçmenlerin iş piyasasındaki varlığını kendileri için tehdit görmektedir. Bu bağlamda katılımcıların yüzde 56, 3'ü Suriyeli göçmenlerin "daha ucuza çalışarak Türklerin işsiz kalmasına neden olduğunu" düşüncesine destek vermiştir (SODEV, 2021: 81). Nitekim sosyal dışlanmanın etkisini Suriyeli göçmenler de ifade etmektedir. Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi'nin (BETAM) 2018 yılındaki araştırmasına katılan 18-29 yaş arasında Suriyeli gençlerin yüzde 80,3'ü işgücü piyasasında ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etmiştir (Uysal vd., 2018: 1). Araştırmanın diğer bulgularına göre, her dört Suriyeliden biri ayrımcılık nedeniyle iş bulamadığını ifade ederken, iş piyasasında ise Türklere göre ücretin daha az, çalışma süresinin daha fazla, mola süresinin daha az olduğunu ve fazla mesaiye kalmaları durumunda ek ücret almadıklarını belirtilmişlerdir. İş gücü piyasasında her dört Suriyeliden biri, Suriyeli olduğu için işveren ve çalışma arkadaşlarının kötü tutumlarına maruz kaldığını düşündüğünü beyan etmiştir (Uysal vd., 2018: 5).

Suriyeli göçmenlerin bir refahın öznesi olup olmadığını belirleyen en önemli paradigmalardan biri çalışma koşullarıdır. Kişilerin sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirmesi onların ücretli çalışma ilişkisi ile bağlantılıdır (Şahankaya Adar, 2020). Suriyeli göçmenlerin çoğunluğu vasıfsız işlerde ve kayıt dışı çalışmalarından kaynaklı yüksek yoksulluk riski altındadır.T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının (ÇSGB) 2020 yılı "Yabancı Çalışma İstatistikleri"ne göre çalışma izni verilen Suriye uyruklu kişi sayısı 62.369'dur (ÇSGB, 2020). Türkiye'de geçici koruma altında olan ve çalışma çağındaki Suriyeli sayısına göre Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunluğu kayıt dışı istihdam edilmektedir⁷¹. Türkiye'de çoğunluğu erkek olmak üzere bir milyona yakın Suriyeli göçmen çalışmaktadır ve çalışanların yüzde91.6'sı düşük vasıflı pozisyonlarda kayıt dışı olarak istihdam edilmektedir (Pinedo Caro, 2020: 13). Suriyeli göçmenlerin yarısından fazlası haftada 50 saatten fazla çalışırken, yüzde 34,7'si ise haftada 60 saat veya daha fazla çalışmaktadır ancak asgari ücretin altında gelir elde etmektedir (Pinedo Caro, 2020: 19, 31). Çalışan her dört Suriyeli göçmendenden üçü saatlik asgari ücretten daha az kazanmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) saatlik asgari ücret üzerinden yaptığı bu hesaplama göre, ortalama olarak Türkler, Suriyeli göçmenlere nazaran yüzde 63,1 daha fazla kazanmaktadır (Pinedo Caro, 2020: 21). Suriyeli göçmenlerin eşitsiz ve ağır çalışma koşulları içinde kayıt dışı ve ucuz iş gücü olarak çalıştırılması, iş gücü piyasası açısından ise vazgeçilmez hala gelmiştir⁷².

⁷¹Nisan 2022 verilerine çalışma çağındaki (15-64 yaş aralığı) geçici koruma statüsüne sahip Suriye uyruklu kişi sayısı 2.153.489'dur (Mülteciler Derneği, 2022).

⁷² Suriyeli göçmenlerin kayıt dışı sektörde sigortasız, ucuz iş gücü olarak çalışması ve bu durumun işverenler için uygun bir maliyet olması, ekonomik kalkınmanın itici gücü olarak görülmektedir. Mevcut bağlam ekonominin bu sistem ile çalıştığı kabulüne yol açmaktadır ve kabul siyasi söylemlere yansımaktadır. AKP Genel Başkan Danışmanı Yasin Aktay: *"İşverenler, yatırımcılar, sanayiciler Suriyelilerden çok memnun. (...) Türklerin çalışmadığı işlerde çalışıyorlar. (...) Bazı yerlerde Suriyelileri çekin, bu ülke ekonomisi çöker."* (Sözcü Gazetesi, 2021a). Benzer ifadeleri AKP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Özhasseki ise şu şekilde dile getirmiştir: *"Bazı şehirlerde sanayiye onlar (Suriyeli ve Afgan göçmenler) tutuyor. Gaziantep sanayisine gidin yüz binlerce insan en ağır ve en zor işlerde çalışıyorlar. Kayseri sanayisi de öyle."* (Evcı, 2021). Suriyeli göçmenlerin emek piyasasında düşük ücretli olarak ağır ve tehlikeli işlerde konumlanması ekonomik alanda Suriyeli göçmenleri diğer işgücü toplulukları ile rekabet edebilen bir güce dönüştürmektedir. Özbek, iş piyasasında rakip hale gelen bir topluluğun kaçınılmaz olarak ırkçılığın hedefinde olduğunu belirtir (Özbek, 2003: 139). Bu durum, bir yandan geniş toplumda bireysel ırkçı söylem ve eylemlerin motivasyonu olan ekonomik tehdit algısını inşa ederken diğer yandan Suriyeli göçmenlerin yaşamında yapısal ırkçılığa neden olmaktadır.

Suriyeli göçmenlere sağlanan geçici koruma statüsü, uluslararası hukukta tanımlanan "mülteci" statüsünün aksine doğrudan çalışma hakkı sağlamamaktadır ve dolayısıyla bu kişilerin yasal olarak çalışabilmeleri için ÇSGB'nin izin vermesi gerekmektedir (Makovsky, 2019). Çalışma iznine başvurunun yukarıda da değinildiği üzere zaman, mekan ve kişi kotası açısından taşıdığı zorluklar işvereni bu kişileri kayıt altında çalıştırmak yerine daha ucuza ve kayıt dışı çalışmasının mümkün olduğu seçenek ile istihdam etmesine yol açmaktadır. Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunluğunun kayıt dışı olarak çalıştırılması, işgücü piyasasında hak ettiğinin çok altında kalan ücretler ile güvencesiz bir çalışmanın koşullarında yaşamlarını sürdürmelerine yol açmaktadır. Bununla beraber bu kişiler kayıt dışı çalışmanın bir sonucu olarak, sigorta, emeklilik sistemi ve iş güveliği gibi işe bağlı güvencelerden de yoksun kalmaktadır. Ekonomik ve sosyal açıdan bir yaşamın, iyi çalışma koşulları ile olan güçlü bağı göz önüne alındığında Suriyeli göçmenler için çalışma yaşamının zemini oldukça güvencesiz ve kırılgandır. Nitekim, yukarıda değinilen Suriyeli göçmenlerin çalışma yaşamını güvencesiz ve kırılgan etmenler, çalışma için Suriyeli göçmenlerin dezavantajlı konumlarının yapısal hale gelmesine yol açan risklerdir ve kurumsal ırkçılığa yönelik tehlikeler taşımaktadır.

3.3. EĞİTİM

Suriyeli göçmenlerin eğitim hakkına erişimine yönelik yasal zemin 2014 yılında yayımlanan Geçici Koruma Yönetmeliği⁷³ ile sağlanmıştır. Ayrıca, Türkiye'ye gelen Suriyeli göçmenlerin eğitim hakkı MEB tarafından 23.09.2014 tarihinde yayımlanan "Yabancılar Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmeti" konulu genelge ile güvence altına alınmıştır⁷⁴. Bu yasal çerçeve ile 2016 yılına kadar Suriyeli göçmenlerin eğitim hakkından faydalanabilmesi için üç farklı seçeneği olduğunu belirtmek gerekir. Bu seçenekler şu şekildedir: Birinci, geçici barınma merkezlerinin içinde ya da dışında bulunan, Suriye'deki eğitim müfredatını esas alan ve Arapça eğitim veren Geçici Eğitim Merkezleri'ne (GEM) giderek eğitime katılabilir. İkincisi, Türk vatandaşları gibi devlet okullarına kayıt olarak resmi eğitim alabilir ve üçüncü bir yol olarak ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının finanse ettiği Arapçada eğitim veren programlara katılabilir (Unutulmaz, 2018: 8). 2016 yılından

⁷³<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf> (Erişim Tarihi: 08.02.2022)

⁷⁴mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1715.pdf (Erişim Tarihi: 08.02.2022)

sonra ise MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğüne bağlı Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı tarafından 2020 sonuna kadar tüm GEM'lerin kapatılması; sivil toplum kuruluşları tarafından eğitim sağlayıcı faaliyetlerin Suriyeli çocukların ana akım eğitim sistemine entegre edilmesine yönlendirilmesi ve tüm Suriyeli çocukların resmi örgün eğitime dahil edilmesi hedeflenmiştir (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 125; Unutulmaz, 2018: 10). Bu çerçevede her bir Suriyeli çocuğun ana akım eğitim sistemine dahil edilmesi hedefi ile uygulanan kamu politikalarının kapsayıcı ve Türk eğitim sistemine entegre amacı taşıması oldukça önemlidir; fakat bu doğrultudaki faaliyet ve uygulamaların içerdiği sorunlar Suriyeli göçmenlerin eğitime erişim ve katılımını etkilemektedir. Dolayısıyla bu başlıkta Suriyeli göçmenlerin eğitim ekosistemine dahil olması hususunda yaşadığı sorunlara yer verilerek; Suriyeli göçmenlerin eğitim hakkından faydalanabilmesinin bakımından yer aldıkları dezavantajlı konum, kurumsal ırkçılık tehlikesinin parametrelerinden biri olarak değerlendirilecektir.

Kurumsal ırkçılık tehlikesini gösteren bulgulardan biri de Suriyeli göçmenlerin eğitimde fırsat ve imkan eşitliğine ne ölçüde katıldıklarını yansıtan verilerdir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) Ocak 2022 yılında yayımladığı rapora göre, geçici koruma statüsüne sahip olup eğitim çağındaki (5-17 yaş) Suriyeli göçmen nüfusu 1.124.353'tür. Ocak 2022 tarihi itibarı ile eğitim çağındaki Suriyeli nüfusun 730.806'sı eğitim-öğretime kayıtlı öğrenci statüsüne sahiptir. Geçici koruma statüsüne sahip okul çağındaki Suriyeli nüfusun yüzde 35'i eğitim-öğretimin dışında kalarak, okula gitmemektedir (MEB, 2022: 11). MEB'in raporuna göre okullaşma oranının en düşük olduğu kademeler ise yüzde 34,34 ile okul öncesi ve yüzde 42,65 ile lise düzeyleridir (MEB, 2022: 14). Suriyeli çocukların eğitimde fırsat ve imkan eşitliğine ne ölçüde dahil olabildiğini sarıh şekilde gösteren parametrelerden biri de bu oranların Türk vatandaşı çocukların okullaşma oranlarını karşılaştırmaktır. MEB'in 2020-2021 eğitim-öğretim yılı milli eğitim istatistiklerine göre, Suriyeli çocuklar için yüzde 34,34 olan okul öncesi okullaşma oranı Türk vatandaşı olan çocuklarda yüzde 61,2'dir. Suriyeli çocukların lise düzeyindeki eğitim-öğretime kayıt düzeyi yüzde 42,65 iken Türk vatandaşı çocukların 87,93'tür (MEB, 2021: 29). MEB'e göre Suriyeli çocukların eğitime yeterli düzeyde katılım sağlamasının

nedenleri şu şekilde sıralanmıştır: 1) Suriye'deki eğitim planlamasında lise eğitiminin zorunlu olmaması⁷⁵ 2)Ekonomik zorluklar nedeniyle ortaokul eğitiminin ardından çocukların aile bütçesine katkı sağlama düşüncesine yönelmesi 3) Üçüncü bir ülkeye yerleşme arayışını sürdüren bazı Suriyeli ailelerin yeni bir göç ihtimali üzerine çocukların okul kaydını yaptırmaması 4) Dil engeli 5) Göç sürecine bağlı olarak uzun süre eğitim-öğretim dışında olma durumu⁷⁶ 6) Suriye toplumunun geleneksel ve kültürel kodlarına bağlı olan tutum ve davranışlar⁷⁷ (MEB, 2022: 13).

MEB'in Suriyeli göçmenlerin okullaşmasına engel olan faktörlerden biri olarak gördüğü hane halkının geçimindeki ekonomik zorluklar, özellikle 15 yaş altı erkek çocukların işgücü olarak konumlanmasına yol açmıştır. İşgücü piyasasında yaklaşık 200 bin Suriyeli çocuk işçinin olduğu tahmin edilmektedir (Bianet, 2021b). Yoksulluk ve çocuk işgücü arasındaki nedensellik bağının güçlü olması çocukları, ev ekonomisinin destekleyici bir rol üstlenmesine yol açmaktadır. Pınar Uyan Semerci ve Emre Erdoğan'ın Hatay ve Şanlıurfa illerini kapsayan saha çalışmasının sonuçlarında, en çok gelir düzeyi düşük ve yoksul ailelerinin çocuklarının okula gidemediğini ve bu ailelerinin çocuklarının okul dışında olma olasılığı diğer ailelere göre iki kat daha fazla olduğu belirtilmiştir (Uyan Semerci ve Erdoğan, 2018: 40). Uyan Semerci ve Erdoğan, Suriyeli çocukların okula

⁷⁵Türkiye'de 30.03.2012 tarihli 6287 sayılı Kanun ile ilkokul, ortaokul ve lise olmak üzere üç kademeye ayrılan 12 yıllık zorunlu eğitime geçilmiştir (MEB, 2021: 21).

⁷⁶Suriyeli göçmenler yerleşik bir yaşamın koşullarını sağlama arayışı ile yer değiştirme sıklığı yüksek bir yaşam sürdürmektedir. Bu durum sürekli eğitime katılımı sınırlandırmakta ve eğitime devam etmeye engel oluşturan bir etmen oluşturmaktadır (Emin, 2019: 83).

⁷⁷ Suriyeli çocukların okullaşma oranında lise kademesinin (14-17 yaş) bilhassa düşük olmasında erkek çocuklarının hane halkına gelir desteği sağlamak için iş gücü olarak konumlanması ve kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesidir (Coşkun ve Emin: 2016:17). Suriyeli kız çocukların erken yaşta evlendirilmesi Suriye toplumunun kültürel kodlarına bağlı olarak ortaya çıkan ve okullaşmayı engelleyen bir unsurdur (Coşkun ve Emin: 2016: 30). Suriye'deki kızların ilk evlilik yaşı kentte 15-16; kırsalda ise 13 yaşa kadar düştüğü bilinmektedir (CARE, 2015'ten akt. YakıtAk ve Aslan, 2020: 1172). Kırsal ve kentte evlenme yaşında farklılık olsa da Suriyeli ailelerin kız çocuklarını erken yaşta evlendirmelerinde onların geleneksel toplum yapısının etkisi oldukça etkilidir. Bu aileler bu kültürel kodları göç ettikleri yerlere taşıyarak erken yaşta evlilik geleneğini sürdürebilmektedir (Ak ve Aslan, 2020: 1172). Bu bağlamda Erdoğan Türkiye'de bulunan Suriyeli nüfusun çoğunluğunun Suriye'nin kırsal ve geleneksel bölgelerinden geldiğine ve Suriye'nin bu bölgelerindeki koşulların eğitime erişimi güçleştirdiğine dikkat çeker (Erdoğan, 2019: 8). Ayrıca yerleşilen ülkenin eğitim kuralları, kültürel yapıya uymadığı durumda da aileler çocuklarını eğitimin dışında tutma eğilimi göstermektedir. Örneğin, Suriye'de kız ve erkek öğrencilerin ayrı sınıflarda eğitim görmesine karşın Türkiye'de karma eğitim yapılmaktadır. Kız çocuklarının karma eğitim görmesini istememesi durumu, bir kültürel davranış olarak Suriyeli kız çocuklarının okullaşmasında engel teşkil etmektedir (Coşkun ve Emin, 2016: 30).

gidememesinde hane halkının sahip olduğu çocuk sayısının da ayrıca etkili olduğunu tespit etmiştir. Söz konusu çalışmaya göre, çocuk sayısı bir ve üç arasında olan ailelerin çocuklarının okula gitmememe oranı yüzde 41 iken çocuk sayısı dört ve daha fazla olan ailelerde bu oran yüzde 74' yükselmektedir (Uyan ve Semerci, 2018: 38).

Suriyeli göçmenlerin gelir düzeyinin düşük olması, çocukların eğitim almak yerine gelir getirici olarak ağır ve tehlikeli işlerde çalışmasına yol açmaktadır⁷⁸. Ömer Aytaç ve Pelin Kılınç tarafından Elazığ ilindeki 10-18 yaş aralığındaki Suriyeli göçmen çocuklar ile yapılan anket çalışmasında çocukların büyük çoğunluğunun tehlikeli ve güvencesiz koşullarda çalıştığı ve özellikle sanayi ve inşaat gibi sektörlerde ağır ve yorucu koşullarda çalışmalarının çocukların fiziksel ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkilediğı belirtilmiştir. Bu çalışmaya katılan çocukların yüzde 79'u dokuz saat ve üzeri çalıştığını ifade etmiştir. Çocukların 93,3'ü aylık olarak 1101 TL'nin altında kalan ücretler ile bu işlerde çalıştığı bulgusu ise söz konusu çalışmanın bir başka önemli tespitidir (Aytaç ve Kılınç, 2021: 399, 402).

Suriyeli göçmenlerin iletişim kurmaları ve eğitimleri açısından dil bariyeri Suriyeli göçmenlere yönelik sorunlar arasında en önemli sorunlarda biri olarak değerlendirilmektedir (Hadid ve Hos, 2021: 163)⁷⁹. Ankara'da Suriyeli ilkokul çocuklarının eğitime erişimin yaşadığı sorunları araştıran saha çalışmasında öğretmen, idareci ve veli görüşmelerinde, öğrencilerin dil bilgisinde yoksun olması, onların öğretmenleriyle, akranlarıyla iletişimini, başarıları düzeylerini, uyum

⁷⁸Suriyeli çocuklar tarım, metal-tekstil-gıda işçiliğı, atık toplayıcılığı, inşaat gibi alanlarda çalışmaktadır. Çocukların tehlikeli sektörlerde kayıt dışı ve güvencesiz çalışması çocuk işçi ölümlerine neden olmaktadır. İş Sağlığı ve Güvenliği Meclisi (İSİG) verilerine göre 2014-2019 yılları arasında en az 513 çocuk çalışırken hayatını kaybetmiştir. Bu çocukların 58'inin göçmen olduğu belirlenmiştir (İSİG, 2021). Çocuklar, yetkinliklerini aşan tehlikelerle karşı karşıya kaldığı çalışma ortamında trajik sonuçlarla karşılaşmaktadır. Mersin'de narenciye paketlenme fabrikasında sigortasız, iş güvenliğinden yoksun koşullarda günlük 100 TL'ye çalışan Suriyeli Ula Kerem, eşarbını makineye kaptırması sonucu hayatını kaybetmiştir (Gerçek Gündem, 2021).

⁷⁹ 2019 Suriyeliler Barometresi'ne göre katılımcıların en çok sorun yaşadığı alanlar arasında ilk sırada çalışma koşulları; ikinci sırada ise yüzde 33,2 oranı ile sırada iletişim (dil) problemi yer almıştır (Erdoğan, 2020: 142). Suriyeli katılımcılar dil bilmedikleri için, Türkler ile iletişim kuramadıklarını, Türkiye'deki hukuki ve siyasi sistem ve kuralları öğrenemediklerini, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerden ifade eksikliği nedeniyle etkin bir faydalanma sağlayamadıklarını ifade etmişlerdir (Erdoğan, 2020: 143).

süreçlerini ve okula katılım ve devam durumlarını etkileyen önemli bir sorun olarak dile getirilmiştir. Bu hususta öğrenenler, öğrencilerin dil bilememesi nedeniyle iletişim kuramadıklarını ve dolayısıyla çocukların etkin bir öğrenme sürecine dahil olmadıklarını belirtmişlerdir (Emin, 2019: 87, 88). Ayrıca öğretmenlerin, aynı sınıfta Türk öğrenciler için eğitim-öğretim müfredatını işlerken; dil sorunu yaşayan öğrenciler için Türkçe okuma ve yazma öğretmesi, öğretmeni aynı sınıf için farklı öğrenim tarzları uygulamasına yol açmaktadır. Öğretmenlerin bir yandan Türk öğrenciler için eğitim-öğretim müfredatının öğretmesi diğer yandan Suriyeli öğrenciler için uyum süreci geliştirmeye çalışması, öğretmenlerin performansına ve öğrenciler için eğitimden alınan verime etki eden bir süreçtir (Hadid ve Hos, 2021: 164). Bunun yanı sıra Suriyeli çocukların okullaşmasına etki eden bir diğer konu fiziki kaynakların yeterliliğidir. Bu bağlamda örgün eğitimin sürdürülmesi için yeterli düzeyde bina ve derslik sayının olmasına ve yapısal ve teknik kapasitenin artırılmasına vurgu yapılmaktadır. Özellikle, Suriyeli göçmenlerin nüfusunun yoğun olduğu Şanlıurfa, Gaziantep ve İstanbul gibi illerde okul binası ve derslik sayısının artırılmasının sağlıklı bir eğitimin fiziki koşulu olarak görülmektedir (Coşkun ve Emin, 2016: 29).

Suriyeli çocukların okullaşma orana etki eden bir diğer önemi husus toplumsal dışlanmadır. Bu açıdan Suriyeli göçmenlerin eğitim hakkına erişimine yönelik geniş toplum nezdinde var olan tutumun ne yönde olduğunun değerlendirilmesi gerekir. SODEV'in 2021 tarihli araştırmasında katılımcıların yalnızca 16,7'si "kolay verilmelidir" önermesine destek vermiştir (SODEV, 2021: 87). Aynı çalışmada katılımcıların yüzde 47,6'sı çocuklarının Suriyeli çocuklar ile aynı okulda eğitim görmesinden rahatsız olacağı düşüncesine destek vermiştir (SODEV, 2021: 70). Suriye çocukların özellikle akranları tarafında ayrımcı ve dışlayıcı tutumlara maruz kalması ailelerin, çocuklarını eğitimden uzak tutmasına yol açabilmektedir. Örneğin, çalışmanın ikinci bölümünde bireysel ırkçılık çerçevesinde incelenen Altındağ'da Suriyeli göçmenlere yönelik yaşanan linç girişiminin sonrasında mahallede yaşayan bazı ailelerin korku ve endişe hissi ile çocuklarının akranlarından göreceği dışlayıcı tutumlardan korumak amacıyla okula göndermeye çekindiği gözlemlenmiştir (Sol Haber, 2022).

Bireyleri bilgi ve beceri ile donatarak, sosyal-kültürel nitelikleri geliştiren bir kurum olarak eğitim, bireylerin sınıfsal aidiyetlerini veyaşamsal alanlarını dönüştürebilmesinin en önemli aracıdır. Bununla birlikte, yapısal sorunların çözülmesinde ve aşılmasında da en önemli rolü eğitim üstlenmektedir. Suriyeli göçmenlerin bir toplumsal girişim olarak eğitime katılımının yasal zemini sağlanmış olmasına rağmen eğitime katılımları sınırlıdır. Yoksul hane halkına mensup her bir bireyin eğitim hakkından mahrum kalması, iş gücü olarak konumlanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Suriyeli göçmenler toplumda yükseltici bir rolü olan eğitimden etkin bir şekilde faydalanamamaktadır (Pinedo Caro, 2020: 23). Dolayısıyla, yukarıdaki verilere bağlı olarak, mevcut koşulların Suriyeli göçmenlerin geleceğini tayin edici unsur olarak eğitim hakkına erişiminin taşıdığı dezavantajlı koşulların kurumsal ırkçılık tehlikesine yol açtığını ifade etmek mümkündür.

3.4. BARINMA

Suriyeli göçmenlerin çalışma ve eğitim alanında yaşadıkları sorunlar yapısal bir ırkçılığın tehlikesini bulgulayan koşullardır. Bununla birlikte konut piyasasında karşılaştıkları zorluklar da yapısal bir sorun ile özdeşleşmektedir. Bu nedenle, barınma başlığı altında Suriyeli göçmenlerin yaşam alanlarına yönelik sorunlara değinilerek, Suriyeli göçmenlerin barınma hakkına erişiminin taşıdığı kırılganlığa dikkat çekilecektir.

Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunluğu büyükşehirlerde geniş toplum ile birlikte yaşamaktadır. 28.04.2022 tarihi itibari ile Suriyeli göçmenlerin yalnızca yüzde 1,3'ü geçici barınma merkezlerinde yaşamaktadır (GİB)⁸⁰. Murat Erdoğan, Suriyeli göçmenlerin geçici barınma merkezlerinin dışında ve büyük çoğunluğunun Türkiye'nin çeşitli illerindeki kentlerde yaşamlarını sürdürmeleri nedeniyle Türkiye'de yaşayan Suriyeli göçmen nüfusunu "kentli" olarak tanımlamaktadır (Erdoğan, 2019: 7). Suriyeli göçmen sayısının en fazla olduğu iller sırasıyla, İstanbul, Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa şehirleridir. Bu iller arasında İstanbul, 2015 yılından beri en fazla sayıda Suriyeli göçmenin yaşadığı kent özelliğine sahiptir.

⁸⁰GİB verilerine göre 28.04.2022 tarihi itibari ile Türkiye'de geçici barınma merkezinde yaşayan Suriyeli göçmenlerin toplam sayısı 50.689'dır. Suriyeli göçmenlerin illere göre dağılım nüfusunu görmek için bkz.: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

Kayıt ili başka bir il olup da İstanbul'da yaşayan ve hiç kaydı olmayan düzensiz göçmen statüsündeki Suriyeli göçmenlerin sayısı göz önüne alındığında, İstanbul'da yaşayan Suriyeli göçmen sayısının 700 bini aştığı tahmin edilmektedir (Kriz Grubu Avrupa Raporu, 2018: 4). Uluslararası Kriz Grubu'nun İstanbul, Ankara ve İzmir'de yaşayan Suriyeli göçmenler özelinde yaptığı araştırmada Suriyeli göçmenlerin yaşam alanları, düşük ücretli kira olanaklarının, vasıfız iş bulma olanağı ve kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu işletmelere daha kolay erişim sağlayan mekânlar olarak belirlenmiştir. Söz konusu rapora göre, bu mekânlar aynı zamanda dar gelirli yerli toplumunda yaşam alanları olması nedeniyle göçmen ve yerli gruplar arasındaki toplumsal sürtüşmenin yüksek olduğu "kentsel gerilim" alanları olarak öne çıkmaktadır (Kriz Grubu Avrupa Raporu, 2018). Bu açıdan, Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak yerleştiği kentsel alanlarda kamu kaynaklarının ve hizmetlerinin paylaşımında geniş toplum ve Suriyeli toplum arasındaki gerilimin önemli eksenlerinden biri de konut piyasası üzerinedir.

BETAM'ın Mart 2022 tarihli araştırmasına göre, yıllık kira artış oranı İstanbul'da yüzde 126,5; Ankara'da yüzde 116,1 ve İzmir'de 82,8 olarak gerçekleşmiştir. BETAM'ın araştırma verilerine göre, kira fiyatları hem üç büyük ilde hem de ülke genelinde artış göstermektedir (BETAM, 2022). Bu bağlamda ayrıca, kira enflasyonunun yabancıya konut satış ve kiralamaların daha fazla olduğu İstanbul ve Antalya illerinde veya Hatay ve Şanlıurfa gibi Suriyeli göçmen nüfusun yoğun olduğu illerde yabancı konut talebinin daha az olduğu illere göre daha yüksek olduğunu belirtmek gerekir (Uygur, 2022). CHP İstanbul Milletvekili Gürsel Tekin, İstanbul'un 39 ilçesinde yaşayan göçmenlerin durumuna yönelik bir saha araştırması gerçekleştirmiş ve bu araştırma sonucunda İstanbul'un ilçelerinde yaşayan göçmenlerin konut piyasası üzerinde ciddi bir etkisi olduğuna vurgu yapmıştır. Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak yerleştiği Esenyurt, Bağcılar, Sultanbeyli gibi ilçelerde Tekin, kira artışlarının çok yüksek düzeyde olduğunu ve insanların ev bulmakta güçlük çektiğini belirtmiştir. Tekin, bu açıdan ev sahipleri ve kiracılar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların boyutunu şu şekilde ifade eder: *"Evlerini kiraya verenler hem talep hem de enflasyon nedeniyle çok yüksek kiralardan isterken, binlerce insan da evsiz kalmaktan, kiralayacak ev bulamamaktan korkuyor"*

(T24 İnternet Gazetesi, 2022)⁸¹. Aslı Şahankaya Adar'ın İstanbul'daki Suriyeli göçmenler ile yaptığı görüşmelerde, katılımcılar hane halkı giderleri arasında en büyük maliyetin konut kirası olduğunu ve bu gideri karşılayabilmek için temel ihtiyaç unsuru olan gıda harcamalarının tüketimini bile sınırlandırma yoluna gittiklerini ifade etmişlerdir. Şahankaya Adar, Suriyeli göçmenler için kira bedelinin göç öncesi bir maliyet unsuru oluşturmadığını, göç sonrası ise en büyük harcama kalemine dönüşmesini, Suriyeli göçmenlerin refahını etkileyen bir parametre olarak görmektedir (Şahankaya Adar, 2020: 250).

Suriyeli göçmenler konut piyasasında ciddi engeller ile karşılaşmaktadır. Suriyeli göçmenler güçlükle, uzun arayışlar ile ev bulabildikleri, buldukları evlerin ise ya değerinin çok üstünde kiraya verildiğini ya da açıklıkla istenmedikleri vurgusu ile ev kiralayamadıkları görülmektedir. Suriyeli göçmenler ve hâkim topluluğun ortak yaşam alanını paylaşma isteğinin zayıf olması nedeniyle Suriyeli göçmenlerin barınma hakkına erişimde yaşadıkları zorluklar arasında sosyal dışlanma boyutu da bulunmaktadır. SODEV'in 2021 yılındaki araştırmasında katılımcıların yüzde 55,7'si Suriyeli komşusu olmasını istemediğini; yüzde 65,4'ü "Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı bir mahalleye yerleşmekten" rahatsız olacağını, yüzde 56'sı ise "bir Suriyeli ile aynı apartmanda yaşamaktan" rahatsız olacağını ifade etmiştir (SODEV, 2021: 20, 66, 68). Konut maliyelerini karşılamadaki zorluk ve toplumsal dışlamanın varlığı, Suriyeli göçmenlerin çoğunlukla yoksul mahallelerde, eski ya da metruk yapılarda konaklamasına ve sosyal ağlarını bu çevrelerde kurmasına yol açmaktadır. Suriyeli göçmenlerin kitlesel gelişlerinin ardından Türkiye'nin çeşitli kentlerinde kendi kendilerine başlattıkları yerleşme pratikleri karşısında, Suriyeli göçmenler ile aynı yerleşim alanını paylaşmak istemeyen ve rahatsız olan yerli toplum üyeleri daha

⁸¹Konut fiyatlarında ve kira enflasyonunda yaşanan artış toplumun tüm kesimlerinin gider kalemlerini olumsuz olarak etkilemektedir; fakat Özçürümez ve İçduygu zorunlu göç ile gelen kişilerin serbest piyasa koşullarında yaşam alanlarını oluşturma çabasının onların yaşamını daha kırılgan hâle getirdiğini belirtir (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 2018). Bu açıdan Murat Erdoğan, kira fiyatlarını arttırarak Suriyeli göçmenlere ev kiralamayı kazanca dönüştüren ev sahibi olanın yani hakim topluluğun etkisine dikkat çeker (Erdoğan'dan akt. Gazi, 2018). Örneğin, İstanbul'un Bayrampaşa ilçesinde bir apartman dairesinde oturan Suriyeli ailenin 1200 TL olan ev kirası, ev sahibi tarafından kira sözleşmesine rağmen 3000 TL'ye çıkarılmıştır. Kiracı olan Suriyeli ailenin artışı kabul etmemesi üzerine ev sahibi önce balta ile evin kapısını kırmış ve ardından evin içindeki kapı ve camlara zarar vermiştir (NTV Haber, 2022).

yüksek kaliteli mahallere eğilim göstermiştir⁸². Bu durum Suriyeli göçmenler ve geniş toplum arasında konut ayrımcılığını ortaya çıkarmıştır (Balkan v.d., 2018: 3). Kalitesi yüksek konutlara olan talep artışı bu konutların kira bedellerinin yükselmesine yol açarken, Suriyeli göçmenlerin için erişilebilir kira bedelleri ancak sağlıklı yaşama elverişli olmayan konutların olduğu belirli mahallerde mümkün olmaktadır (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 231). Altındağ'da yaşanan şiddet olayları sonrasında başka bir yere taşınmak zorunda kalan Suriyeli göçmenler içinde bulundukları çıkmaz durumu şu sözler ile ifade eder: *"Başka mahalleler ya da modern evler bizi zaten kabul etmiyorlar ki. Bu eski evlerde yaşamak zorundayız."* (Öztürk, 2021a). Söz konusu ifadeler, açık bir biçimde Suriyeli göçmenlerin barınma hakkının bir başka deyişle yaşam alanlarını sınırlandığını desteklemektedir ve bu sınırlamanın, yerleşim alanlarının ayrımcı pratikler üzerinden inşa edilmesine yol açabildiğini bu hususta belirtmek gerekir⁸³.

İçduygu ve Özçürümez, zorunlu göç ile gelen kişilerin barınma hakkına yönelik yaşadığı sorunlarda yönetim sağlayacak olan kamu kurumlarının yetki ve sorumluluklarının çerçevesinin ise belirsiz olduğunu ve bu açıdan kamu kurumlarının düzenleyici ve denetleyici rolünün eksik olduğu ifade eder. Bu bağlamda, T.C. Çevre

⁸²Geniş toplumun Suriyeli göçmenlere yönelik ötekileştirme ve dışlama pratiğinin toplum nezdinde onların ekonomik ve kültürel tehdit oldukları algısına dayandığına çalışmanın ikinci bölümünde yer verilmiştir. Bu bağlamda, geniş toplum iş gücü piyasasında fırsatların azalması, Suriyeli göçmenlerin enformel sektörde ucuz iş gücü olarak istihdam edilmesinin ücret skalasını düşmesi; sağlık, eğitim, ulaşım gibi kamu hizmetlerinden alınan verimin yetersiz olması ile ekonomik tehdit algısını; Suriyeli göçmenlerin sayısal büyüklüğü göz önüne alınarak dil ve kültürel kodları ile toplumun sosyo-kültürel yapısında dönüşüm yaratacağı ve hâkim unsur olacakları düşüncesi ile kültürel tehdit algısı beslenmektedir.

⁸³ Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin yaşam alanlarının sınırlandırılmasının kendi toplumsal ağları içinde yaşamalarına yol açması mümkündür. Bu durumun beraberinde gettolaşmayı oluşturabilecek bir kapalılaşma tehlikesi taşıdığını göz ardı etmemek gerekir. Mevcut koşullarda gettolaşmaya zemin hazırlayan şartlar bulunmaktadır. Çoğunluk toplumu ile göçmen topluluğu arasında artmak yerine gittikçe azalan sosyal ilişkiler ve Suriyeli göçmen nüfusunun çoğunluğunun ortalama gelir seviyesinin altındaki semtlerde birikmesi ile bir sosyokültürel alt yapının hazırlanması gettolaşma riskini tahkim eden unsurlardır. Örneğin, İstanbul'da yaşayan Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunluğu Esenyurt, Sultangazi, Esenler, Bağcılar gibi ucuz işgücü ve düşük kira olanaklarının olduğu ilçelerde yaşamaktadır (Şar ve Kuru, 2021: 12). Suriyeli göçmen nüfusun sayısal büyüklüğü de toplumsal kapanmaya yol açan etmenler arasındadır (Erdoğan, 2020: 64, 216). Göçmenlerin, çoğunluk toplumu tarafından dışlanmaları, damgalanmaları sonucunda iki toplum arasında aşılması zor sınırların oluşması, göçmen topluluklarını belli alanlarda yoğunlaşması ve diğer yaşam alanları ile bütünleşmeden kendi dünyalarında bir yaşam sürdürmeleri gettolara, paralel toplum inşalarına yol açmaktadır. Kaya, bu tür toplum yapılanmasının engellemek için çoğunluk toplumu ile göçmenlerin iletişimini ve etkileşimini sağlayacak imkanları oluşturan politikaların devlet, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütler gibi aktörler tarafından uygulanması gerektiğini ifade eder (Kaya, 2014: 25).

ve Şehircilik Bakanlığının zorunlu göç ile gelenlere yönelik barınma politikasını ele alan bir ilgili bir birimin henüz oluşturulmamasına ve belediye mevzuatlarında bu kişilerin barınma ve konut politikasına yönelik görev ve sorumlulukların çerçevesini belirleyen yasal düzenlemelerin bulunmamasına dikkat çekilmiştir (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 233).

Nitekim Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki yaşamını kırılgan hale getiren sorunların ve koşulların barınma, eğitim, çalışma gibi temel insan haklarına dayanması sorunları yapısal bir forma dönüştüren en önemli etmendir. Bu yapısal sorunların ve koşulların değişmediği ve kuşaklar arasında sürdürülmesi sonucunda ise, kurumsal ırkçılık artık Suriyeli göçmenler için bir tehlike boyutunda kalmayıp, dezavantajlı bir yaşamsal döngüye katılmanın planlı bir sonucu olacaktır. Dolayısıyla, çalışmanın bu başlığında aktarılan tehlike bulgusunun, kurumsal ırkçılık olarak var olup olmayacağı ileride yapılacak çalışmalar ve yapısal çözümler için bir çağrı niteliği taşımaktadır.

SONUÇ

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'nın ardından savaş koşulları nedeniyle uluslararası koruma bulmak amacıyla Suriye'de yaşayan kişiler Türkiye'ye ve diğer ülkelere göç etmeye başlamıştır. Yaklaşık on yıl önce başlayan ilk gelişlerle, Türkiye'ye gelen Suriyeli göçmenlerin sayıları yıllara göre sürekli artmıştır. Günümüzde, Nisan2022 tarihli verilerine göre3,7 milyonu aşkın Suriyeli göçmen Türkiye'de sağlanan geçici koruma statüsü ile yaşamını sürdürmektedir (Mülteciler Derneği, 2022). Suriye'den Türkiye'ye yapılan göç ve bu göçün sonucunda ortaya çıkan kalıcılık eğiliminin beraberinde getirdiği tespitler, sorunlar,olgular, düşünceler, olaylar ve çözüm önerileri siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel olmak üzere çeşitli perspektiflerden farklı disiplinlerin inceleme konusu olmuştur. Böylesine çok boyutlu bir meselenin parçası olan Suriyeli göçmenler üzerinde kurulan çeşitli bilgi örüntülerinin arasında bu çalışmanın kurgusunun çıkış noktası, hem teoride hem de pratikte gözlemlenebilen Suriyeli göçmenlere yönelik ötekileştirme ve dışlamadır.Bu doğrulta bu çalışmanın araştırma sorusu, Suriyeli göçmenlerin deneyimlediği ötekileştirme, dışlama ve ayrımcı pratiklerin ırkçılık kavramı ile olan ilişkisi nedir? Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunluğunun geniş toplum üyeleri ile birlikte kent merkezlerinde ikamet etmesi; çalışma, eğitim, sağlık gibi hak ve hizmetlerden yararlanmaları ve çeşitli kamusal alanların paylaşılması, geniş toplum tarafından "misafirlik" söyleminin aşan kalıcılık pratikleri olarak değerlendirilmiştir. Bu süreç karşı geniş toplum dışlamayı ve ötekileştirmeyi"savunma" araçları olarak kullanmaya başlamış ve kalıcılık görünür oldukça ötekileştirme toplumsal hayata iyice sirayet etmiştir. Çalışma; dil, eylem ve hatta bakışla pratikte gözlemlenebilen bu ötekileştirmeyi ve dışlamayı teoride doğru paradigmlar ile anlamlandırma arayışında şu soruyu sormuştur: Suriyeli göçmenlerin maruz kaldığı ayrımcılık, ötekileştirme ve dışlanmanın ırkçılık kavramı ile olan ilişkisi nedir? Çalışma, bu soruyu Suriyeli göçmenlerin eylemde ve söylemde yaşadığı ötekileştirme, dışlama ve ayrımcı pratikleri bireysel ırkçılık olduğunu tanısını koyarak yanıtlamıştır. Diğer yandan Suriyeli göçmenlerin ekonomik ve sosyal haklar açısından sürdürdükleri dezavantajlı ve kırılgan yaşamı ise kurumsal ırkçılık tehlikesi altında görmektedir.

Çalışma, bireysel ve kurumsal ırkçılık ayırımına varmadan önce ırkçılık kavramının kuramlarını ve dönüşümünü ele alan bir inceleme gerçekleştirmiştir.

17. yüzyıldan sonra ortaya atılmaya başlayan ırk öğretileri ile ırklara ilişkin sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflandırmalarda ırk kavramı, toplumlar arasındaki eşitsizliğin ve ayrımcılığın bir aracı olarak kullanılmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda insanların kalıtsal olarak sahip olduğu fenotip unsurların insan topluluklarını farklılaştıran ya benzeştiren özellikler olarak bir ırkı oluşturduğu üzerine bilimsel olduğu varsayılan görüşler ve yaklaşımlar kabul görmüştür. Charles Linneaus, George Louis Buffon ve Friedrich Blumenbach, insan gruplarını farklılaştıran ırklara ilişkin sınıflandırmaları ile öne çıkan bilim insanları olmuştur. Irkçılık teorisine asıl bilimsel zemini açan isim ise, Joseph-Arthur Gobineau'dur. Gobineau, ırkları siyah, beyaz ve sarı olmak üzere üç büyük gruba ayırarak beyaz ırkın üstünlüğünü savunmuştur. Gobineau'nun teorisi benzerliği görkemli bir şekilde yüceltirken, farklılıkları sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre bazı ırkların "üstün" ve bazı ırkların da "aşağı" olması toplumlar arasında hiyerarşik bir düzenin inşasına yol açmıştır. Irkçılığın aşağı ve üstün ırk skalasına dayanan yaklaşımı, kölelik, sömürgecilik, kapitalizmin gibi tahakkümcü doktrinlerin gelişmesine de zemin hazırlamıştır.

Klasik ırkçılığın inşa ettiği insanlar arasındaki eşitsizlik düşüncesine karşı özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen insan hakları yaklaşımı çerçevesinde bir mücadele başlamıştır. Bu bağlamda, ırkın asli ve bilimsel bir temeli olmadığı ve toplum içindeki sosyal bölünmelerinin aracı olarak inşa edilmiş sosyal bir yapı olduğu savunulmuştur. Zamanla, ırkın var olmadığına yönelik teoriler ne kadar güçlendirilse de kavrama ekonomik, sosyal ve politik bir alan açan ırkçılık öğretilerinin farklı olanı ötekileştirme ve dışlama pratiği zayıflamamıştır. Irkçılığın muhtevasını çeşitlendirerek, din, dil, etnik köken, cinsiyet, vatandaşlık bağı gibi kimlik unsurları bir ırk gibi kodlayarak ayrımcı politikalarını sürdürmesini Martin Barker *yeni ırkçılık*; Frantz Fanon *kültürel ırkçılık*; Etienne Balibar ise *ırksız ırkçılık* olarak adlandırmıştır. Bu üç kavram da ırkçılığın konjonktüre göre yeniden

biçimlendirebildiğini ve politik olarak güçlü araçsallığını koruduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ırkçılık için öteki olan artık sadece siyah, beyaz ve sarı ırk skalasında aşağıda konumlanan değil, dini, etnik kökeni, dili, cinsiyet yönelimi gibi unsurları ile "ben" veya "bizden" farklı olandır.

Hâkim kimlikten farklı olmayı yaşamsal tehdit olarak gören kültürel ırkçılığın sorunsallaştırdığı kimlikler arasında göçmenler öne çıkmaktadır. Çalışma bu teorik bilgiye referans ile Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin maruz kaldığı ötekileştirme, dışlama ve ayrıştırmayı ırkçılık olarak tanımlamıştır. Çalışma açısından, "Suriyeli" kimliği, vatandaşlık bağını ifade eden kimlik tanımlamasını kaybederek geniş toplum tarafından bir ırk gibi kodlanarak sorunsallaştırılmıştır. Bu sorunsallaştırmanın boyutu, derinliği ve özneleri analiz edilmek istendiğinde ise çalışma, yeni kavramlara ve bu kavramların getirdiği bir ayrıştırmaya ihtiyaç duymuştur. Bu amaçla Carmichael ve Hamilton'un bireysel ve kurumsal/yapısal ırkçılık ayırımına yer verilmiş ve bu ayırım üzerinden Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki ırkçılık deneyimi analiz edilmiştir. Bu bağlamda Suriyeli göçmenleri ötekileştirmeye yönelik her türlü önyargı, damgalayıcı ve ayrımcı stereotipler ile bezenmiş söylemler ve şiddet içerikli her türlü edim bireysel ırkçılık olarak tanımlamıştır. Bireysel ırkçılığın toplum boyutu ile geniş katılımlı saha araştırmalarının sonuçlarına yansıyan Suriyeli toplumu ve hâkim kimlik arasındaki sosyal mesafeyi gösteren veriler ile birey seviyesinde ise haber kaynaklarından ve sosyal medya araçlarında aktarılan söylem kesitleri ile bir yüzleşme alanı açılmıştır. Bireysel ırkçılığın eylem örnekleri ise mini pogromlar ve pogromvari olmak üzere iki grupta yer almaktadır. Daha tekil olan birkaç kişi ya da bir kişinin bir veya birkaç Suriyeli göçmeni şiddet edimi ile hedef alan olaylar mini pogromlar olarak adlandırılmıştır. Görünürlüğü ve bilinirliği daha yaygın ve linç içerikli ve kitlesel olan şiddet saldırıları ise pogromvari olarak adlandırılmıştır. Pogromvari saldırının ortak özelliği, bir mahallenin geniş katılımı ile Suriyeli olan her kimliğin ev, işyeri, araba gibi mülklerine maddi zarar ve cana zarar veren yaralanma veya ölümlere yol açan eylemler ile sonuçlanmasıdır. Çalışma bireysel ırkçılığın nedenleri arasında genel olarak toplum nezdinde Suriyeli göçmenlerin ekonomik ve kültürel tehdit algısını görmüştür. Bununla beraber bireysel ırkçılığı tetikleyen, söze ve eyleme dönüştüren motivasyonu ise doğru

olmayan bilgilerin inşası ve etkili dolaşımı, kamuoyu tepkisinin yetersizliği ve toplumdaki siyasi-sosyal kutuplaşmanın olmak üzere üç boyut üzerinden değerlendirmiştir.

İrkçılığın kurumsal boyutu ise çalışmada ırkçılığın bugünü ve yarını arasındaki ilişkiyi ele alan bir analize dayanmaktadır. Bu bağlamda çalışma, kurumsal ırkçılığın Suriyeli göçmenler için tehdit boyutuna vurgu yaparak, bu tehdidi oluşturan unsurları, onların hukuki statüleri, çalışma koşulları, eğitim ve barınma imkanları üzerinden analiz etmektedir.

Çalışma için Suriyeli göçmenlerin sahip olduğu geçici koruma statüsü kırılgan bir hukuki statüdür. Geçici koruma statüsünün Cumhurbaşkanlığınca verilmesi ve sonlanması, statünün süresine ilişkin hukuki güvenceyi muğlak kılmaktadır. Bunun birlikte statünün, uzun süreli ikamet izni veya oturma izni hakkı tanımaması "geçicilik" vurgusunu etkili kılmaktadır. Bu açıdan, statünün kalıcı çözüm yollarına ilişkin belirsiz bir ekosistem sunması, Suriyeli göçmenlerin geleceğine ilişkin politikasızlığı da meşru kıldığı düşünülmektedir.

Bu çalışmada kurumsal ırkçılığa yönelik tehlikenin bir diğer bulgusu, Suriyeli göçmenlerin çalışma hakkı ve koşullarının analizi ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Geçici koruma statüsü Suriyeli göçmenlere çalışma hakkını doğrudan vermektedir. Geçici koruma statüsü hakkında Suriyeli göçmenlerin kayıtlı olarak çalışabilmesi için çalışma iznine başvuru yapması gerekir. Çalışma iznine başvuru ise belli usul ve esaslara göre düzenlemiştir. Bu düzenlemelere göre, çalışma iznine başvurusu belli sektörlerde çalışmak kaydı ile işveren tarafından yapılmalıdır. Kişilerin çalışma izni başvurusu yapabilmesi için geçici koruma kimlik kartını aldıktan sonra altı ay geçmesi gerekir ve yalnızca ikamet ettiği ilde geçerli olacak şekilde kullanması mümkündür. Bunun yanında başvurunun sonuçlanmasına ilişkin belli bir süre sınırlaması bulunmamaktadır, bu durum sürecin uzun bir zaman dilimine yayılmasına yol açmaktadır. Suriyeli göçmenler çalışma izinleri yalnızca en fazla bir

yıllık olarak verilmesi ise çalışma, başvuru sürecinin belirli periyotlar ile yenilenmesini gerektirmektedir. Çalışma iznine başvuru koşullarını yerine getirilmemesi ise, Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunluğunun kayıt dışı olarak çalıştırılmasına yol açmaktadır. Nisan 2022 verilerine göre çalışma çağındaki (15-64) Suriye uyruklu kişi sayısı 2 milyonu geçerken, çalışma izni alan Suriyeli sayısı 62.369'dur. Dolayısıyla Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunluğu kayıt dışı olarak enformel işlerde çalışmaktadır. Bu durum onların sağlık sigortası, emeklilik sisteme ve iş güvenliği gibi işe bağlı sosyo-ekonomik güvencelerde yoksun kalmasına yol açmaktadır. BETAM ve ILO'nun verilerine göre, Suriyeli göçmenler, Türk vatandaşı olan kişilere göre daha düşük ücret, daha fazla saat ve daha az mola süreleri ile çalışmaktadır.

Suriyeli göçmenlerin hukuki statülerinin muğlaklığı ve çalışma yaşamındaki dezavantajlı konumları eğitim ve barınma koşullarını da etkilemektedir. Geçici koruma statüsü Suriyeli göçmenlere doğrudan eğitim hakkına erişme hakkı vermektedir, fakat Suriyeli göçmenlerin dar gelirli yaşamları özellikle erkek çocukların eğitim içinde tutulmasını engelleyerek çalışma yaşamına dahil olmasına neden olmaktadır. Kız çocukları ise Suriyeli kişilerin kültürel kodlarının da etkisi ile erken yaşta evlilik ile eğitime katılımı Türk vatandaşı olan öğrencilere göre düşük kalmaktadır. Suriyeli çocukların eğitim-öğretime dahil edilmesi çerçevesinde ise kamu ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ile hareket ettiğini ve bu bağlamın iyileştirilmesine yönelik çeşitli politikaların var olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle ilköğretim çağındaki Suriyeli çocukların okullaşma oranında 2021-2022 verilerine göre artış yaşanmıştır. Çalışma koşullarının taşıdığı kırılma, Suriyeli göçmenlerin refahını ve iyi bir yaşam sürdürmelerine doğrudan etkilerken barınma koşullarını da etkilemektedir. Suriyeli göçmenleri ekonomik olarak dar gelirli bir Uluslararası Kriz Grubu'nun İstanbul, Ankara ve İzmir'de yaşayan Suriyeli göçmenleri kapsayan çalışmasında Suriyeli göçmenlerin yaşam alanları çoğunlukla kira bedellerinin düşük, vasıfız iş bulma olanağı ve kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu işletmelere daha kolay erişim sağlayan mekânlar olduğu belirtilmiştir. Suriyeli göçmenlerin ekonomik koşullarının yanında, yaşadıkları toplumsal dışlanma da yaşam mekânlarını sınırlandırmaktadır. Suriyeli göçmenlerin belirli mekânlarda

ve kendi sosyal ağıları ile sınırlandırılmış bir şekilde yaşamlarını sürdürmesi ise gettolaşma veya paralel toplum tehlikesine kapı aralamaktadır.

Suriyeli göçmenlere yönelik sorunsallaştırılmış bir kimlik inşa edilmesi onların maddi ve manevi olarak dezavantajlı bir yaşam sürmeleri ile yakından ilintilidir. Suriyeli göçmenlerin yasal statülerinin kırılganlığı, eğitim ve çalışma hakkına erişim ve bu haklardan yararlanmalarının sorunlar içermesi onların yaşamlarını dezavantajlı kılmaktadır. Sorunsallaştırılmış ve ırk gibi kodlanmış Suriyeli kimliği hâkim kimliğin skalasında aşağıda konumlanarak kötü çalışma koşullarına, düşük ücretli çalışmaya, eğitimden yoksun kalmaya, metruk binalarda yaşamaya yazgılı kılınması, çalışma açısından kurumsal ırkçılık tehdididir. Bu bağlamda çalışmada bireysel ve kurumsal ırkçılık ilişkisi de değinilmiştir. Bireysel olanın kurumsal olanın etkisini belirleyebildiği veya kurumsal olanın bireysel olan ırkçılığın söylem ve eylemini inşa eden argümanları sunduğu belirtilmiştir. Örneğin, Suriyeli göçmenler için bireysel ırkçılığın söylem örneği olan "kirli" kalıp yargısı, onların barınma imkanlarını sağlıksız koşullarda sürdürmesinin bir sonucudur. Bir diğer söylem örneği olan "tembel", özellikle çocukların dil bariyerinden ötürü etkin bir öğrenme gerçekleştirmesinin sonucudur. Öte yandan bireysel olanın Suriyeli göçmenlere toplumsal kabulünün zayıf ve dışlamanın güçlü olması kurumsal olan yapıların kararlarının etkinliğini de etkilemektedir. Örneğin, kişilerin can ve mal güvenliğini tehdit olan bireysel ırkçı saldırı karşı kamu otoriteleri toplumun diğer kesimlerinin yaşadığı benzer olay örneklerine nazaran tepkisi düşük düzeylidir. Nitekim, Suriyeli göçmenler geniş toplum nezdinde eşit haklara sahip bir özne olarak görülmemektedir. Kalıcılığı artan bir yoksulluk tehlikesinin birkaç jenerasyonu etkilemesi durumunun dezavantajlı toplumsal statünün sürdürülmesine neden olması ise açık bir kurumsal ırkçılık tehlikesini yol açmaktadır. Kurumsal ırkçılığın nesiller arasında sürdürülmesi, söz konusu kırılgan yaşamı yapısal/sistemik hâle getirmektedir. Bu nedenle, çalışma bu tehlikenin önemini farkında olarak ileride bu bağlamın takip ve değerlendirilmesini yürütecek yapısal çözümler için bir çağrı niteliği taşımaktadır. Bu açıdan çalışma ayrıca, çeşitli veriler ile aktarılan ve tarif edilen sorunlar ile aynı zamanda kalıcı çözümler için yapılması gerekenlere de işaret etmeyi temenni etmiştir

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- Akçura, Yusuf (1976). Üç Tarz-ı Siyaset. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Arslan, Emre (2008). "Türkiye'de Irkçılık" Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekin Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik Cilt 4, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aslı Şahankaya Adar, Göçmenlerin Refahında Ücret Gelirinin Etkisi: İstanbul'daki Suriyeliler içinde Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum, Yayına Haz.: Songül Sallan Gül v.d, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 331-256.
- Balibar, Etienne (2000). "Bir Yeni-Irkçılık Var Mı?", Ed: Etienne Balibar, Wallerstein Immanuel, Irk, Ulus ve Sınıf (Belirsiz Kimlikler) (Çev: Nazlı Ökten), İstanbul: Metis Yayınları, 24-38.
- Bauman, Zygmunt (2018). Kapımızdaki Yabancılar (Çev: Emre Borca), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bernasconi, Robert (2015). Irk Kavramını Kim İcat Etti? Felsefi Düşüncede Irk ve Irkçılık (Çev: Zeynep Direk vd.,), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bora, Tanıl (2016). Türkiye'nin Linç Rejimi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burns, Edward McNall (1984). Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950 (Çev: Alaeddin Şenel). Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.
- Carmichael, Stokely and Charles Hamilton, (1992). Black Power: The Politics of Liberation, New York: Vintage Books.
- Castles, Stephen and Mark J. Miller (2008). Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketler (Çev: Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cengiz, Bilge (2020). İşgücü Piyasasında Göçmenlerin Yasal Statüsü: Ara bir Kategori olarak "Yarı Düzenlilik" içinde: Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum, Yayına Haz.: Songül Sallan Gül v.d, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 257-275.
- De Fontette, François (1991). Irkçılık (Çev: Haldun Karyol). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dijk, Teun A. Van (2005). Racism and Discourse in Spain and Latin America, Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Ekşi, N. (2020). 6458 Sayılı "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Bu Kanuna İlişkin İkincil Mevzuatta Yer Alan Temel Kavramlar" içinde

- Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum, Yayına Haz.: Songül Sallan Gül v.d, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 174-206.
- Emin, Müberra Nur (2019). "Geleceğin İnşası Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi", SETA Kitapları, Ankara.
- Erdoğan, M. Murat (2020). "Suriyeliler barometresi 2019: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi", Orion Kitabevi, Ankara.
- Georgeon, François (1996). Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gündüz, Vassaf (2002). Sınırların Ötesinden Daha Sesimizi Duyurmadık Avrupa'da Türk İşçi Çocukları. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gündüz, Vassaf (2020). Cehenneme Övgü: Gündelik Hayatta Totalitarizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güvenç, Bozkurt (2016). İnsan ve Kültür. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Halid, Alia ve Rabia Hos (2021). "SyrianRefugees in Turkey: (Un)Equal Opportunities in Education içinde Human Rights in Turkey, Editörler: Aydın, Hasan ve Langle, Winston, Springer, İsviçre.
- Hikmet, Nazım (1936). Alman Faşizmi ve Irkçılığı, İstanbul: Kader Basımevi.
- Huxley, Julian (1939). Race in Europe. Great Britain: Oxford at the Clarendon Press.
- Levi Strauss, Claude (2007). Irk Tarih ve Kültür (Çev: Haldun Bayrı, Reha Erdem vd.,). İstanbul: Metis Yayınları.
- Locke, John (2012). Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme (Çev: Fahri Bakırcı), Ankara: Ebabil Yayınları.
- Miles, Robert (1997). "Avrupa'da Irkçılık ve Modernlik", Der. Ali Rattansi ve SallieWestwood Batı Avrupa Cephesinde Irkçılık Modernite ve Kimlik (Çev: Sevdal Akyüz), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 221-296.
- Miles, Robert (2000). Irkçılık (Çev: Sibel Yaman). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Negri, Antonio ve Michael Hardt (2003). İmparatorluk (Çev: Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Özbek, Metin (1979). İnsan ve Irk, Ankara: Remzi Kitapevi.
- Özbek, Sinan (2003). Irkçılık. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Rousseau, Jean Jacques (2003). İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni (Çev: Ertuğ Ergün). Ankara: Yeryüzü Yayınevi.

- Schnapper, Dominique (2005). Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki (Çev: Ayşegül Sönmezay). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Somersan, Semra (2004). Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Şenel, Alaeddin (1984). Irk ve Irkçılık Düşüncesi. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Toksöz, Gülay (2006), Uluslararası Emek Göçü. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Wallerstein, Immanuel (2000). “Kapitalizmin İdeolojik Gerilimleri: Irkçılık ve Cinsiyetçilik Karşısından Evrenselcilik”. Ed: Etienne Balibar, Wallerstein Immanuel Irk, Ulus ve Sınıf (Belirsiz Kimlikler) (Çev: Nazlı Ökten), İstanbul: Metis Yayınları, 39-49.
- Weber, Anne (2009). Nefret Söylemi El Kitabı (Çev: Metin Çulhaoğlu). Ankara: Avrupa Konseyi Yayınları.
- Zizek, Slavoj (2018). Kırılğan Temas (Çev: Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınlar.
- Zürcher, Erik Jan (2002). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi(Çev: Yasemin Saner Gönen). İstanbul: Yayınları.

2. Makale, Tez, Bildiri ve Raporlar

- Aktoprak, Elçin (2010). “Bir ‘Kurucu Öteki’ Olarak: Türkiye’de Gayrimüslimler”, İnsan Hakları Çalışma Metinleri: XVI.
- Aladağ Görentaş, İtir (2020). In Between Ambiguities of Terms: Evaluating Temporary Protection In Terms of Human Rights, The Migration Conference 2020 Proceedings Migration and Politics.
- Angier, Natalie (2000). “Do Races Differ? Not Really, DNA Shows”. The New York Times, August 2000.
- Aytaç, Ömer ve Pelin Kılınç (2021). "Emek Sömürsünün Yeni Yüzü: Suriyeli Çocuk İşçiler", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31 (1), 381-404.
- Balkan v.d. (2018). "Immigration, Housing Rents, and Residential Segregation: Evidence from Syrian Refugees in Turkey", Provided in Cooperation with: IZA – Institute of Labor Economics, IZA Discussion Papers, No. 11611, Bonn.
- Balkılıç, Özgür ve Fatma Armağan Teke Lloyd, (2020). “AKP’nin Suriyeli Göçmen Söylemini Türkiye’nin Jeopolitik Senaryosuyla Birlikte Okumak”. Alternatif Politika, 12 (3), 542-564.

- BETAM (2022), "Kiralık Konut Piyasası Görünümü: Nisan 2022", <https://betam.bahcesehir.edu.tr/2022/04/sahibindex-kiralik-konut-piyasasi-gorunumu-nisan-2022/>, (erişim tarihi 30.04.2022).
- Bostancı, Mustafa (2014). "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da Hâkimiyet Mücadelesi". Akademik Bakış Dergisi, 7 (14), 117-136.
- Brattain, Michele (2007). "Race, Racism, and Antiracism: UNESCO and the Politics of Presenting Scienceto the Postwar Public". The American Historical Review, Vol: 112, No: 5, pp: 1386–1413.
- Caro Pinedo, Luis (2020). "Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler", ILO Türkiye Ofisi.
- Castoriadis, Cornelius (1994). "İrkçilik Üzerine Düşünceler". Birikim Dergisi, Sayı: 62, 52-60.
- Coşkun, İpek ve Emin, Müberra Nur (2016). "Türkiye'deki Suriyelilerin Eğitimde Yol Haritası Raporu", SETA Vakfı, İstanbul.
- Çelik, Elif (2013). "Nefret Söylemi İfade Özgürlüğünün Neresinde?". İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4 (2), 205-239.
- Çoban Keneş, Hatice (2013). Yeni İrkçi Söylemin Muğlak Karakteri ve Medyanın İşlevi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çömez Polat, Filiz, Kaya, Eda (2017). "Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye'de Suriyelilere Yönelik Tutumlar". Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (1), 38-48.
- Deniz, Çağlar A., Ekinci, Yusuf, Hülür, A. Banu (2016). "Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları". Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 14 (27), 17-40.
- Dost, Süleyman (2014). "Ulusal ve Uluslararası Mevzuat Çerçevesinde Ülkemizdeki Suriyeli Sığınmacıların Hukuki Durumu". Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4 (1), 27-69.
- Ekinci, Yusuf (2015). "Misafirlik Dediğin Üç Gün Olur: Suriyeli Sığınmacılar ve Sosyal Dışlanma". Birikim Dergisi, Sayı: 311, 1-7.
- Erdoğan, M. Murat (2014).Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi.
- Erdoğan, M. Murat (2020). "Securitization from Society" and Social Acceptance: Political Party-Based Approaches in Turkey to Syrian Refugees, Uluslararası İlişkiler, 17 (68),73-92.

- Gölcü, Abdulkadir, Dağlı Ayşe Nur (2017). “Haber Söyleminde ‘Öteki’yi Aramak: Suriyeli Mülteciler Örneği”. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 28, 11-38.
- Gündoğmuş, Bekir (2018). "Avrupa'da Kültürel İrkçilik ve Göçün Tetikleyici Etkisi", VII. Uluslararası Sempozyum İdealden Gerçeğe Toplum, Siyaset ve Ekonomi Bildiri Kitabı, 288-297.
- Kaya, Ayhan (2017). “İstanbul, mülteciler için cennet mi cehennem mi? Suriyeli mültecilerin kentsel alandaki halleri”. Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 140, 42-68.
- Kaya, İ. & Yılmaz Eren, E. (2015). Türkiye’deki Suriyelilerin hukuki durumu: Arada kalanların hakları ve yükümlülükleri. SETA Vakfı.
- Keyman, E. Fuat (2018). “Yönetici Özeti”, İçinde Türkiye’de Sosyal Uyum, Ataseven, Aysen ve Bakış, Çağla, İstanbul Politikalar Merkezi.
- Massoumi, Narzanin, Mills, Tom, Miller David (2017). “Islamophobia, Social Movements and the State: For a Movement-centred Approach”, Ed: Narzanin Massoumi, Tom Millsand David Miller, What is Islamophobia? (Racism, Social Movements and the State), Pluto Press.
- Oğuz, Cihan (2019). “Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tepkinin Sosyal Medyadaki Temsili: Hashtaglerde Nefret Söylemi”, Al-Farabi 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 64-75.
- Sumbas, Ahu (2009). “Batı Avrupa’da Yükselen Yeni İrkçilik Üzerinde Bir Deneme”. Alternatif Politika, Cilt: 1, Sayı: 2, ss: 260-281.
- Şar, Edgar ve Nezih Onur Kuru (2020). “İstanbul’da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutumlar”, İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü.
- Tok, Gül Ceylan (2020). “Hakikatin Önemsizleşmesi Çağında Göçmen Karşıtı Söylem Üzerine Bir Değerlendirme”, Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, Göç Özel Sayısı, 1-12.
- Unutulmaz, K. Onur (2018). "Turkey’s Education Policies towards Syrian Refugees: A Macro-level Analysis", International Organization for Migration.
- Uyan, Semerci ve Emre Erdoğan (2018). "Who can not access education? Difficulties of being a student for children from Syria in Turkey", Vulnerable Children and Youth Studies, 13 (1), 30-45.
- Uysal, Gökçe, Uncu, Baran Alp, Akgül, Merve Akgül (2018). Suriyeli Çalışanlar Ve İşgücü Piyasasında Ayrımcılık, BETAM Araştırma Notu 18/232.
- Uzan, Ü. (2019). Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçen Suriyelilerin vatandaşlığa dair görüşlerinin değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Vardar, Deniz (1995). “Yeni Irkçılığın Doğuşu: Başlangıca Dönüş Mü?”. Birikim Dergisi, Sayı: 76.
- Wren, Karen (2001). “Cultural Racism: Something Rotten in the State of Denmark?”. Social&Cultural Geography, Vol: 2, No: 2, pp: 141-162.
- Yakıt Ak, Eda ve Ergül Aslan (2020). "Suriyeli Göçmen Kadınların Erken Yaşta Evlilik Konusundaki Görüşleri: Kalitatif Bir Çalışma", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13 (71), 1168-1174.

3. Elektronik Kaynaklar

- Abdul-Jabbar, Kareem (2020). “Op-Ed: Kareem Abdul-Jabbar: Don’t understand the protests? What you’re seeing is people pushed to the edge”, <https://www.latimes.com/opinion/story/2020-05-30/dont-understand-the-protests-what-youre-seeing-is-people-pushed-to-the-edge>, (erişim tarihi 02.07.2021).
- ADL (2018). “Pyramid of Hate”, <https://www.adl.org/sites/default/files/documents/pyramid-of-hate.pdf>, (erişim tarihi 27.09.2021).
- Akay, Ali (2020a). “Ekolojinin siyasi başarısı”, <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-akay/ekolojinin-siyasi-basaris,27212>, (erişim tarihi 29.05.2021).
- Akay, Ali (2021). “Çeviri mi yoksa ırkçılık mı?”, <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-akay/ceviri-mi-yoksa-irkcilik-mi,30274>, (erişim tarihi 11.10.2021).
- Akdeniz, Ercüment (2020a). “İrkçilik virüsü mutasyon geçirdi, aman dikkat!”, <https://www.evrensel.net/yazi/87009/irkcilik-virusu-mutasyon-gecirdi-aman-dikkat>, (erişim tarihi 13.09.2021).
- Akdeniz, Ercüment (2021). “Altındağ'daki vahametın sosyo-ekonomik kodları”, <https://www.evrensel.net/yazi/89289/altindagdaki-vahametın-sosyo-ekonomik-kodlari>, (erişim tarihi 13.10.2021).
- Akdeniz, Ercüment ve Neslihan Karyemez (2019). “Küçükçekmece’de mültecilere saldırı: Yakmasınlar diye ışıkları söndürdük”, <https://www.evrensel.net/haber/382392/kucukcekmece-de-multecilere-saldiri-yakmasınlar-diye-isiklari-sondurduk>, (erişim tarihi 13.09.2021).
- Aktan, İrfan (2021). “Kazığı oynatmak”, <https://birartibir.org/kazigi-oynatmak/>, (erişim tarihi 17.10.2021).
- Aktan, Sercan (2019). “Avrupa seçimlerinin kazananları ve kaybedenleri”, <https://tr.euronews.com/2019/05/27/avrupa-secimlerinin-kazananlar-ve-kaybedenleri-liberaller-yesiller-asiri-sag>, (erişim tarihi 29.05.2021).

- Akyol, Kürşat (2016). “Suriyeli sığınmacılar ırkçı saldırılarla karşı karşıya”, <https://www.dw.com/tr/suriyeli-siginmacilar-irkci-saldirilarla-karsi-karşıyasa/a-19406743>, (erişim tarihi 17.10.2021).
- Akyol, Meltem (2021). “4 çocuğu ile Altındağ'da yaşayan Suriyeli Mustafa soruyor: Biz ne yaptık?”, <https://www.evrensel.net/haber/440175/4-cocugu-ile-altindagda-yasayan-suriyeli-mustafa-soruyor-biz-ne-yaptik?>, (erişim tarihi 17.10.2021).
- Akyol, Tuba (2017). “Bizi Kovarak Değil, Her Gün Biraz Daha Korkutarak Kaçırdılar”, <https://bianet.org/bianet/insan-haklari/189582-bizi-kovarak-degil-her-gun-biraz-daha-korkutarak-kacirdilar>, (erişim tarihi 17.09.2021).
- Altaş, Gülpınar (2020). “Yeni ırkçılığın ‘kirli’ ötekileri; Kürtler, Aleviler, Ermeniler: Politik ve toplumsal sistem ırkçı-ayırıcı ise medya da bu sistemin parçasıdır”, <https://www.indyturk.com/node/214946/röportaj/yeni-irkçılığın-kirli-ötekileri-kürtler-aleviler-ermeniler-politik-ve>, (erişim tarihi 26.05.2021).
- American Anthropological Association (1998). “AAA Statement on Race”, <https://www.americananthro.org/ConnectWithAAA/Content.aspx?ItemNumber=2583> (erişim tarihi 26.05.2021).
- Arabacı, Ali Osman (2019). “Videonun Türkiye’deki gösteride Türk bayrağına basan Suriyelileri gösterdiği iddiası”, <https://teyit.org/videonun-turkiyedeki-gosteride-turk-bayragina-basan-suriyelileri-gosterdigi-iddiasi>, (erişim tarihi 11.10.2021).
- Ataseven, Aysen ve Çağla Bakış (2018). “Türkiye’de Sosyal Uyum”, <https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/Document/turkiyede-sosyal-uyum-56dc0e/turkiyede-sosyal-uyum-56dc0e.pdf>, (erişim tarihi 17.10.2021).
- Aydın, Yaşar (2020). “Willy Brandt ve Almanya’nın Doğu Açılımı”, <https://www.perspektif.online/willy-brandt-ve-almanyanin-dogu-acilimi/>, (erişim tarihi 26.05.2021).
- BBC Türkçe (2019). “Suriye sınırında hazırlık: Türkiye’nin önceki askeri operasyonlarında neler yapıldı?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49959630>, (erişim tarihi 18.10.2021).
- BBC Türkçe (2020a). “Joe Biden ABD’nin 46. Başkanı seçildi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54856318>, (erişim tarihi 05.07.2021).
- BBC Türkçe (2020b). “George Floyd: ABD’nin başkenti Washington DC’de ırkçılık karşıtı protestolar”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52951048> (erişim tarihi 30.06.2021).

- BBC Türkçe (2021a). “Almanya sömürgecilik döneminde Namibya’da yaptığı katliamları ‘soykırım’ olarak tanıdı”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57278343>, (erişim tarihi 30.06.2021).
- BBC Türkçe (2021b). “Fransa’da aşırı sağ bölgesel seçimlerde zafer kazanamadı”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57633346>, (erişim tarihi 05.07.2021).
- Benlisoy, Foti (2018). “Mini pogromlar ve münferit linçler arasında 6-7 Eylül”, <https://www.avlaremaz.com/2018/09/06/mini-pogromlar-ve-munferit-linc-arasinda-6-7-eylul-foti-benlisoy/>, (erişim tarihi 09.09.2021).
- Benlisoy, Foti (2019). “İrkçılığa neden ırkçılık demek gerekir?”, <https://baslangicdergi.org/irkciliga-neden-irkcilik-demek-gerekir/>, (erişim tarihi 09.09.2021).
- Bianet (2021a). “18 STK'den açıklama: İrkçılık tuzağına düşmeyin”, <https://bianet.org/bianet/nefret-soylemi/248803-18-stk-den-aciklama-irkcilik-tuzagina-dusmeyin>, (erişim tarihi 18.10.2021).
- Bianet (2021b). "Son 8 yılda en az 513 çocuk çalışırken hayatını kaybetti", <https://bianet.org/1/13/245584-son-8-yilda-en-az-513-cocuk-calisirken-hayatini-kaybetti>, (erişim tarihi 08.01.2022).
- Bölükbaş, Cengiz Anıl ve Ahmet Osman (2021). “Antep’te evlerinde saldırıya uğrayan Suriyeli aileye polisten "Evden taşının" yanıtı”, <https://www.evrensel.net/haber/429646/antepte-evlerinde-saldiriya-ugrayan-suriyeli-aileye-polisten-evden-tasinin-yaniti>, (erişim tarihi 02.07.2021).
- Burun, Eyyüp (2014). “Gaziantep’te Suriyeli gerginliği”, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gaziantep-te-suriyeli-gerginligi-26993691>, (erişim tarihi 14.09.2021).
- Can, Zahide (2020a). “Korona yeni, eşitsizlik hep buradaydı: "Ayağa kalkma ve dizinizi boyunlarımızdan çekin demenin zamanı geldi”, <https://t24.com.tr/yazarlar/zahide-can/korona-yeni-esitsizlik-hep-buradaydi-ayaga-kalkma-ve-dizinizi-boyunlarimizdan-cek-in-demenin-zamani-geldi,27011>, (erişim tarihi 06.12.2021).
- Can, Zahide (2020b). “George Floyd, içten içe yanan bir çırayı alevlendirdi; "Adalet yoksa, barış da yok”, <https://t24.com.tr/yazarlar/zahide-can/george-floyd-icten-ice-yanan-bir-cirayi-alevlendirdi-adalet-yoksa-baris-da-yok,26922>, (erişim tarihi 06.12.2021).
- Casey, Nicholas, Sarasketa Leire Ariz (2021). “The Body Collector of Spain: When Migrants Die at Sea, He Gets Them Home”,

- <https://www.nytimes.com/2021/10/12/world/europe/spain-migrants-funeral-home.html>, (erişim tarihi 12.10.2021).
- Cerit, Osman Nuri, Salcı, Turan (2021). “Altındağ’da gergin bekleyiş sürüyor”, <https://tr.sputniknews.com/20210812/altindagda-gergin-bekleyis-suruyor-1047968123.html>, (erişim tarihi 29.09.2021).
- CIA (2021). “Syria”, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/syria/>, (erişim tarihi 09.09.2021).
- CNN Türk (2019a). “Suriyelilere ‘plaj’ yasağı”, <https://www.cnnturk.com/turkiye/suriyelilere-plaj-yasagi>, (erişim tarihi 25.09.2021).
- Cumhuriyet Gazetesi (2019). “Suriyelilere nefret kampanyası”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/suriyelilere-nefret-kampanyasi-1498842>, (erişim tarihi 27.09.2021).
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) (2020). "Yabancı Çalışma İstatistikleri", <https://www.csgeb.gov.tr/media/87487/yabanciizin2020.pdf>, (erişim tarihi 04.04.2022).
- Dalaman, Cem (2021). “Almanya’da Irkçı Saldırının Birinci Yıldönümünde Ölenler Anılıyor”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/almanyada-irkci-saldirinin-birinci-yildonumunda-olenler-aniliyor/5784703.html>, (erişim tarihi 01.11.2021).
- Deutsche Welle (2020a). “Almanya’da dört kişiden biri göçmen kökenli”, <https://www.dw.com/tr/almanyada-dort-kisiden-biri-gocmen-kokenli/a-54352822>, (erişim tarihi 30.06.2021).
- Deutsche Welle (2020b). “Dünya ırkçılığa karşı sokaklarda”, <https://www.dw.com/tr/dunya-irkciliga-karsi-sokaklarda/a-53701480>, (erişim tarihi 01.07.2021).
- Deutsche Welle (2021). “Macron Fransa’nın Ruanda Soykırımı’ndaki sorumluluğunu kabul etti”, <https://www.dw.com/tr/macron-fransanın-ruanda-soykirimindaki-sorumlulugunu-kabul-etti/a-57686578>, (erişim tarihi 30.06.2021).
- Diken Gazetesi (2017). “İzmir’de Suriyelilere saldırı: 500 mülteci mahalleyi terk etmek zorunda kaldı”, <https://www.diken.com.tr/izmirde-suriyelilere-saldiri-500-multeci-mahalleyi-terk-etmek-zorunda-kaldi/>, (Erişim Tarihi 21.10.2021).
- Diken Gazetesi (2018). “Şanlıurfa’daki komşu kavgası Suriyelilerin işyerlerine saldırıya dönüştü”, <https://www.diken.com.tr/sanliurfadaki-komsu-kavgasi-suriyelilerin-isyerlerine-saldiriya-donustu/>, (Erişim Tarihi 21.10.2021).

- Doğanay, Ülkü (2017).“Suriyelileri’ nasıl bilirsiniz?”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/07/10/suriyelileri-nasil-bilirsiniz>, (erişim tarihi 25.09.2021).
- Duvar Gazetesi (2017). “Kavga sonrası Suriyelilere saldırı”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/09/14/istanbulda-suriyeli-ailelere-saldiri>, (Erişim Tarihi 20.10.2021).
- Duvar Gazetesi (2018). “Gaziantep'te Suriyelilere saldırı”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2018/12/31/gaziantep-te-suriyelilere-saldiri>, (Erişim Tarihi 25.10.2021).
- Duvar Gazetesi (2021). “Gaziantep'te ırkçı saldırı iddiasına valilikten açıklama: Komşu kavgası”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gaziantep-te-irkci-saldiri-iddiasina-valilikten-aciklama-komsu-kavgasi-haber-1517575>, (erişim tarihi 19.09.2021).
- DW. (2018). “Göç ve iltica terimleri sözlüğü: Sık karıştırılan kavramlar”, <https://www.dw.com/tr/göç-ve-iltica-terimleri-sözlüğü-sık-karıştırılan-kavramlar/a-45638095>, (erişim tarihi 09.09.2021).
- Eğilmez, Mahfi (2020). “Türkiye Ekonomisinin Son 17 Yılı”, <https://www.mahfiegilmez.com/2020/01/turkiye-ekonomisinin-son-17-yl.html>, (erişim tarihi 25.09.2021).
- Erdoğan, Emre (2020). “Kutuplaşma Kaçınılmaz Kaderimiz mi?”, <https://www.perspektif.online/kutuplasma-kacinilmaz-kaderimiz-mi/>, (erişim tarihi 17.10.2021).
- Erdoğan, M. Murat (2019). “Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler”, <https://www.kas.de/documents/283907/7339115/Türkiyedeki+Suriyeliler.pdf/> (erişim tarihi 25.09.2021).
- Erdoğan, M. Murat (2020). “Açık Kapı Politikasından Açık Sınır Politikasına Türkiye’deki Suriyeliler”, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/03/09/acik-kapi-politikasindan-acik-sinir-politikasina-turkiyedeki-suriyeliler-murat-erdogan/>, (erişim tarihi 21.08.2021).
- Estukyan, Vartan (2016). “Suriyelilere linç planı”, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/15901/suriyelilere-linc-planı>, (erişim tarihi 21.08.2021).
- Euronews Türkçe (2016). “ABD’de 8 Kasım seçimleri Demokratlar için kabusa dönüştü”, <https://tr.euronews.com/2016/11/09/abd-de-8-kasim-secimleri-demokratlar-icin-kabusa-donustu>, (erişim tarihi 30.06.2021).
- Euronews Türkçe (2020). “ABD’de George Floyd’un öldürülmesi dünya genelinde ırkçılık karşıtı protestoların fitilini ateşledi”, <https://tr.euronews.com/2020/06/07/abd-de-george-floyd-un-oldurulmesi->

- [dunya-genelinde-rkc-l-k-kars-t-protestolar-n-fitilini-a](#) (erişim tarihi 01.07.2021).
- Euronews Türkçe (2021a). “Danimarka Suriyeli mültecileri sınır dışı ediyor: FaezaSatouf’un hikayesi”, <https://tr.euronews.com/2021/04/23/danimarka-suriyeli-multecileri-s-n-r-d-s-ediyor-faeza-satouf-un-hikayesi>, (erişim tarihi 30.06.2021).
- Euronews Türkçe (2021b). “Fransa'dan Cezayir 'sömürgeciliği' için özür ve pişmanlık yerine sembolik eylem planı”, <https://tr.euronews.com/2021/01/20/fransa-dan-cezayir-somurgeciligi-icin-ozur-ve-pismanl-k-yerine-sembolik-eylem-plan>, (erişim tarihi 30.06.2021).
- Evcı, Müslüm (2021). “AKP’li Özhasseki’den ‘göçmen’ çıkışı: Sanayiye onlar ayakta tutuyor”, <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/akpli-ozhasekiden-gocmen-cikisi-sanayiye-onlar-ayakta-tutuyor-6558729/>, (01.12.2021).
- Evrensel Gazetesi (2021). “Ankara Altındağ'da yaşanan bıçaklı kavga sonrası mahalleli mülteci avına çıktı”, <https://www.evrensel.net/haber/440015/ankara-altindagda-yasanan-bicakli-kavga-sonrasi-mahalleli-multeci-avina-cikti>, (erişim tarihi 23.09.2021).
- Gazi, Filiz (2018). “Ev arayan Suriyeliler soruyor: Nereye gidelim?”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2018/08/16/ev-arayan-suriyeliler-soruyor-nereye-gidelim>, 13.12.2021.
- Gerçek Gündem (2021). “Başörtüsü makineye takılınca can veren Suriyeli çocuk işçinin ailesi şikayetçi olmadı”, <https://www.gercekgundem.com/guncel/313292/basortusu-makineye-takilinca-can-veren-suriyeli-cocuk-iscinin-ailesi-sikayetci-olmadi>, (erişim tarihi 07.12.2021).
- Girit, Selin (2019). “Türkiye'deki Suriyeliler: Gidenler ve kalanlar ne düşünüyor, onları istemeyenler ne diyor?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46744287>, (erişim tarihi 23.09.2021).
- Göç İdaresi Başkanlığı (2022). “Geçici Koruma”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (erişim tarihi 06.05.2022).
- Göç İdaresi Başkanlığı (2021). “Ankara İli Özelinde Alınan Kararlar Hakkında Duyuru”, <https://www.goc.gov.tr/ankara-ili-ozelinde-alinan-kararlar-hakkinda-duyurubasinaciklamasi>, (erişim tarihi 23.09.2021).
- Gülbüz, Gözde (2017). “İrkçılık Üzerine Geçmişin Gölgesinde”, <http://libidodergisi.com/irkcilik-uzerine-gecmisin-golgesinde/>, (Erişim Tarihi 20.06.2021).

- Haber Türk (2018). “Uşak'ta Suriyeliler ile yaşanan gerginlik olaylarında 9 kişi tutuklandı Bıçaklama olayı sonrası sosyal medyadan provokatif paylaşımlar yapan Türk vatandaşları da tutuklandı Yaşanan gerginliklerde 5'i Suriye vatandaşı olmak üzere 9 kişi tutuklandı”, <https://www.haberturk.com/usak-haberleri/65513194-usakta-suriyeliler-ile-yasanan-gerginlik-olaylarinda-9-kisi-tutuklandibicaklama-olayi>, (Erişim Tarihi 23.09.2021).
- Haber Türk (2021). “Bolu Valisi'nden göçmenlere 'kadınlara sabit bakmayın' ve 'baharat' uyarısı”, <https://www.haberturk.com/son-dakika-bolu-valisi-nden-gocmenlere-kadina-bakis-ve-baharat-uyarisi-3199674>, (erişim tarihi 25.09.2021).
- Hamsici, Mahmut (2021a). “Afgan göçmenler: Türkiye yeni bir dalgayla mı karşı karşıya?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-57913874>, (erişim tarihi 22.09.2021).
- Hamsici, Mahmut (2021b). “Türkiye'deki Suriyeliler hakkında güncel bilgiler neler?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58329307>, (Erişim Tarihi 29.10.2021).
- Hatip, Yusuf (2018). “Avrupa'da sağ partiler oyunu arttırıyor”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupada-sag-partiler-oyunu-artiriyor/1255336>, (erişim tarihi 22.06.2021).
- HDV (Hrant Dink Vakfı) (2020). “Medyada Nefret Söylem İ Söylem Ayrımcı 2019 Raporu”, <https://hrantdink.org/attachments/article/2665/Nefret-soylemi-ve-Ayr%C4%B1mc%C4%B1-Soylem-2019-Raporu.pdf>, (erişim tarihi 18.09.2021).
- Hürriyet Gazetesi (2014). “Bu konuda sessiz kalamayız”, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bu-konuda-sessiz-kalamayiz-26833129>, (erişim tarihi 12.02.2022).
- Hürriyet Gazetesi (2019). “Suriyelilere plaj yasağı kararı reddedildi”, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/suriyelilere-plaj-yasagi-karari-reddedildi-41261054>, (erişim tarihi 25.09.2021).
- Hürriyet Gazetesi. (2020b). “Pierre Webo için atılan tweet 100 milyon görüntülenmeyi geçti! Rekor...”, <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/pierre-webo-icin-atilan-tweet-100-milyon-goruntulenmeyi-gecti-rekor-41702967>, (erişim tarihi 01.11.2021).
- İçduygu, Ahmet (2015). Syrian Refugees in Turkey: The Long Road Ahead, <https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/TCM-Protection-Syria.pdf>. (erişim tarihi 20.10.2021).

- İlter, Erdem (2020), “Amerika'daki Kurumsal İrkçilik ve Minnesota Ayaklanması”, <https://www.perspektif.online/amerikadaki-kurumsal-irkcilik-ve-minnesota-ayaklanmasi/> (erişim tarihi 02.07.2021).
- İnsani Gelişme Vakfı (İNGEV) (2017). “Suriyeli Mülteci Hayatlar Monitörü”, <https://ingev.org/wp-content/uploads/2017/07/Multeci-Hayatlar-Monitor%C3%BC.pdf>, (erişim tarihi 25.09.2021).
- İnsani Gelişme Vakfı (İNGEV) (2020). “Official Statistics About Syrian Refugees”, https://ingev.org/raporlar/INGEV_Attitudes_Toward_Syrians_in_Turkey_May_2020.pdf, (erişim tarihi 10.10.2021).
- İnsel, Ahmet (2005). “Türk Nazizmi”, <https://birikimdergisi.com/guncel/853/turk-nazizmi>, (erişim tarihi 25.09.2021).
- İnsel, Ahmet (2021). “Popülizmin Temeli Lider Kültü”, <https://www.perspektif.online/populizmin-temeli-lider-kultu/>, (erişim tarihi 29.06.2021).
- İSİG (2021). “Çocuk İşçilik Yasaklansın! Son sekiz yılda en az 513 çocuk çalışırken hayatını kaybetti”, <https://www.isigmeclisi.org/20673-cocuk-iscilik-yasaklansin-son-sekiz-yilda-en-az-513-cocuk-calisirken>, (erişim tarihi 01.12.2021).
- Karakaş, Burcu (2021). “Bolu'da mülteciler: Belediye kararlarından sonra ayrımcılık artıyor”, <https://www.dw.com/tr/boluda-m%C3%BClteci-belediye-kararlar%C4%B1ndan-sonra-ayr%C4%B1mc%C4%B1l%C4%B1k-art%C4%B1yor/a-59981003>, (erişim tarihi 03.12.2021).
- Karakoca, Bekir (2012). "Türkiye'ye gelenler 100 bini geçti", <https://www.milliyet.com.tr/gundem/turkiye-ye-gelenler-100-bini-gecti-1612399> (erişim tarihi 09.03.2022).
- Karaosmanoğlu, Melike (2019). “Pogrom Niye Rusça?”, <https://www.avlaremoz.com/2019/07/16/pogrom-niye-rusca-melike-karaosmanoglu/>, (erişim tarihi 25.09.2021).
- Kochhar, Rakesh (2020). “Unemployment rate is higher than officially recorded, more so for women and certain other groups”, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/06/30/unemployment-rate-is-higher-than-officially-recorded-more-so-for-women-and-certain-other-groups/>, (erişim tarihi 17.10.2021).
- Kozanoğlu, Hayri (2020). “Sınıfsal boyutuyla ABD'deki siyah isyan”, <https://www.birgun.net/haber/sinifsal-boyutuyla-abd-deki-siyah-isyan-303830>, (erişim tarihi 06.12.2021).
- Kriz Grubu Avrupa Raporu (2018). "Türkiye'deki Suriyeliler Kentsel Gerilimleri Azaltmak", Avrupa Raporu N°248, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/248-turkey-s-syrian-refugees-turkish.pdf> (erişim tarihi 09.11.2021).

- Kuru, Nezh Onur (2021). "Suriyelilere Karşı Toplu Şiddet Eğilimi", <https://www.sivilsayfalar.org/2021/12/03/suriyelilere-karsi-toplu-siddet-egilimi/>, (Erişim Tarihi 07.12.2021).
- Levi, Tilda (2015). "Troçki canlandı", <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-96398-haber.html>, (erişim tarihi 12.10.2021).
- Makovsky, Alan (2019). "Turkey's Refugess Dilemma", <https://www.americanprogress.org/article/turkeys-refugee-dilemma/>, (erişim tarihi: 01.04.2022).
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2022). "2021-2022 Eğitim-Öğretim Verileri", <https://m.bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/003/609/original/SURİYE.pdf?1648728631> (erişim tarihi 15.03.2022).
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2021). "2020-2021 Eğitim-Öğretim Yılı Milli Eğitim İstatistikleri", sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_09/10141326_meb_istatistikleri_org_un_egitim_2020_2021.pdf, (erişim tarihi 15.03.2022).
- Mülteciler Derneği (t.y.). "Suriyelilerle İlgili Doğru Bilinen Yanlışlar", <https://muleciler.org.tr/suriyelilerle-ilgili-dogru-bilinen-yanlislar/>, (erişim tarihi 10.10.2021).
- Mülteciler Derneği. (2022). Türkiye'deki Suriyeli Sayısı, <https://muleciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (erişim tarihi 01.04.2022).
- NTV Haber (2012). "Erdoğan'dan Suriyelilere: Zaferiniz uzak değil", <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogandan-suriyelilere-zaferiniz-uzak-degil,eh4IpDgi200ApyeeBVBIIdQ>, (erişim tarihi 12.02.2022).
- NTV Haber (2020). "ABD'de Kristof Kolomb'un heykeli kaldırıldı", <https://www.ntv.com.tr/dunya/abdde-kristof-kolombun-heykeli-kaldirildi,dJoZMvOsHkO0oyxoUvdzOw>, (erişim tarihi 28.06.2021).
- NTV Haber (2021a). "Biden, Tulsa'yı ziyaret eden ilk ABD Başkanı oldu" (Tulsa katliamının 100'üncü yıl dönümü), <https://www.ntv.com.tr/dunya/biden-tulsayi-ziyaret-eden-ilk-abd-baskani-oldu-tulsa-katliaminin-100uncu-yil-donumu,7GCRzRoYWkuV2wbzJVEIXA>, (erişim tarihi 29.06.2021).
- NTV Haber (2022). "92 yaşındaki ev sahibi, evinden çıkarmak istediği kiracısının kapısını baltayla kırdı", <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/92-yasindaki-ev-sahibi-evinden-cikarmak-istedigi-kiracisinin-kapisini-baltayla-kirdi,niq4vZ1AnkefNpQOVBBrcg/KBp5GDPvbE6qRbqKXAawqA>, (erişim tarihi 18.02.2022).
- OHCHR (t.y.). "International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination", <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>, (erişim tarihi 29.07.2021).

- Orhon, Nezi (2019). "Mültecileri Anlamak: Mültecileri Anlatmak", https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_734370.pdf, (erişim tarihi 22.09.2021).
- Oxford Languages (2016). "Word of the 2016", <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>, (erişim tarihi 10.10.2021).
- Özbey, İpek (2021). "Prof. Emre Erdoğan: Altındağ, 6-7 Eylül olaylarını hatırlatıyor", <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/prof-emre-erdogan-altindag-6-7-eylul-olaylarini-hatirlatiyor-1860782>, (erişim tarihi 22.09.2021).
- Özmen, Muhammed (2021). "İzmir'de ırkçı saldırı: Suriyeli üç işçi yakılarak öldürüldü", <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/izmirde-irkci-saldiri-suriyeli-uc-isci-yakilarak-olduruldu-1894800>, (erişim tarihi: 03.01.2022).
- Öztürk, Fundanur (2021a). "Türkiye'deki Suriyeliler: Altındağ olayları sonrası Ankara'daki Suriyeli göçmenler, 'Evlerimiz yıkılıyor, polisten kaçarak yaşıyoruz' diyor", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58597946>, (erişim tarihi 22.10.2021).
- Öztürk, Fundanur (2021a). "Türkiye'deki Suriyeliler: Altındağ olayları sonrası Ankara'daki Suriyeli göçmenler, 'Evlerimiz yıkılıyor, polisten kaçarak yaşıyoruz' diyor", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58597946>, (erişim tarihi 22.10.2021).
- Öztürk, Fundanur (2021b). "Altındağ'da neler yaşandı, mahalle halkı yaşananlar için ne diyor?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58180854>, (erişim tarihi 22.10.2021).
- Proctor, Kate and Simon Murphy (2020). "Andrew Sabisky: Boris Johnson' sex-adviser in his own words", <https://www.theguardian.com/politics/2020/feb/17/andrew-sabisky-boris-johnsons-ex-adviser-in-his-own-words>, (erişim tarihi 01.07.2021).
- Sade, Gizem (2019). "Suriyeli sığınmacılara bakış 3 yılda büyük oranda olumsuz yönde değişti", <https://tr.euronews.com/2019/07/29/suriyeli-siginmacilara-bakis-3-yilda-buyuk-oranda-olumsuz-yonde-degisti>, (erişim tarihi 08.08.2021).
- Sendika.org (2014). "Küçükçekmece'de Suriyelilere linç girişimi", <https://sendika.org/2014/08/kucukcekmece-suriyelilere-linc-211111/>, (Erişim Tarihi 19.10.2021).
- Sendika.org (2018). "Uşak'ta Suriyelilere linç girişimi", <https://sendika.org/2018/12/usakta-suriyelilere-linc-girisimi-522737/>, (erişim tarihi 19.10.2021).
- Sendika.org (2021). "İzmir'de Suriyeli mültecilere saldırı: Bir ev yakıldı, bazı evler de taşlandı", <https://sendika.org/2021/09/izmirde-suriyeli-multecilere-saldiri-bir-ev-yakildi-bazi-evler-de-taslandi-632854/>, (Erişim Tarihi: 28.10.2021).

- Skinner, Gideon (2018). "The Perils of Perception 2018", <https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/perils-perception-2018>, (erişim tarihi 10.10.2021).
- Sol Haber (2022). "Aileler çocuklarının linç edileceğinden korkup okula göndermiyor", <https://haber.sol.org.tr/haber/aileler-cocuklarinin-linc-edileceginden-korkup-okula-gondermekten-cekir-oldular-332469>, (erişim tarihi 16.04.2022).
- Somer, Murat (2021). "Devlet kapasitesi, hükümet ve geleceğimiz: Çöken ne ve çözüm nerede?", <https://www.politikyol.com/devlet-kapasitesi-hukumet-ve-gelecegimiz-coken-ne-ve-cozum-nerede/>, (erişim tarihi 20.08.2021).
- Sözcü (2017). "Mehmedimiz Suriye'de şehit oluyor, Suriyeliler Türk kızlarıyla geziyor", https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/mehmedimiz-suriyede-sehit-oluyor-suriyeliler-turk-kizlariyla-geziyor-1653857/?utm_source=dahafazla_haber&utm_medium=free&utm_campaign=dahafazlahaber, (erişim tarihi 19.10.2021).
- Sözcü (2019). "Küçükçekmece'de neler oldu?", <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/kucukcekmede-neler-oldu-5207500/>, (erişim tarihi 19.10.2021).
- Sözcü (2021a). "AKP'li Aktay: Suriyeliler giderse bu ülkenin ekonomisi çöker", <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/akpli-aktay-suriyeliler-giderse-bu-ulkenin-ekonomisi-coker-6558430/>, (erişim tarihi 06.12.2021).
- Sputniknews Türkiye (2021b). "Fatih Belediye Başkanı Turan: Suriyeli ya da başka ülkeden kimse Fatih'te ev kiralayamaz", <https://tr.sputniknews.com/20210930/fatih-belediye-baskani-turan-suriyeli-ya-da-baska-memleketli-fatih-te-herhangi-bir-ev-kiralayamaz-1049384150.html>, (erişim tarihi 06.12.2021).
- Şimşek, Cem (2019). "Esenyurt'ta neler yaşandı, Suriyeliler neden hedef oldu?", <https://www.evrensel.net/haber/373257/esenyurtta-neler-yasandi-suriyeliler-neden-hedef-oldu>, (Erişim Tarihi 26.10.2021).
- T24 İnternet Gazetesi (2017). "İsveçli ırkçı milletvekilinden tepki çeken sözler: Müslümanlar yüzde 100 insan değil", <https://t24.com.tr/haber/isvecli-irkci-milletvekilinden-tepki-ceken-sozler-muslumanlar-yuzde-100-insan-degil,499147>, (erişim tarihi 30.06.2021).
- T24 İnternet Gazetesi (2019). "PİAR anketi: AKP'lilerin yüzde 33'ü merkez sağda yeni bir parti istiyor", <https://t24.com.tr/foto-haber/piar-dan-siyasi-gundem-arastirmasi-akp-lilerin-yuzde-33-u-merkez-sagda-yeni-bir-parti-istiyor,8276>, (erişim tarihi 09.09.2021).
- T24 İnternet Gazetesi (2020). "Belçika'da Sömürgeci Kral 2. Leopold'un Heykeli Söküldü", <https://t24.com.tr/haber/belcika-da-somurgeci-kral-2-leopold-un-heykeli-sokuldu,883275> (erişim tarihi 30.06.2021).

- T24 İnternet Gazetesi (2021a). “Ankara Altındağ’da Suriyeli ve Afganların evleri taşlandı, bazı dükkanlar yağmalandı, araçlar ateşe verildi”, <https://t24.com.tr/haber/altindag-yangin-yeri-suriyeli-ve-afganlarin-evleri-taslandi-bazi-dukkanklar-yagmalandi-araclar-ate-se-verildi,971499>, (erişim tarihi 09.09.2021).
- T24 İnternet Gazetesi (2021a). “Ankara Altındağ’da Suriyeli ve Afganların evleri taşlandı, bazı dükkanlar yağmalandı, araçlar ateşe verildi”, <https://t24.com.tr/haber/altindag-yangin-yeri-suriyeli-ve-afganlarin-evleri-taslandi-bazi-dukkanklar-yagmalandi-araclar-ate-se-verildi,971499>, (erişim tarihi 09.09.2021).
- T24 İnternet Gazetesi (2021b). “Arzu Sabancı: Ülkemde mülteci istemiyorum!”, <https://t24.com.tr/haber/arzu-sabanci-ulkemde-multeci-istemiyorum,968418>, (erişim tarihi 27.09.2021).
- T24 İnternet Gazetesi (2021c). “Uluslararası Af Örgütü: Filistinlilerin Koronavirüs aşı planına dâhil edilmemesi, İsrail’in kurumsallaşmış ırkçılığının göstergesi”, <https://t24.com.tr/haber/uluslararasi-af-orgutu-filistinlilerin-koronavirus-asi-planina-dahil-edilmemesi-israil-in-kurumsallasmis-irkciliginin-gostergesi,924984>, (erişim tarihi 06.12.2021).
- T24 İnternet Gazetesi (2022). “CHP’li Gürsel Tekin İstanbul’un göç haritasını çıkardı”, <https://t24.com.tr/haber/chp-li-gursel-tekin-istanbul-un-goc-haritasini-cikardi,1032780> (erişim tarihi 09.05.2022).
- Tarcan, Pınar (2019). “Sosyal Medyada Suriyeliler’e Yönelik Tepkiler Irkçılığın Sembolik Yeni Biçimlerinden”, <https://m.bianet.org/bianet/ayrimcilik/204392-sosyal-medyada-suriyeliler-e-yonelik-tepkiler-irkciligin-sembolik-yeni-bicimlerinden>, (erişim tarihi 27.09.2021).
- TNSA (2019). “2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Suriyeli Göçmen Örneklemi Temel Bulgular”, http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/23355/2018_TNSA_Suriye_Orneklemi_OzetRapor.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (erişim tarihi 27.08.2021).
- Tokyay, M. (2020a). “Webo’dan Suriyeli Mültecilere, Irkçılıkla Mücadele Sicilimiz”, <https://www.perspektif.online/webodan-suriyeli-multecilere-irkcilikla-mucadele-sicilimiz/>, (erişim tarihi 01.11.2021).
- Turkuazlab (2020). “Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları 2020 Araştırması”, <https://www.turkuazlab.org/wp-content/uploads/2020/12/Ozet-Bulgular.pdf>, (erişim tarihi 17.10.2021).
- Türkiye Raporu (2020a). “Türkiye’nin En Büyük Sorunu Nedir?”, <https://www.turkiyeraporu.com/arastirma/turkiyenin-en-buyuk-sorunu-nedir-1797/>, (erişim tarihi 09.09.2021).

- Türkiye Raporu (2020b). “Türkiye’de Irkçılık Var Mı?”, <https://www.turkiyeraporu.com/arastirma/turkiyede-irkcilik-var-mi-1834/>, (erişim tarihi 13.10.2021).
- Uçak, Bilgehan (2020). “Öteki İstanbul: Mülteciler, göçmenler, esnaf, ekonomi”, <https://t24.com.tr/yazarlar/bilgehan-ucak/oteki-istanbul-multeciler-gocmenler-esnaf-ekonomi,28254>, (erişim tarihi 02.12.2021).
- UHİM (2016). “Avrupa’nın Suriyeli Mültecilerle İmtihanı Raporu”, <https://uhim.org/avrupanin-suriyeli-multecilerle-imtihani.html>, (Erişim Tarihi 25.05.2021).
- UN (United Nations) (t.y.). “International Day for the Elimination of Racial Discrimination”, <https://www.un.org/en/observances/end-racism-day>, (erişim tarihi 09.09.2021).
- UNHCR (2016). “Mülteci ve Göçmen?”, https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/02/UNHCR_Refugee_or_Migrant_TR.pdf, (erişim tarihi 09.09.2021).
- UNHCR (2021). “Syria emergency”, <https://www.unhcr.org/uk/syria-emergency.html> (erişim tarihi 02.07.2021).
- Uygur, Ercan (2022). "Kira Enflasyonu Tartışması", <https://t24.com.tr/yazarlar/ercan-uygur/kira-enflasyonu-tartismasi,35216> (erişim tarihi 10.05.2022).
- Yazıcıoğlu, Yıldız (2020). “Muhalefet Partilerinden Almanya Saldırısına Sert Tepki ve Kınama”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/muhalefet-ten-almanya-sald%C4%B1r%C4%B1s%C4%B1na-sert-tepki-ve-k%C4%B1nama/5296728.html>, (erişim tarihi 01.11.2021).